

PEREGRINATIO HUNGARICA

Magyar kápolna – Hongaarse kapel *** Megemlékezés – Herdenking
300 éve, 1722-ben tartották Utrechtben az első magyar református istentiszteletet
300 jaar Hongaarse erediensten in het Pandhof bij het Academieggebouw van Utrecht 1722

„Sanguine
Christi
conglutinati
sumus”

Mandag den 30 November 1722.

Op den voroch, den de Heeren Profiteeren Thun
kopas van de Heeren Burgemeesters geloon, an
ordere de Prebiterij bij den van de Hongaarse
en Zeeburgse Schieders alhier presentie, om
des Zondags om elf uren voor den in de kerk
auditorium van de academie onder den in de kerk
horen Catechismus en te doen en prebiterij.

Ulus huius auditorii, partim super academiæ
norticum cultum: atque inde fœderis dicti.
fœderis xxvi. concordia fuit invenit Hungaria
et Transilvania, Hæterum, hœteris Theologia,
in hac Academia studium, ad conveniunt fœderis,
fœderis dicti dominia, hœteris, uno eodem
pœchis et hœteris pœchis. Decretum, quo dicit
et copia in facta est, huius est argumenti:

Hálaadás
és
megemlékezés

2022 november 19-én 13³⁰ és 19 óra között, Utrecht, Pieterskerk
Dankdienst en herdenking op 19 nov. 2022 in de Pieterskerk
(Waalse Kerk) te Utrecht, tussen 13³⁰ en 19 uur

Szervezők: Zwollemi Magyar Református Egyházközség, Hollandiai Magyar Szövetség, Hágai Magyar Református Gyülekezet, Hollandiai Mikos
Kálmán Kórus Hágai Magyar Énekkar
Támogatóink: MRE Zsinati Irodája, Hollandiai Juhász István Alapítvány

Organisatoren: Hongaarse Protestantse Gemeente uit Zwolle, Stichting Hongaarse Federatie in Nederland, Hongaarse Protestantse
Gemeente Den Haag, De Nederlandse Mikos Kálmán Vereniging, The Hague Hungarian Choir
Ondersteuning: The Synod of the Reformed Church in Hungary, Prof. Juhász István Stichting in Nederland

Adres: Pieterskerkhof 5,
3512 JR Utrecht

AZ
ÚR
ÉNNÉKEM
ŐRIZÓ
PÁSZTOROM

DE
HEER
IS MIJN
HERDER

TARTALOMJEGYZÉK / INHOUDSOPGAVE

1. Üdvözlések / Begroetingen	4
1.1. Magyarországi Református Egyház	4
1. 2. Protestantse Theologische Universiteit	8
1. 3. Platform voor Interculturele Kerken, Utrecht	10
1. 4. Pápai Református Teológiai Akadémia	11
1. 5. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár	12
1. 6. Selye János Egyetem, Révkomárom	14
1. 7. Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad	16
2. Nyitó áhítat / Openingsdienst	17
2. 1. Liturgia / Orde van de dienst	17
2. 2. Dr.G.H. v.d. Graaf - Nyitóáhítat - Apostolok Cselekedetei 2,1–13 A létfontosságú nyelv	19
2. 2. De taal is van levensbelang! Handelingen 2:1-13.....	21
3. Előadások	23
3. 1. Hermán M. János: Az anyanyelvű igehirdetés igénye ... avagy: PEREGRINATIO, PRÉDIKÁCIÓ és PAPISZÉK.	23
3. 1. Hermán M. János: Het verlangen naar prediking in de moedertaal, ofwel: PEREGRINATIO – PREDIKATIO – PREEKSTOEL	35
3. 2. Bozzay Réka: Utrechti magyar kapcsolatok a kora újkorban és újkorban	40
3. 2. Réka Bozzay: Betrekkingen tussen Hongarije en Utrecht in de vroegmoderne en moderne tijd	45
3. 3. Juhász Tamás: Mit vártunk és mit kaptunk a németalföldi vendég-diákoktól?.....	50
3. 3. Juhász Tamás: Wat verwachtten en wat ontvingen wij van de Nederlandse gaststudenten?	56
Áprily Lajos: Tavasz a Házsongárdi temetőben	62
Lajos Áprily: Lente op het kerkhof van Házsongárd.....	63
3. 4. Dr. G.H.v.d. Graaf: De eerste Nederlandse dissertatie in Kolozsvár.....	64
3. 4. Dr. G. Henk van de Graaf: Az első németalföldi disszertáció Kolozsváron	67
3. 5. Ida Eldering - Jonckers Nieboer: Ki volt Hebe Kohlbrugge, és Juhász István együtt mit jelentett a kolozsvári holland teológusoknak?.....	70
3. 5. Ida Eldering - Jonckers Nieboer: Wie was Hebe Kohlbrugge en wat was mét Juhász István haar betekenis voor de Nederlandse theologen in Cluj/Kolozsvár?	72
3. 6. Maarten J. Aalders: Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst! Jenő Sebestyén en zijn streven theologische studenten in Nederland kennis te laten maken met het neocalvinisme.....	74
3. 6 Maarten J. Aalders: Akié az ifjúság, azé a jövő! Sebestyén Jenő azon törekvése, hogy teológiai hallgatói megismerkedjenek a holland neokálvinizmussal.....	77
Függelék / Appendix	80

Részletes program.....	80
Gedetailleerd programma.....	81

1. Üdvözlések / Begroetingen

1.1. Magyarországi Református Egyház

Köszöntés a *Peregrinatio Hungarica*, az első utrechti magyar istentisztelet 300. évfordulója alkalmából tartott megemlékezésen

Ódor Balázs, MRE kárpát-medencei és külügyi osztályának vezetője és Czanik András, kárpát-medencei és diaszpóra referens

Utrecht, amely idén ünnepli, hogy 900 évvel ezelőtt kapta meg a városi rangot, a 8. század óta fontos katolikus püspöki székhely, de napjainkban itt található protestáns testvéregyházunk központja is. Így talán kevésbé meglepő, hogy a 13. században épült gótikus dóm 1580 óta református templomként működik, és tornya legalább annyira jelképévé vált a városnak, mint a Református Nagytemplom Debrecennek. A város fontos vasúti csomópont, így az első világháború után a Magyarországról érkező gyermekvonatok több tízezer fiatal utasa közül – még ha csak átutazóban is – sokan megfordulhattak Utrechtben. Egyetemi városként is több évszázados múltra tekinthet vissza, nem véletlenül volt a magyarországi és erdélyi protestáns vándordiákok egyik legjelentősebb németalföldi célpontja.

Híres peregrinusaink közül itt tanult mások mellett Apáczai Csere János és Komáromi Csipkés György, a 20. századi magyar teológusok közül pedig a honi rendszeres teológiai képzésben máig ható Sebestyén Jenő. Az évszázados egyetemi kapcsolatok jelentőségét bizonyítja, hogy Debreceni Egyetem aulájában a múlt század 30-as éveiben Wittenberg, Genf és Zürich mellett Utrecht került a négy Róth Miksa-féle festett üvegablak egyikére. Arra a sajnos gyakorta elfeledett valóságra emlékeztetve a magyar reformátusságot, hogy születése óta DNS-ében hordozza a reformáció német, svájci és holland hitbeli örökségét, az azzal való töretlen eszmecserét és annak értő és életet formáló erejét.

De kölcsönös volt ez a kapocs. A magyarországi és erdélyi teológiai hallgatók a protestantizmus hazai elnyomása miatt kerültek ide, hiszen nem lehetett otthon saját egyetemük. Utrechtben viszont egy 1722-ben született városi határozat a magyar diákok anyagi támogatásáról és magyar istentiszteletek megtartásáról rendelkezik. Így leltek otthonra távol az otthontól.

A Stipendium Bernardinum támogatásával 1761 óta immár mintegy 300 lelkészjelölt nyert lehetőséget az utrechti egyetemen való tanulásra, látókörének szélesítésére. Jól mutatja a kapcsolatok intenzitását és fontosságát a fordított peregrináció jelensége a 20. század '60-as éveitől. Amikor a kommunista diktatúra nem engedte az ösztöndíjasok kiutazását, Hollandiából érkeztek teológusok Debrecenbe, valamint Kolozsvárra két-két évre tanulni.

Az utrechti magyar istentiszteletek 1956-ban, a magyar menekültek érkezésével váltak ismét különösen fontossá. A városban mára ugyan megszűnt az önálló teológiai fakultás az állami egyetemen, de az utóbbi évtizedekben a magyar teológus hallgatók által talán leggyakrabban látogatott kampeni, valamint protestáns testvéregyházunk amszterdami és groningeni teológiai képzése is ide költözik a közeljövőben, ezzel a város a hitéleti oktatás legfontosabb központjává válhat Hollandiában és jó reménységgel az elkövetkező években sem marad magyar ösztöndíjas hallgatók és így magyar istentiszteletek nélkül.

A holland-magyar jubileumi emlékezés és ünneplés ugyanis amellet, hogy a közös hálaadás alkalma Isten múltbeli vezetéséért és megannyi ajándékáért, egyben annak a felismerésnek a megerősítése is, hogy a Szentháromság Isten ma is meg akar ajándékozni minket egymás

hite, megpróbáltatásai, küzdelmei és örömei által. Krisztus evangéliuma a megváltozott körülmények között is éppoly erővel és relevanciával bír, és arra hív tétovaságunkban is, hogy Isten eljövendő országának távlatában és fényében, a Kuyper-i keresztyén szuverenitás, az alázatos, de Isten javaiban örvendező sáfárkodás, a kölcsönös társadalmi felelősségvállalás és a szolidaritás jegyében tegyünk tanúságot Krisztus evangéliumáról, és annak fényében formáljuk közösen a valóságot, amiben élünk. Ma ennek a lehetőségét és távlatát is ünnepeljük. A Krisztusban gyökerező, közös történelmünkben megérlelt, minden különbözőségünkben is valós testvéri egységünk biztos alapja kell legyen a közös felelősségvállalásunknak közös hazánkban, Európában.

300 év után ezért most a folytatás reménységével köszöntöm a jubileumra összegyűlt ünneplő közösséget a Magyarországi Református Egyház Elnökségének és személyesen is Balog Zoltán püspök úrnak, a Zsinat lelkészi elnökének nevében is. Töretlenül készen állunk és elköteleztünk vagyunk abban, hogy a holland református és protestáns közösséggel szövetségben, az élő kapcsolatot megtestesítő, otthonról itthonra szakadt hűséges magyar reformátusaink bevonásával keressük továbbra is a hiteles misszió útjait a megváltozott társadalmi közegben. Ahogy tettük ezt legutóbb egy három éves, cseh protestáns testvéreinkkel kibővült háromoldalú együttműködés és intenzív eszmecsere során 2014 és 2016 között, az európai református közösség javára.

Azért imádkozom, hogy Péter apostol örökérvényű, evangéliumi józanságra intő és lényegre törő útmutatása vezessen ebben Isten egy népeként minket – magyarokat, hollandokat, holland-magyarokat és magyar-hollandokat: „az Urat, Krisztust tartsátok szentnek szívetekben, és legyetek készen mindenkor számot adni mindenkinek, aki számonkéri tőletek a bennetek élő reménységet.” (1 Péter 3,15). Közös múltunk, amit ma hálával ünneplünk, pontosan arra emlékeztet közös kiváltáságunkra és minden teológia és tanúságtétel örök céljára, nevezetsen arra, hogy a Krisztusban horgonyozott, soha meg nem szégyenítő reménység „apologétái” legyünk. Ha így teszünk, közös hitvalló-missziói „peregrinációnkat” a kegyelmes Isten éppúgy megáldja majd, ahogy azt a múltban tette.

* * *

Utrecht celebrates its 900 years anniversary as a city. It has been an important Catholic bishop's seat since the 8th century, but is also the headquarters of our Protestant sister church. It is less surprising that the Gothic cathedral, built in the 13th century, has been a Reformed church since 1580, and its tower has become as much a symbol of the city as the Reformed Great Church in Debrecen. The city is an important railway junction, so after the First World War, many of the tens of thousands of young passengers on children's trains from Hungary did pass through Utrecht. As a university town, it also has a long history, and it is no coincidence that it was one of the most important destinations for Protestant students peregrinating from Hungary and Transylvania to the Netherlands.

Among our famous 'Peregrinates', János Apáczai Csere and György Csipkés Komárom studied in the city, and among the Hungarian theologians of the 20th century, Jenő Sebestyén, who is still influential in systematic theological education in Hungary. The importance of the centuries-old university connections is demonstrated by the fact that in the 1930s, in the lobby of the University of Debrecen, one of the four stained glass windows of Miksa Róth has been dedicated to Utrecht, alongside Wittenberg, Geneva and Zurich. It is another reminder for the Hungarian Reformed community to the unfortunately often forgotten reality that since its birth the community has carried in its DNA the German, Swiss and Dutch heritage of the

Reformation, the unbroken exchange of ideas with these movements and its lively and life-shaping power.

And the bond has mutual. The theological students from Hungary and Transylvania came here because of the suppression, at time even persecution of Protestantism in their homeland, and in consequence due to the fact that they could not have their own university at home. In Utrecht, on the other hand, a city resolution dating back to 1722 provided for the financial support of Hungarian students and in the same year a place has been offered for Hungarian worship services. Thus, Hungarian students found a home away from home.

With the support of the Stipendium Bernardinum, since 1761, some 300 candidates for ministry have had the opportunity to study at the University of Utrecht and broaden their horizons. The intensity and importance of these links is illustrated by the phenomenon of ‘reverse peregrinations’ from the 1960s onwards. When the communist dictatorship did not allow scholarship students to leave the country, theologians from the Netherlands came to Debrecen and Kolozsvár to study for two or three years.

The Hungarian services in Utrecht became particularly important again in 1956 with the arrival of Hungarian refugees. Although the city has now lost its independent theological faculty at the state university, the theological training of our Protestant sister churches in Amsterdam and Groningen, which has been perhaps the most visited by Hungarian theological students in recent decades, will also move here in the near future, making the city the most important centre of theological education in the Netherlands and hopefully ensuring that it will not be without Hungarian scholarship students and thus Hungarian services in the years to come.

The Dutch-Hungarian jubilee commemoration and celebration is not only an occasion for joint thanksgiving for God's past guidance and many gifts, but also a joint affirmation of the recognition that the Triune God wants to enrich us still today through each other's faith, trials, struggles and joys. The Gospel of Christ is just as powerful and relevant in our changed world as it was in those years, and it calls us, even against our hesitation and discouragement sometimes, to bear witness to the Gospel of Christ in the perspective and light of the coming Kingdom of God. This we owe in the spirit of the Kuyparian ideas of Christian sovereignty, the humble but joyful participation and ‘management’ of God's good, mutual social responsibility and solidarity. And strive to shape together the social reality of our time according to these principles. Today we celebrate both the possibility and the prospect of this. Our unity as brothers and sisters, is rooted in Christ, matured in our common history, a reality in all our diversity, must be a sure basis for our common responsibility in our common ‘home’, Europe.

Therefore, after 300 years, I greet the community gathered to celebrate the jubilee with the hope for a continuation. I do this on behalf of the Presidium of the Reformed Church in Hungary and personally on behalf of Bishop Zoltán Balog, the Ministerial President of the Synod of RCH. We remain committed to continue to seek ways of authentic mission in a secularized society, in alliance with the Dutch Reformed and Protestant community, and with the involvement of our faithful Hungarian Reformed people who found a home away from home in the Netherlands – just like our ancestors - and embody the living relationship between us. As we did recently in a three-year long trilateral cooperation and intensive exchange of ideas with our Czech Protestant brothers and sisters between 2014 and 2016 for the benefit of the European Reformed communion.

I pray that Apostle Peter's everlasting always relevant guidance, reminding us of protestant sobriety, may guide us as one people of God - Hungarians, Dutch, Dutch-Hungarians and Hungarian-Dutch: “in your hearts revere Christ as Lord. Always be prepared to give an

answer to everyone who asks you to give the reason for the hope that you have.” (1 Peter 3:15). Our joint past, which we celebrate today with gratitude, reminds us precisely of our common vocation and the eternal purpose of all theology and witness, namely to be "apologists" of the hope anchored in Christ, that never puts us to shame. If we do so, our common missionary "peregrination" will be blessed by our gracious Lord, just as He has blessed us in the past.

1. 2. Protestantse Theologische Universiteit

Protestantse Theologische Universiteit
College van Bestuur

Aan de vertegenwoordigers van de Hongaarse kerken

Datum 15 november 2022
Betreft Herdenking eerste Hongaarse kerkdienst
E-mail collegevanbestuur@pthu.nl

Geachte aanwezigen,

Graag willen wij u als bestuur van de Protestantse Theologische Universiteit van harte feliciteren met dit unieke jubileum. De commemoratie van de eerste Hongaarse kerkdienst in Nederland, maar liefst drie eeuwen geleden, is een herdenkingswaardige gebeurtenis.

Onze universiteit werd gesticht in 2007 als fusie van de hervormde, gereformeerde en Lutherse predikantsopleidingen met ieder een lange en rijke traditie. Hier in Utrecht gaat dat terug tot het jaar 1634, toen Gisbertus Voetius als eerste theologische hoogleraar zijn oratie uitsprak.

Het is nog geen twintig jaar later dat János Apáczai Csere (1651), beroemd vanwege de eerste Hongaarse encyclopedie, promoveerde in de godgeleerdheid aan de toenmalige Universiteit van Harderwijk. Eerder studeerde hij onder meer in Utrecht. Met behulp van het ruim honderd jaar later opgerichte Stipendium Bernardinum (1761) zijn vele Hongaarse studenten dit pad gevolgd.

Als instelling zijn wij trots en vereerd dat wij en onze rechtsvoorgangers onderdeel hebben mogen uitmaken van deze lange geschiedenis van verbondenheid tussen onze kerken en academies.

Dit loop door tot de dag van vandaag. Zo hebben wij aan de PThU in Groningen in de afgelopen jaren diverse getalenteerde Hongaarsstalige studenten mogen ontvangen, terwijl op institutioneel niveau samenwerking bestaat met academische instellingen in Debrecen, Boedapest, Sárospatak, Pápa en Kolozsvár en multilateraal in het kader van Comenius, een samenwerkingsverband van Nederlandse en Midden- en Oost-Europese universiteiten en faculteiten en het bredere IRTI. Zo vond vorig jaar nog een COMENIUS-conferentie plaats in Pápa, mét participatie van een PThU-delegatie van docenten, promovendi en studenten en kijken we ernaar uit om komend jaar diverse docenten en studenten uit Debrecen, Sárospatak en Kolozsvár te mogen verwelkomen tijdens de IRTI summer school in Amsterdam.

Wij zijn erkentelijk en dankbaar voor deze lange en levendige traditie van samenwerking die wij graag nog vele jaren voortzetten, ook na onze verhuizing naar deze prachtige Domstad.

Hoogachtend,

Het college van bestuur van de Protestantse Theologische Universiteit,

Dr. Kees Boele
Voorzitter

Prof. dr. Maarten Wisse
Rector

A Protestáns Teológiai Egyetem Elöljárósága

A magyar egyházak képviselőinek

Tisztelt Jelenlévők!

A Protestáns Teológiai Egyetem Elöljárósága nevében szívélyesen köszöntjük Önöket az egyedülálló jubileum alkalmából. Tiszteletre méltó dolog megemlékezni a háromszáz évvel ezelőtti első németalföldi magyar nyelvű istentiszteletről.

Egyetemünk 2007-ben jött létre a hervormd, a gereformeerd és a lutheránus lelkipásztor-képzés egyesüléséből. Mindhárom képzés hosszú és gazdag hagyományra tekint vissza. Itt Utrechtben ez a hagyomány 1634-ben kezdődött, amikor Gisbertus Voetius első teológiai professzorunk nevezetes előadását megtartotta. Ez után húsz év sem telt el, amikor 1651-ben Apáczai Csere János, az első magyar enciklopédia szerzője az akkori Harderwijki Egyetemen teológiai doktorátust nyert el. Ő korábban Utrechtben is tanult. A bő száz évvel később alapított Stipendium Bernardinum segítségével nagyon sok magyar diák követte ezt az utat.

A mi egyetemünk – jogelődjeink nevében is – büszke arra és megtiszteltetésnek tekinti, hogy része lehetett egyházaink és akadémiáink kapcsolata hosszú történetének.

Ez a kapcsolat mind a mai napig tart. A Protestáns Teológiai Egyetemen az elmúlt években sok tehetséges magyar diákot fogadhattunk Groningenben. Intézményi szinten pedig együttműködünk a debreceni, budapesti, sárospataki, pápai és kolozsvári akadémiákkal a Comenius program keretében, ahol multikulturális módon németalföldi, közép- és kelet-európai egyetemek és fakultások, valamint a tágabb keretekkel bíró IRTI (International Reformed Theological Institute) kapcsolódnak össze.

Így tarthattunk az elmúlt évben Pápán egy Comenius-konferenciát, amelyen a Protestáns Teológiai Egyetem tanárokból, doktorjelöltekből és diákokból álló küldöttsége is részt vett. Most éppen azon vagyunk, hogy a jövő évben debreceni, sárospataki és kolozsvári tanárokat és diákokat fogadhassunk az IRTI amszterdami nyári konferenciáján.

Hálásak vagyunk azért, hogy az együttműködésnek ezt a hosszú hagyományát majd hosszú évekig folytathatjuk, még azután is, hogy a híres Dóm szép városába költözünk.

A Protestáns Teológiai Egyetem Elöljárósága nevében

2022. november 15-én

Dr. Kees Boele elnök

Prof. Dr. Maarten Wisse rektor

Fordította dr. Juhász Tamás

1. 3. Platform voor Interculturele Kerken, Utrecht

Geachte jubilerende broeders,

Van harte gefeliciteerd met de viering van 300 jaar Hongaarsstalige diensten in Utrecht.
Ik mag deze felicitatie sturen namens PIKU.

PIKU is het Platform voor Interculturele Kerken Utrecht. Dit Platform stelt zich ten doel het contact tussen (leden van) geloofsgemeenschappen van migrantenchristenen en autochtone christenen te stimuleren, te onderhouden en te verdiepen, onderlinge steun te bieden en actie gericht te zijn naar de samenleving.

We wensen u van harte Gods zegen toe bij de Dankdienst, de voordrachten en de rondetafelgesprekken.

Hartelijke groet,

ds. Simon de Kam, secretaris

1. 4. Pápai Református Teológiai Akadémia

PÁPAI REFORMÁTUS TEOLÓGIAI AKADÉMIA

Ikt.sz.: 294/2022

Nagytiszteletű
Hermán M. János
lelkipásztor úr
részére

Zwolle
Hollandia

Tárgy: Utrechti konferencia - meghívó

Nagytiszteletű Lelkipásztor Úr!
Kedves Ünneplő Gyülekezet!

„Ujjongjatok az ÚR előtt az egész földön! Szolgáljatok az ÚRnak örömmel, vigadozva járuljatok színe elé! Tudjátok meg, hogy az ÚR az Isten! Ő alkotott minket, az övéi vagyunk: az ő népe és legelőjének nyája. Menjetek be kapuin hálaénekekkel, udvaraiba dicsérrettel! Adjatok hálát neki, áldjátok nevét! Mert jó az ÚR, örökké tart szeretete, és hűsége nemzedékről nemzedékre.” (Zsolt 100)

A Pápai Református Teológiai Akadémia oktatói és hallgatói nevében szeretettel köszöntöm a hollandiai magyar református testvéreinket abból az alaklomból, hogy immár 300 esztendeje Hollandiában magyar nyelven is megszólalhat Isten igéje. A visszatekintés öröm és hálaadás, hiszen az előttünk járók hűsége az az alap, amelyen a mi életünk is felnővekedhetett, hogy a ma élő ember hite és hűsége alap lehessen azoknak, akik utánunk jönnek. A hála az Úr előtt történik, az öröm, ha az egymással való közösségben éljük is át, azért az Úr öröme, amelyről a 100. zsoltár tanít minket.

Ha személyesen nem is tudunk jelen lenni, fogadjátok szeretettel testvéri köszöntésünket.

Pápa, 2022. november 15.

Dr. Németh Tamás
rektor

1. 5. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár

RO-400124 Kolozsvár (Cluj-Napoca)
Bocskai tér (P-ța Avram Iancu) 13.
C.P. 230

Telefon/fax: 40-(0)264 591 368
E-mail: rector@proteo.cj.edu.ro
www.proteo.cj.edu.ro

Tisztelt Ünneplő Közösség!

Tisztelettel köszöntöm Önöket a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet nevében!

Az erdélyi magyar reformátusok önálló lelkipásztorképzését a 17. század elejére datáljuk. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1622-ben indította el az egykori gyulafehérvári Collegium Academicumot, amely révén nemcsak a lelkészképzés ügye, hanem általában az erdélyi protestáns oktatás egy addig ismeretlen szintre léphetett. Nemrég ünnepeltük ennek a négyszázadik évfordulóját. Az erdélyi magyar református lelkipásztorképzés a 19. század vége óta Kolozsváron lett új helyszínre abban az intézményben, amely az egykori Collegium szellemi-lelki örököseként definiálja önmagát.

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hitbeli és oktatáspolitikai elköteleződése aligha valósulhatott volna meg azon a színvonalon, ha ebben a tervében már a kezdet kezdetén nem talált volna lelkes támogatókra az egykori nyugat-európai református hittestvérek körében. A nyugat-európai protestáns keresztyénség nemcsak abban játszott szerepet, hogy a reformáció újszerű világszemlélete Európa keleti végein is megjelenjen, hanem abban is, hogy ez az erdélyi magyar keresztyénségben gyökeret is verjen és megújítsa azt. Bethlen Gábor nem félt attól az új nyugati hullámtól, amely a Bibliát kulturális közkinccsé tette, s amely a keresztyén meggyőződésnek az egyetemes, katolikus jellegén túlmenően, annak nemzeti, az egyházi közege túlmutató relevanciáját hangsúlyozta.

A szakszerű lelkipásztorképzés elindulásával új lendületet vett a tanulmányi célú peregrináció is, amely révén az otthoni alapfokú képzést követően erdélyi lelkipásztorok százai juthattak el többek között németalföldi egyetemekre, hogy ismereteiket ott gyarapítsák és elmélyítsék. Ebből a szempontból az erdélyi protestantizmus alakulásában a mai Hollandia kiemelkedő szerepet játszott. A németalföldön tanult egykori lelkipásztorok számára nemcsak a hazájukban elérhetetlen új ismeretek megszerzése jelentett szellemi élményt, hanem az is, hogy egészen közelről láthatták, ahogy a reformatori örökség átforgatja a társadalmat, az oktatást, a gazdaságot, a közgondolkodást. Így a peregrinációból hazatérve sokkal többet hozhattak magukkal, mint a megszerzett új ismeretanyag, vagy a készséges támogatással megvásárolt színvonalas szakirodalom. Magukkal hoztak egy olyan lelkületet is, amelyet életszerű példák sokasága táplált, biztatott arra, hogy itthon egyházi, oktatási és társadalmi reformokat indítsanak el.

A peregrinációba induló tanulni vágyó diákok ugyanakkor mégiscsak idegenként élték meg azt az időszakot, amelyet hazájuktól távol töltöttek. A szakmaiság szintjén, a szellem számára kétségtelenül élmény lehetett latinul vagy más idegen nyelven kommunikálni. Ma, amikor az Utrechiben tartott első magyar nyelvű istentisztelet háromszázadik évfordulóját ünneplik, hálával gondolhatunk azokra, akik felismerték azt, hogy a kegyességben is épülni akaró erdélyi lélek számára mégiscsak elengedhetetlen, hogy Isten magyarul szólaljon meg. Mert ez az a mód, ahogyan ő a legközelebb kerülhet hozzánk. A legelső nyilvános apostoli igehirdetés csodája is az volt, hogy ki-k i maga nyelvén hallotta Istent beszélni.

Isten tegye áldottá ezt a közösségi megemlékezést is! Ő adja meg, hogy a nyelvi és kulturális különbségek ellenére továbbra is erős kapcsolat maradjon az összefonódott történelem és az egy Úr, akit a magunk helyén és a magunk nyelvén szívből szolgálni akarunk.

Áldáskívánnással:

Balogh Csaba
a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet dékánja,
egykori kampeni peregrinus

Hooggeëerde Vierende Gemeenschap!

Namens het Protestants Theologisch Instituut van Kolozsvár (Cluj) heet ik u van harte welkom.

De onafhankelijke predikantenopleiding van de Hongaarse gereformeerden in Transsylvanië gaat terug tot het begin van de 17e eeuw. In 1622 stichtte de Transsylvaanse vorst Gábor Bethlen het toenmalige Collegium Academicum in Gyulafehérvár (Alba Iulia), waardoor niet alleen de opleiding van predikanten, maar ook het protestantse onderwijs als zodanig in Transsylvanië een eerder ongeken niveau kon bereiken. We hebben onlangs de vierhonderdste verjaardag hiervan gevierd. Sinds het einde van de 19e eeuw heeft het Transsylvaanse gereformeerde predikantenopleiding een nieuwe locatie gevonden in Kolozsvár (Cluj-Napoca), in een instelling die zichzelf als de geestelijke erfgenaam van het vroegere Collegium definieert.

Gábor Bethlen, vorst van Transsylvanië, zou nauwelijks in staat zijn geweest om aan zijn geloofsovertuiging en educatieve betrokkenheid een zulke vorm te geven als hij niet vanaf het begin enthousiaste steun voor zijn plannen had gevonden bij de voormalige gereformeerde broeders en zusters van West-Europa. Het protestantse christendom in West-Europa speelde niet alleen een rol bij het overbrengen van het nieuwe wereldbeeld en spiritualiteit van de Reformatie naar de oostelijke uiteinden van Europa, maar ook bij het wortelen en vernieuwen ervan in het Transsylvaanse Hongaarse christendom. Gábor Bethlen was niet bang voor de nieuwe golf in het Westen die van de Bijbel een cultureel gemeengoed maakte, en die de nationale relevantie van de christelijke overtuiging benadrukte, buiten haar universele, katholieke karakter, buiten de kerkelijke sfeer.

Met de start van de academische predikantenopleiding kreeg ook de studiereis, de peregrinatio academica een nieuwe impuls, waardoor honderden Transsylvaanse predikanten na hun basisopleiding in eigen land naar universiteiten in onder andere de Lage Landen konden gaan om hun kennis te verrijken en te verdiepen. Vanuit dit oogpunt heeft Nederland een prominente rol gespeeld in de ontwikkeling van het protestantisme in Transsylvanië. Het doel van de voormalige predikanten die in de Lage Landen kwamen studeren, was niet alleen het verwerven van nieuwe kennis die in hun eigen land niet beschikbaar was, maar ook het van dichtbij meemaken hoe het reformatorische erfgoed de maatschappij, het onderwijs, de economie en het publieke denken veranderde. Toen zij terugkeerden, brachten deze peregrinanten dus veel meer mee dan nieuwe kennis die zij hadden verworven of de hoogwaardige vakliteratuur die zij hadden aangeschaft. Zij brachten ook een geest mee, gevoed door een rijkdom aan levensvoorbeelden, die hen ertoe aanzette thuis kerkelijke, educatieve en sociale hervormingen te starten en door te voeren.

Maar deze studenten kwamen toch in een vreemd land terecht. Op professioneel niveau was het communiceren in het Latijn of andere talen ongetwijfeld een ervaring voor het intellectum. Vandaag, nu we de driehonderdste verjaardag van de eerste Hongaarse dienst in Utrecht vieren, kunnen we met dankbaarheid denken aan hen die erkenden dat het voor de Transsylvaanse ziel, die zich ook ver van zijn vaderland in vroomheid versterkt wilde worden, toch onontbeerlijk was in het Hongaars naar Gods woord te luisteren. Want dit is de manier waarop hij het dichtst bij ons kan komen. Dit was ook het wonder van de allereerste openbare apostolische prediking: iedereen hoorde God spreken in zijn eigen taal.

God zegene ook deze herdenking! Moge hij toestaan dat, ondanks taal- en cultuurverschillen, onze verweven geschiedenis en de ene Heer die wij van harte willen dienen op onze eigen plaats en in onze eigen taal, als een sterke band ook voor de toekomst blijft bestaan.

Hoogachtend:

Csaba Balogh

decaan van het Protestants Theologisch Instituut van Kolozsvár (Cluj-Napoca),
voormalig peregrinus van Kampen

1. 6. Selye János Egyetem, Révkomárom

Univerzita J. Selyeho – Selye János Egyetem
Reformovaná teologická fakulta - Református Teológiai Kar
Bratislavská cesta 3322, P.O.Box 54, 945 01 Komárno, SR
dekan – dékán e-mail: komaromiteologia@uj.sk; somogyia@uj.sk

Tárgy: Köszöntés

Főtiszteletű és Nagytiszteletű Szolgatársak,
Hálával Emlékező Magyar Református Testvéreim!

Megtisztelő volt a meghívás, amit november 19-re kaptam. Sajnos nem tudok személyesen ott lenni, hogy képviseljem a komáromi teológiát és együtt adjak hálát a hollandiai magyar testvérekkel. De lélekben együtt vagyunk, és nem csak november 19-én.

Háromszáz év, egy pillanat a hatalmas Isten tekintete előtt, ám hálára kötelező nagy idő nekünk, halandó embereknek.

Keleten, 1722-ben indította el háborúját Nagy Péter orosz cár, Perzsia ellen. Nyugaton, abban az esztendőben koronázták Franciaország és Navarra királyává XV. Lajost a reimsi katedrálisban. S nekünk, magyaroknak, azért is volt jelentős ez az év, mert a pozsonyi országgyűlés még 1722 nyarán elfogadta a Pragmatica Sanctio egyes részeit, konkrétan, hogy kik és milyen sorrendben lehetnek női ágon I. Lipót utódai a Habsburg-házban. Így ülhetett később a magyar trónra Mária Terézia. A pozsonyi országgyűlés – sok egyéb dolog mellett – döntött még arról is, hogy állítsák fel az ország levéltárát és hozzák létre a Magyar Királyi Helytartótanácsot. És Selmezbányán, 1722-ben, üzembe helyezték Európa első gőzgépét, aminek az volt a dolga, hogy a bányákból szivattyúzza ki a vizet, a maga 100 lóerejével. Ezek nem voltak eget rengető ügyek, de mégis fontosak voltak Európa, a magyar politika és társadalmi élet, valamint az ipar vonatkozásában.

S ahogy folyt az élet Keleten, Nyugaton, s a Kárpát-medencében, a maga jámbor csendességében, néhány magyar kálvinista lélek – kik a szent tudomány miatt mentek ki a Kárpát-medencéből – úgy érezte, hogy Isten igéjének meg kell szólalnia magyarul is ott a távolban. Hitem szerint igazából ez a nagy dolog!

Peregrinusaink igazodhattak volna, asszimilálódhattak volna, beolvadhattak volna, hiszen értették ők Luther nyelvén is, meg de Ruyter admirális nyelvén is az Igét. De ők magyarul akarták hirdetni és hallgatni az Isten beszédét! Talán azért, hogy otthon érezzék magukat, hogy az Atya szeretete, az anyanyelven megszólalva, odalopjon valamit Utrechtbe, a távoli otthonból: a család melegéből.

Köszönöm Testvéreim, hogy emlékeztek erre a fontos pillanatra! Köszönöm, hogy ápoljátok és életben tartjátok a református hitet, a magyar nyelvet, a ránk gondolat és a holland-magyar kapcsolatokat, amelyek meghatározóak voltak a mi kegyességünk gyakorlásának eddigi történetében.

Köszönjük, hogy máig segítő szeretettel veszitek körül magyar peregrinusainkat, akik viszik az igét magyarul, s hozzák a nyugati tudást. Ki tudja, meddig áll még fenn ez a történelmi rend?

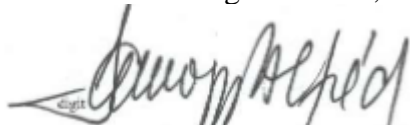
Mi, a Kárpát-medencéből, egyre inkább úgy látjuk, hogy fordul a világ kereke és az az igei bölcsesség és tiszta, bibliás hiten nyugvó tudás, mely oly értékes volt évszázadokon keresztül, hogy mentünk érte Nyugatra, mintha megszürkülne, mintha elmúló félben lenne. Mintha át szeretné adni a helyét mindenféle színes és eredetieskedő, öncélú emberi bölcselkedésnek, amelyben minden van, csak éppen Jézus Krisztus hiányzik belőle! Ám ahogy egy hídon is kétirányú a közlekedés, a magyar peregrinus és minden prédikátorunk Istentől kirendelt megbízatása is változhat. Nemcsak gyűjtheti a tudást Nyugaton, hanem hintheti a tiszta ige magvakat is. Ezért is fontos, hogy ez immár 300 éve magyarul (is) történik Nálatok!

Kívánok Nektek – Szeretett Testvéreim – méltóságteljes emlékezést, szép ünneplést. Gyarapodást a hitben és az Úr Jézus Krisztus szeretetében, megmaradást a magyar nyelvben és jó egészséget, kitartást ott a távolban, ahová az Úr kísért el benneteket, hiszem, hogy nem céltalanul!

Ha személyesen tudtam volna jelen lenni ezen a szép hálaadáson, egy páli igével szóltam volna közöttetek. Így köszöntésemet ezzel az igével zárom:
„Én is, amikor megérkeztem hozzátok, testvéreim, nem úgy érkeztem, mint aki ékesszólás vagy bölcsesség fölényével hirdeti nektek az Isten bizonyágtételét. Mert úgy határoztam, hogy nem tudok közöttetek másról, csak Jézus Krisztusról, róla is mint a megfeszítettéről. És én erőtlenség, félelem és nagy rettegés között jelentem meg nálatok. Beszédem és igehirdetésem sem az emberi bölcsesség megejtő szavaival hangzott hozzátok, hanem a Lélek bizonyító erejével, hogy hitetek ne emberek bölcsességén, hanem Isten erején nyugodjék” (1Kor 2,1-5).

Kívánom, hogy minden magyar igehirdetés ilyen legyen Hollandiában és szerte a világon: egyedül Krisztust hirdessük és az Ő igéjét hallgassuk!

Áldást és békességet kívánva, szeretettel:

Dr. Somogyi Alfréd
a komáromi Selye János Egyetem Református Teológiai Kara dékánja
Kelt: Komáromban 2022. november 11-én

1. 7. Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad

Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad
Sulyok István Teológiai Tudományok Intézete
Kelt: 2022 november 15-én

“Zonne der gerechtigheid verlicht ons! Ragyogjon ránk igazságosság napja!”

A Gondviselő iránti hálaadással emlékezünk meg arról, hogy 1722-ben Utrechtben, Hollandiában magyarul szólalt meg az Isten Igéje. Utrecht már a Stipendium Bernardium létrejötte előtt is erős lelki és szellemi bázisa volt a tanulni vágyó, a magas teológiai műveltségre igényt tartó magyar református lelkipásztorok számára. Apáczai Csere János, Komáromi Csipkés György és társaik itt öregbíthették ismereteiket, majd hazatérve lettek áldássá a Magyar Sion számára. Misztótfalusi Kis Miklós Bibliája, Debreceni Ember Pál egyháztörténete más munkákkal együtt a reformátusság kárpát-medencei életének szerves részévé lettek.

Nyomdokaikba sok száz diák léphetett az évszázadok során, hála Guillemszoon Daniel Bernard (1676-1721) alapítványának, amely a tanulmányokkal járó költségeket biztosította. Közülük most Nagy Károlyra (1868-1926) a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet első rendszeres teológiai tanárára, az Erdélyi Református Egyházkerület egykori püspökére gondolunk hálás szívvel, aki 130 éve, hogy Utrechtben tanult. Hazatérve a magyar nyelvű szegényes teológiai irodalmat Kálvin teológiája című magántanári dolgozatával gazdagította (1895), és az Institutio 1536-os változatát először ültette át magyar nyelvre (1905). Később az anyaországtól elszakított Erdélyi Református Egyházkerületnek az új impérium alatti első püspöke volt (1918-1926) váratlanul bekövetkezett haláláig.

Illesse tisztelet és köszönet a megemlékezés minden szervezőjét, hála és köszönet a lelkiismeretes munkáért és fáradozásért! Legyen áldás az ünnepség minden résztvevőjén!

Szeretetteljes üdvözlettel:

Dr. Kulcsár Árpád
Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad
Sulyok István Teológiai Tudományok Intézetének igazgatója”

2. Nyitó áhítat / Openingsdienst

2. 1. Liturgia / Orde van de dienst

- Előfohász, apostoli köszöntés / Votum, apostolische groet
- Ének / Zingen - **MRÉ 642: 1,2, 3 – Hatalmas Isten! Népek közé szórva...**

2. Bibliás ősök sírja fölött állva,
Találjon e nép végre önmagára;
Köszönjön meg mindent a védő karnak,
S légyen testvére magyar a magyarnak!
Szólj, ötágú síp, zengj, magyar ének,
Adj hálát az ég nagy Istenének!

3. Kegyelmes Atyánk! Népek közé szórva,
Tebenned bízunk eleitől fogva!
Add: éljünk egymásért és senki ellen,
Bárhol a földön, de Isten-közelben!
Szólj, ötágú síp, zengj, magyar ének,
Adj hálát az ég nagy Istenének!

- Igeolvasás / Schriftlezing (lásd 2.2. alatt / zie onder 2.2.) – **Apostolok Cselekedetei 2: 1-13 / Handelingen 2: 1-13**
- Igehirdetés / Verkondiging
- Ének / Zingen – **MRÉ 47: 1 – No, minden népek / PS 47: 1 – Volken, wees verheugd**

1. Az Egyháznak a Jézus a fundámentuma,
A szent Igére épült fel lelki temploma.
Leszállt a mennyből hívni és eljegyezni őt,
Meváltva drága vérén a váltságban hívőt.

2. Kihívott minden népből egy lelki népet itt,
Kit egy Úr, egy keresztség és egy hit egyesít.
Csak egy nevet magasztal, csak egy cél vonja őt,
És egy terített asztal ad néki új erőt.

1 De ware kerk des Heren, in Hem alleen gegrond,
geschapen Hem ter ere, de bruid van zijn verbond,
dankt aan zijn dood het leven. Hij is haar Bruidegom.
Want God zo staat geschreven zag naar zijn dienstmaagd om.

2. Door God bijeen vergaderd, één volk dat Hem behoort,
als kindren van één Vader; één doop, één Geest, één woord.
Zo offert allerwege de kerk U lof en prijs.
Één naam is aller zegen, Één brood is aller spijs.

- Imádság / Gebed
- Ének / Zingen – **MRÉ 90: 1 – Tebenned bízunk / PS 90: 1**

1. Tebenned bízunk eleitől fogva,
Uram, téged tartottunk hajlékunknak!
Mikor még semmi hegyek nem voltak,
Hogy még sem ég sem föld nem volt formálva,
Te voltál és te vagy, erős Isten,
És te megmaradsz minden időben.

1. Gij zijt geweest, o Heer, en Gij zult wezen
de zekerheid van allen die U vrezen.
Geslachten gaan, geslachten zullen komen:
wij zijn in uw ontferming opgenomen.
Wij mogen bouwen op de vaste grond
van uw beloften en van uw verbond.

- Áldás / zegen

Handelingen 2:1-13

En toen de Pinksterdag aanbrak, waren allen tezamen bijeen. En eensklaps kwam er uit de hemel een geluid als van een geweldige windvlaag en vulde het gehele huis, waar zij gezeten waren; en er vertoonden zich aan hen tongen als van vuur, die zich verdeelden, en het zette zich op ieder van hen; en zij werden allen vervuld met de heilige Geest en begonnen met andere tongen te spreken, zoals de Geest het hun gaf uit te spreken. Nu waren er Joden te Jeruzalem woonachtig, vrome mannen uit alle volken onder de hemel; en toen dit geluid gekomen was, liep de menigte te hoop en verbaasde zich, want een ieder hoorde hen in zijn eigen taal spreken. En buiten zichzelf van verwondering zeiden zij: Zie, zijn niet al dezen, die daar spreken, Galileeërs? En hoe horen wij hen dan een ieder in onze eigen taal, waarin wij geboren zijn? Parten, Meden, Elamieten, inwoners van Mesopotamië, Judea en Kapadocië, Pontus en Asia, Frygië en Pamfylië, Egypte en de streken van Libië bij Cyrene, en hier verblijvende Romeinen, zowel Joden als Jodengenoten, Kretenzen en Arabieren, wij horen hen in onze eigen taal van de grote daden Gods spreken. En zij waren allen buiten zichzelf en geheel met de zaak verlegen, en zij zeiden de een tot de ander: Wat wil dit toch zeggen? Maar anderen zeiden spottend: Zij hebben te veel zoete wijn gehad!

NBG-vertaling 1951

Apostolok cselekedetei 2,1-13

Amikor pedig eljött a pünkösd napja, és mindnyájan együtt voltak ugyanazon a helyen, hirtelen hatalmas szélrohamhoz hasonló zúgás támadt az égből, amely betöltötte az egész házat, ahol ültek. Majd valamilyen lángnyelvek jelentek meg előttük, amelyek széteszlottak, és szálltak mindegyikükre. Mindnyájan megteltek Szentlélekkel, és különféle nyelveken kezdtek beszélni, úgy, ahogyan a Lélek adta nekik, hogy szóljanak. Sok kegyes zsidó férfi élt akkor Jeruzsálemben, akik a föld minden nemzete közül jöttek. Amikor ez a zúgás támadt, összefutott a sokaság, és zavar támadt, mert mindenki a maga nyelvén hallotta őket beszélni. Megdöbbentek, és csodálkozva mondták: Íme, akik beszélnek, nem valamennyien Galileából valók-e? Akkor hogyan hallhatja őket mindegyikünk a maga anyanyelvén? Pártusok, médek és elámiták, és akik Mezopotámiában laknak, vagy Júdeában és Kappadóciában, Pontuszban és Ázsiában, Frígiában és Pamfíliában, Egyiptomban és Líbia vidékén, amely Ciréné mellett van, és a római jövevények, zsidók és prozeliták, krétaiak és arabok: halljuk, amint a mi nyelvünkön beszélnek az Isten felséges dolgairól. Megdöbbentek mindnyájan, és tanácstalanul kérdezgették egymástól: Mi akar ez lenni? Mások azonban gúnyolódva mondták: Édes bortól részegedtek meg.

Magyar Bibliatársulat újfordítású Bibliája (2014)

2. 2. Dr.G.H. v.d. Graaf - Nyitóáhitat - Apostolok Cselekedetei 2,1–13 A létfontosságú nyelv

Kedves testvéreim!

Gyakran hallhatjuk, hogy az Apostolok Cselekedetei második részében a Szentlélek által végbevitt történés pont az ellentéte annak, ami Mózes Első Könyve tizenegyedik részében történt, és hogy a pünkösdi esemény visszafordította a nyelvek bábeli összezavarását. De ez a vélekedés nem áll. Mert ha így történt volna, az ott lévő emberek újra egy és ugyanazon nyelvet hallották volna és ugyanazon a nyelven beszéltek volna. Mégpedig az emberiség ősnyelvén. Véleményem szerint vannak magyarok, akik azt gondolják, hogy ez az ősnyelv a magyar nyelv volt. Szép is volna!

Volt egy esemény az életemben, amelyre személyesen nem emlékszem, de amelyet nekem utólag elmeséltek. Kórházban voltam, ahol műtetre vártam. Mielőtt elaltattak, az ágyamban egy Mátyás királyról szóló nagyon jó magyar könyvet olvastam. Amikor a műtét után fokozatosan visszatértem az altatásból, a fiam ott ült az ágyamnál. Valamit kérdezett, s arra én magyarul válaszoltam: „Beszélj, légy szíves, magyarul. Úgy sokkal könnyebb!” A fiam erre szörnyen megijedt. Azt gondolta, hogy valami történt az agyamban. Az édesanyja szerencsére megnyugtatta, hogy nem zavarodtam meg, hanem csak magyarul beszéltem. Szóval, a nyelv létfontosságú és kényes jószág.

Azt, hogy a nyelv létfontosságú, minden németalföldi ember tudja azóta, hogy Bonifatiust 754-ben Frízföldön megölték. A frízek tudvalevőleg azért ölték meg, mert amikor azt kérdezték tőle, hogy a fríz nyelv-e vagy dialektus, azt felelte, hogy sem nem nyelv, sem nem dialektus, hanem beszédhiba.

Szóval a nyelv valóban létfontosságú!

Ez kiderül abból is, ami Pünkösöd ünnepén a Szentlélek által történt. Az ott lévők mindnyájan saját „anyanyelvükön” (dialektosz, glóssza – ApCsel 2,6.8) hallották az apostolokat Istennek nagyságos dolgairól beszélni.

Nekem ez a csodás esemény az inkarnáció folytatásáról szól. Inkarnáción azt értjük, hogy „Verbum Dei caro factum est” = az Ige testté lett. Isten, aki Jézus Krisztus személyén át beszélő Isten, ebben a meghasonlott, romlott, bűnös világban ütött sátrat. Ám a Szentlélek eljövételével Jézus Krisztus munkája még tovább megy. Nem csak az történik, hogy Isten emberré lett az emberek között, hanem az, hogy Isten minden egyes megrontott és elveszett emberben személyesen otthont vesz. Minden egyes ember saját anyanyelvén hallja Istennek nagyságos dolgait. Ugyanúgy, ahogy azt is olvashatjuk, hogy a Szentlélek tüze lángnyelvekre oszlott szét, és “leszállt mindegyikükre”. A Szentlélek “lángnyelveiből” (glósszáiból) “nyelvek”, glósszák, dialektusok, anyanyelvek támadnak. Minden ember saját életébe, saját életkörülményei közé hatol. Mindenkihez saját anyanyelvén szól.

Az egyik magyar lelkipásztor, aki maga is Németalföldön tanult, azt tanácsolta az ugyancsak németalföldi egyetemre készülő fiának, hogy mindenekelőtt tanuljon meg hollandul. Ebből az esetből arra lehet következtetni, hogy nagyon sok, németalföldi akadémiákon tanuló magyar peregrinus nem tudott hollandul. Érthető is, hiszen a legtöbb peregrinus nem éveket töltött itt, ráadásul a magyar diákok itt latin nyelvű egyetemi közegbe kerültek. Nyilván alkalmanként, amikor egymás között voltak, anyanyelvükön beszélhettek. Ezért aztán legtöbbjüknek nem lehetett könnyű a vasárnap reggeli holland nyelvű istentiszteletet elejétől végig követni.

Nekünk legalábbis az volt a tapasztalatunk, amikor Kolozsváron laktunk és tanultunk, hogy bár szorgalmasan tanultuk a nyelvet, nagyon sokáig tartott, amíg az istentiszteleten a magyar nyelvű prédikációt rendesen követni tudtuk. Éppen ezért csodálatos lehetett a Németalföldön tanuló magyar peregrinusoknak, hogy 1722-től kezdve Utrechtben magyar nyelvű istentiszteletet tarthattak. Hallhatták a mi mennyei Atyánk evangéliumát az édesanyjuk nyelvén! A nyelv ugyanis éppen a hit számára létfontosságú. Hiszen a hit hallásból van! Ezt tapasztalták meg évszázadokon keresztül a Németalföldön élő magyarok. Az 1968-ban Erdélybe való elutazásunkat megelőző hónapokban már vettünk részt Utrechtben magyar nyelvű istentiszteleten, a Nieuwe Grachton lévő Apáczai Csere János-házban. Mikor pedig hazatértünk Németalföldre, éveken át tagja lehettem a Magyar Protestáns Lelkigondozó Alapítvány vezetőségének. Az a Lelkigondozó Alapítvány is a mennyei Atya evangéliumát szolgálta édes magyar anyanyelven.

Az anyanyelv rendkívül fontos, mert a szeretet nyelve. De van egy nyelv, amely még ennél is fontosabb, egy igazi létfontosságú nyelv. Hiszen minden anyanyelv tulajdonképpen csak segédeszköz. Segédeszköz ahhoz, hogy tanuljuk meghallani és beszélni a legeslegfontosabb nyelvet. Mert tulajdonképpen erről van szó minden igaz és jó istentiszteleten. Arról, ami A Cselekedetek Könyve második részében történik: „halljuk, amint a mi nyelvünkön beszélnek az Isten nagyságos dolgairól”.

„Istennek nagyságos dolgai” – ez a Szentlélek nyelve. Ez Isten szeretetének nyelve. Ezt a nyelvet gyakran a teremtett világban is hallani lehet, ám akkor annak az Izraelnek a fülével kell reá figyelniünk, amelyik Istennek nagyságos dolgait saját életében megtapasztalta. Isten szeretetének nyelvét elsősorban Istennek azokban a nagy tetteiben lehet meghallani, amelyeket Izrael nagy szülöttje, Isten Fia, Jézus Krisztus által vitt végbe. „Mert úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta, hogy aki hisz benne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen.”

Isten az ő nagyságos dolgaival beszél, ezek az Isten nyelve. Ez az Isten igazságosságának, Isten megbocsátásának, Isten kegyelmének, Isten akaratának, Isten békéjének, Isten örömeének a nyelve. A Szentlélek azt akarja, hogy tanuljuk meg ezt a nyelvet, beszéljünk ezen a nyelven. Ez nem egy rövid ideig való tanulás kérdése, hanem az életfogytiglan való „nyelv”-tanulás és „nyelv”-használat kérdése. Ez az, ami létfontosságú! Pál apostol nem hiába írta nekünk: „Ha embereknek vagy angyaloknak nyelvén szólok is, szeretet pedig nincsen énbennem, olyanná lettem, mint a zengő érc vagy pengő cimbalom”.

Persze a Szentlélek nyelvét ilyen gazdag szókinccsel sohasem fogjuk tudni megtanulni és folyékonyan beszélni. De éppen ezért itt az ideje, hogy mindig és mindenütt engedjük, hogy az általunk legjobban ismert nyelv, anyanyelvünk segítségével oltsa belénk Istennek és Jézus Krisztusnak a Lelke az Isten nagyságos dolgainak nyelvét, Isten szeretetének nyelvét.

Azt a nyelvet, amely minket emberek istenhez kapcsol. Azt a nyelvet, amely minket embereket egymáshoz kapcsol. Azt a nyelvet, amely minket a mai teremtett világgal összekapcsol. Azt a nyelvet oltsa belénk, amely nekünk is feltárja a jövőt az új világra, az új életre, az Isten országára.

A Jelenések könyvében öt helyen is elhangzik egy refrénszerű felsorolás az Istent dicsérő énekekben: „Megváltottál minket Istennek a te véred által, minden népből és nemzetből, minden törzsből és minden nyelvből”. (5,9; 7,9; 10,11; 11,9 és 13,7)

Ilyen az Isten szeretetének nyelve. Életünk elengedhetetlen nyelve, valóban létfontosságú nyelv!

Ámen.

2. 2. De taal is van levensbelang! Handelingen 2:1-13

Soms wordt gezegd dat wat in Handelingen 2 door de Heilige Geest gebeurt het tegenovergestelde is van wat er in Genesis 11 gebeurde en dat het Pinkstergebeuren de Babylonische spraakverwarring terug zou draaien. Maar dat is niet juist. Want in dat geval zouden de mensen weer één en dezelfde taal moeten hebben gehoord en gesproken. De oorspronkelijke ene taal van de mensheid. Er zijn, volgens mij, Hongaren die denken dat dat het Hongaars was. Dat zou mooi zijn!

Ik herinner mij een gebeurtenis die ik mij niet persoonlijk herinner, maar die mij later verteld is. Ik was in het ziekenhuis voor een operatie. Vóór de narcose toegediend zou worden lag ik in bed een prachtig Hongaars boek over koning Matthias te lezen. Toen ik na de operatie langzaam een beetje uit de narcose kwam, zaten onze zoon aan mijn bed. Toen hij mij wat vroeg, zou ik in het Hongaars gezegd hebben: 'Praat alsjeblieft Hongaars. Dat is gemakkelijker!' Mijn zoon schijnt zich daardoor een ongeluk geschrokken te zijn. Hij dacht dat er iets met mijn hersenen gebeurd was. Gelukkig kon zijn moeder hem geruststellen en zeggen dat ik zo gek nog niet was, maar dat dat Hongaars was.

Ja, taal luistert nauw en is van levensbelang.

Dat taal inderdaad van levensbelang is weet iedere Nederlander sinds Bonifatius in 754 bij Dokkum in Friesland vermoord is. De reden dat de Friezen hem vermoordden is immers dat hij op hun vraag of hij het Fries een taal of een dialect vond, antwoordde dat het noch een taal noch een dialect maar een spraakgebrek was.

Ja, taal is werkelijk van levensbelang!

Dat blijkt ook uit wat er in Jeruzalem door de Heilige Geest op het Pinksterfeest gebeurde. De mensen horen de apostelen allemaal in ieders eigen 'moedertaal' (Hand. 2:6,8; διαλεκτῶ, γλῶσσα) van de grote daden van God spreken.

Ik hoor hierin het wonder van een verdere voortzetting van de incarnatie. De incarnatie is dat 'Verbum Dei caro factum est', het Woord is vlees/mens geworden. God slaat in Jezus, die sprekend God is, zijn tent op in deze verscheurde, gebroken en zondige wereld. Maar met de komst van de Heilige Geest gaat het werk van Jezus Christus nog verder. Het is niet alleen dat God mens onder mensen wordt, maar dat God zelfs ook in ieder gebroken en verloren mensenleven persoonlijk binnenkomt. Iedereen hoort in de eigen moedertaal van Gods grote daden. Zoals er ook staat dat het vuur van de Geest zich als vuurtongen verspreidde en 'zich op ieder van hen neerzette'. De 'tongen' (γλῶσσαι) van de Geest worden 'talen', γλῶσσαι, διαλεκτοί, moedertalen. Voor ieder mens persoonlijk in diens eigen leefwereld. Voor ieder mens diens moedertaal.

Een Hongaarse predikant die in Nederland had gestudeerd gaf zijn zoon, die op het punt stond ook naar een Nederlandse universiteit te gaan, het advies dat hij toch vooral ook Nederlands moest leren. Uit dit advies kunnen we concluderen dat zeker een aantal Hongaarse peregrini aan Nederlandse academies het Nederlands niet machtig was. Begrijpelijk ook, omdat sommige peregrini hier niet een jarenlang verbleven en de Hongaarse studenten bovendien in een Latijns sprekende universitaire omgeving verkeerden. Wel zullen ze zo nu en dan ook hun moedertaal hebben kunnen spreken wanneer ze elkaar opzochten. Hoe dan ook zal het voor de meesten niet eenvoudig geweest zijn om op zondagmorgen een Nederlandse kerkdienst van a tot z mee te

vieren. Onze eigen ervaring toen we in Kolozsvár woonden en studeerden was tenminste dat, ondanks onze nijvere taalstudie, het heel lang duurde voor wij in de kerkdienst de Hongaarse preek echt goed konden volgen. Daarom moet het een prachtig moment voor de Hongaarse peregrini in Nederland geweest zijn dat ze vanaf 1722 in Utrecht de kerkdienst in het Hongaars konden vieren. Het evangelie van onze hemelse Vader in de taal van hun moeder! Juist ook in het geloof is de taal van levensbelang. Het geloof is immers uit het horen!

Dat hebben de Hongaren in Nederland de eeuwen door begrepen. In de paar maanden vóóordat wij in 1968 naar Zevenburgen vertrokken mochten we al een Hongaarse kerkdienst bijwonen aan de Nieuwe Gracht in Utrecht, in het Apáczai Csere János-huis. En eenmaal terug in Nederland mocht ik jarenlang lid zijn van het bestuur van de Protestantse Stichting voor de Geestelijke Verzorging van de Hongaren. Het evangelie van onze hemelse Vader in de taal van de Hongaarse moeder.

De moedertaal is ontzettend belangrijk als taal van de liefde. Maar er is een taal die nog belangrijker is, echt van levensbelang. Want elke moedertaal is tenslotte slechts een hulpmiddel. Een hulpmiddel om de allerbelangrijkste taal te horen en te leren spreken. En daar gaat het, als het goed is, toch om in alle kerkdiensten. Om wat er in Handelingen 2 gebeurt: “Wij allen horen hen in onze eigen taal spreken over Gods grote daden.”

‘Gods grote daden’, dat is de taal van de Heilige Geest. De taal van Gods liefde. Die taal kun je soms nog horen in de schepping, maar dan moet je wel luisteren met de oren van Israël, het volk dat Gods grote daden aan den lijve heeft ondervonden. De taal van Gods liefde hoor je vooral in Gods grote daden door de grote zoon van Israël, Gods Zoon, Jezus Christus. “Want God had de wereld zo lief dat Hij zijn enige Zoon heeft gegeven, opdat iedereen die in Hem gelooft niet verloren gaat, maar eeuwig leven heeft.”

Gods grote daden vormen het spreken, de taal van God. Het is de taal van Gods gerechtigheid, Gods vergeving, Gods genade, Gods wil, Gods vrede, Gods vreugde. De Heilige Geest wil dat wij die taal leren verstaan en spreken. Dat is geen kwestie van even studeren, maar van levenslang leren verstaan en leren spreken. Maar dat is wel van levensbelang!

De apostel Paulus schrijft ook ons niet voor niets: “Al sprak ik de talen van alle mensen en die van de engelen – had ik de liefde niet, ik zou niet meer zijn dan een dreunende gong of een schallende cimbaal.”

Nee, echt vloeiend zullen we die taal van de Geest in deze bedeling nooit leren verstaan en leren spreken. Maar juist daarom is het zaak om ons, waar en wanneer dan ook, levenslang in de taal die we het beste kunnen verstaan, onze moedertaal, door de Geest van God en Jezus te laten bestoken door de taal van Gods grote daden, de taal van Gods liefde. De taal die ons mensen verbindt met God. De taal die ons mensen verbindt met elkaar. De taal die ons verbindt met de wereld en schepping van vandaag. De taal die ook voor ons de toekomst opent naar een nieuwe wereld en eeuwig nieuw leven, in het Koninkrijk van God. Dat is in het boek Openbaring een vijf keer terugkerend refrein en lofzang: “met uw bloed hebt U voor God mensen gekocht uit alle landen en volken van elke stam en taal”¹

De taal van Gods liefde. Werkelijk van levensbelang! Amen.

¹ Op. 5:9; 7:9; 10:1; 11:9; 13:7.

3. Előadások

3. 1. Hermán M. János: Az anyanyelvű igehirdetés igénye ... avagy: PEREGRINATIO, PRÉDIKÁCIÓ és PAPISZÉK.

Az első utrecht-i magyar istentisztelet 300. évfordulója 2022. november 19-én

Trajectum ad Rhenum bő kétezer éves múlta tekint vissza. Az elmúlt hetekben lett 900 éves Utrecht ősi városa, és közismert, hogy magyar emlékekkel is bővelkedik. Különösen az Illustis Gimnázium, majd pedig az Egyetem 1636-os alapítása óta jöttek ide, tanultak és publikáltak a magyar ifjak, amikor pedig megérett hozzá az idő, pártfogóik jóvoltából a diákszórvány tagjai még magyar istentiszteleteket is tarthattak az egyik auditóriumban. Előadásunkban kiemelünk néhány olyan helyet, tárgyat és hagyományt, amely az 1722-es kezdetekhez kapcsolódik. Mai ünnepségünk történelmi előzményei november 15. dátumához kapcsolódnak. Bethlen Gábor (1580-1629) erdélyi fejedelem születésének és halálának a napja mindenkor főhajtásra készíti a hit, a haza és az emberség tiszteletben tartását. Ez a nap jelenleg az erdélyi szórványmagyarság művelődéstörténeti ünnepe. Az Országgyűlés az alaptörvényben rögzített felelősségének megfelelően, november 15-ét a magyar szórvány napjává nyilvánította. Idén a 400 éves Gyulafehérvári- Nagyenyedi Kollégium adott helyet a szórványban, a nyelvében élő hívek rendezvényének. Ismeretes, hogy Nagyenyedről szintén szép számmal jöttek a diákok Hollandiába. Összmagyar vonatkozásban bizonyára elmondható, hogy a peregrinatio folyamata valóságos tükre a hazai oktatás fejlődésének, visszaesésének, a tiltásoknak, pusztításoknak, a vidékek szórványosodásának, olykor pedig a művelődéspolitikai újrakezdéseknek.

Kedves Hallgatóink!

Tisztelgő virágainkat az imént helyeztük el a fűvészkertben. Elsőként ott egy magyar emlékjelre hívjuk fel a figyelmet. A hollandiai magyarság az egyetemmel együttműködve 2001 március 29-én állított fel emléktáblát, felirata: „Magyar Kápolna. – 1644-ben az Egyetem építtetett egy előadótermet, fent a »Pandhof«² kerengő déli szárnyán (önnel szemben). Az orvosi fakultás használta ezt a „Theatrum Chirurgicum”-ot anatómiai előadások tartására, valamint összejövetele- és előadóteremként. 1722. november 30-tól az épületet magyarországi és erdélyi teológiai hallgatók rendelkezésére bocsátották, akik a protestantizmus hazai elnyomása miatt kerültek ide. A lelkészek és diákok minden vasárnap ebben az előadóteremben tartották istentiszteletüket. 1882-ben a Magyar Kápolnát restaurálási munkák miatt lebontották. 1956-ban, a magyar menekültek érkezésével újra megkezdődtek a vasárnapi református istentiszteletek Utrecht városában.”

Az időben tíz évet visszalépve, ugyanezen a helyen tíz évvel ezelőtt is koszorúztak nt. Tüski Márty szervezésében, aki Édesapja, Tüski István hollandiai magyar lelkész nyomdokaiba lépve szép ünnepséget szervezett. Az akkori résztvevők közül most is jelen van dr. Bozzay Réka és Leo Elshout atya, akik hasznos tanácsokkal láttak el a mostani szervezést illetően. Magyarországi feladatai miatt nem lehet most közöttünk a peregrinatio történetének jeles kutatója, dr. Postma Ferenc, aki levélben köszöntötte a gyülekezetünket. Hosszú lenne a gratulálók felsorolása, szám szerint 48 régi peregrinus van itt lélekben, reméljük, hogy alkalmas időben sikerülni fog egy emlékkötetnek az összeállítása, és ezáltal a távollevők számára is elérhetővé tesszük az előadásokat és a köszöntéseket.

² Az ún. Pandhof az utrecht-i dóm egyházközségének /Domkerk/ a kolostori fűvészkertje.

Úgy véljük, hogy most az ideje köszönetet mondani a szervezőknek és a támogatóknak. Akik felismerték ennek a 300. évfordulónak a páratlan jelentőségét. Kedves feleségemen kívül elsőként Klaas Eldering, Juhász Tamás, Henk van de Graaf, Ódor Balázs és Urbán Ákos testvéreink nevét említem, egy sorban a Juhász István Alapítvány tagjaival, hiszen velük együtt ütöttük le az alaphangot. Makkai Réka, Kovács Kata, Csanády Ágnes, Van-Bolhuis Szabó Emőke, Ries Nieuwkoop, Maarten J. Aalders, Truczka József, Kelemen Attila Csongor, Sólyom Uzonka, Szilágyi Árpád: valamennyien válllvetve mozdították elő az ügyet, és menetközben bekapcsolódtak a mi debreceni atyánkfiai, Baráth Béla rektor úr és tanártársa, Gonda László, akik szeretetreméltó küldöttséggel zárandokoltak erre az illusztris helyszínre. Kocsis András nagykövet úr és munkatársai nemcsak eszmeileg, hanem megértéssel segítettek a kiállításaink anyagának szállításában. Ajándékaiknak örvendünk, reméljük, hogy a szimpózium zárása után a jól végzett munka örömeivel koccinthatunk az egészségükre. Illik hozzánk a kiállítások tulajdonosainak az üdvözlése is: Millisits Máté és dr. Fekete Ágnes sem lehet közöttünk, de jó szívvel kölcsönözték a szem számára is értékes összeállításait. Legközelebbi munkatársaink körét pedig nem is lehetne zárni Téglásy Sándor és Szomor Attila említése nélkül, ők végezték a nem kevés munkát igénylő szerkesztési és grafikai feladatok javát.

Mélyen Tisztelt Jelenlévők!

Aki részt vett ennek az ülésnek az előkészítésében az tudja, hogy nem valami szokásszentség mondatja velem az eddig elhangzottakat, ráadásul még sok testvérnek kellene felsorolni a nevét, DE: akkor nem jutunk el az ünnepünk lényegéig. A peregrinusok egyetemi katedrából lett szószékig és annak rendeltetéséig. Ugyanis a testté lett Ige a prédikálószékből szárnyal a lelkekbe, hogy világunkban cselekedetté váljon és felfedje az élet lényegét. A lenni vagy nem lenni imperativusa: **megtalálni a szószéket**, illetve ennek a feszültségében visszatalálni a szószéken elhangzó kijelentéshez!

II. Catedra és szószék – Szószék mint catedra: Utrecht 1722 és Franekéra, 1777

/Intermezzo: London/

Utrecht. 1722 Történt, hogy 1644-ben az utrechti egyetem két hírneves asztalost kért fel egy mutató egyetemi katedra készítésére, amely az auditóriumban kapott helyet. A mesterek neve: Hendrick Aertsen Struys és Jan Hendricksz. Amikor 2009-ben a feleségemmel felkerestük a Német Történelmi Múzeum kiállítását – Kálvin és a kálvinizmus – nagyra tárgult a szemem, a kiállított szószék címkéjén ez állott: „Az utrechti magyar kápolna szószéke.” Azóta is kutatjuk, hogy hol és merre tárolják, ki a jelenlegi tulajdonosa. Családtagjainknak és barátainknak jutalmat ígértem a felfedezés megelőlegezett sikerére. Sajnos, hogy eddig senki sem jelentkezett, nekem pedig az a szerencsém, hogy a világhálón találtam egy fényképet a kiállításon szereplő katedrából átminősült szószékről, amely a német értelmező szerint a protestáns ortodoxia szimbóluma.

Addig csak annyit tudtunk a hollandiai magyar diákok utrechti istentiszteleteiről, amennyit a Henk van de Graaf disszertációjában olvashattunk egy lábjegyzet erejéig az ötvenedik oldalon /G. Henk van de Graaf A németalföldi akadémia és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században 1690-1795. Kolozsvár, 1979./, hogy Keresztesi József erről említést tett. Évtizedeknek kellett eltelnie, hogy végre hozzájussak Keresztesi peregrinációjának a naplójához, ami a jelenlegi tudásunk szerint az egyik legbővebb forrása az utrechti magyar diákok lelki életgyakorlatának. Csatoljuk az általa lejegyzett vasárnapi imádságot, amelyen közben alakítottak, ugyanis Keresztesiék éppen Mária Terézia életéért imádkoztak (1740-

1780) jöllehet a kápolnát 1722-ben utalta ki a magyaroknak az utrechti városi tanács, az úgynevezett Vroedtschap. A november 30-án kelt szöveg olvasata:

Maendagh den 30 November 1722,

Op het verzoek, door de Heeren Profesores Theologiae aen de Heeren Burgemeesteren gedaen, accordeert de Vroetschap bij deze aen de Hungarise en Zevenbergse Studenten alhier permissie, omme des Zondags ten elf ueren voornoens in 't bovenste auditorium van de academie onder haer te houden haeren Godtsdienst en te doen een predicatie.

„accordeert de Vroetschap bij deze aen de Hungarise en Zevenbergse Studenten alhier permissie, omme des Zondags ten elf ueren voornoens in 't bovenste auditorium van de academie onder haer te houden haeren Godtsdienst en te doen een predicatie”

Op het verzoek door de Heeren Profesores Theologiae aen de Heeren Burgemeesteren gedaen, accordeert de Vroetschap bij deze aen de Hungarise en Zevenbergse Studenten alhier permissie, omme des Zondags ten elf ueren voornoens in 't bovenste auditorium van de academie onder haer te houden haeren godtsdienst en te doen een predicatie.

*Hungarisch Studenten
het bovenste audito-
rium gegeven om in
te Prediken.*

Tehát az akadémiai istentiszteletek délelőtt 11 órakor kezdődtek...

... mai napig is ez az időpont az életem álma - hogy mindenütt úgy csengessenek be, mint annak idején szénior koromban Kolozsvárott.

Az 1643-1644-ben épült kápolna eredeti terve

Az idők, a diákok és a követelmények változtak, a kápolnát, amelynek fennmaradt az építési tervrajza a levéltárban, 1882-ben lebontották, de a szószéket megkímélte a sors és az ostor. Hihetetlenül hangzik, de amikor a franciák hatalmas hadsereggel Hollandiára támadtak 1672-ben, az Utrechtet elfoglaló francia tábornok – a nevét szándékosan elhallgatom mert brutálisan viselkedett – megsarcolta a várost, a protestáns szószékeket megkorbácsoltatta. Az utrechti dómban egyenesen széthányta a református egyház katedróját, majd távozásakor túsokat vitt magával a kialakult válságépénz fejében. Az országot akkor Michiel de Ruyter tengernagy győzelmi bravúrai mentették meg egy korai trianontól. Erre a szószékromboló és észbontó korbácsoltatásra a mi Jánoska fiunk hívta fel a figyelmemet. Korábban már olvastam hasonló eszelős cselekedetről, Xerxész perzsa király is megkorbácsoltatta a viharos tengert

Tény, hogy az egyetemi katedra akkor nem pusztult el. Az intoleráns francia parancsnok nem ismerhette előre, hogy a kövek később mégis beszélni fognak. A karthágói harangoknak, a hollandra fordított elnémult harangoknak, a történelem viharjaiból főnixként feltámadó magyar iskolák peregrinusainak a történetét pedig a szorgalmas Keresztesi József példája nyomán kell rögzítsük, aki Utrechtben a francia nyelvet is megtanulta, és erről a templomról, ahol mi vagyunk, a kézírásos naplójának a 194-oldalán ezt jegyezte fel: A' Frantzia Templom, kívül nem, de belől szép.

Intermezzo – London, 1728. Első angliai egyházközségünket közel 300 esztendővel ezelőtt Ficsor Adám mezőkövesdi származású lelkész vezetésével alapították a Londonban élő magyarok, amikor Ficsor Adám harmincnégy éves korában, 1728-ban Londonba peregrinált. Ficsor Adám volt az első magyar, akit Genfben lelképásztorrá szenteltek. Az egyik genfi lelkész, Isaac le Fort végezte a felszentelési szertartást. A peregrinatio lehetőségével élve, a

Londonba való letelepedése és gyülekezetépítő munkájának megkezdése előtt Hollandiába utazik, ahol 1728 nov. 9-én két másik erdélyi teológus társaságában „Fitsor Adám” néven, lelkészként még beiratkozik a leideni egyetemre.

Ficsor Adám angliai lelkészi szolgálatára nézve az adataink egyelőre hiányosak. Abban az időben az angliai elődjünk az anglikán egyház kebelében leltek befogadásra, és még a vendégek is részt vehettek az úrvacsorai közösségben. Eddigi ismereteink alapján Ficsor Adám vezetésével alakult meg a második magyar református egyházközség Nyugat-Európában. /Irodalom: Nagy Sándor Béla: A Genfi Akadémia magyar diákjai (1566-1772). In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1983/4. (LXXXVII. évf.), p.384-399. ; Les Étudiants Hongrois du Livre du Recteur. Souvenir du Jubilé de 1909. HeLy nélkül, 2.sz.o.; Lásd még Hermán M. János: Erőtlenség által, p.119/

Franekéra, 1777. Egy album lapjain fennmaradt a Franekérában tanuló magyar diákok istentiszteleti életéről szóló néhány feljegyzés és az állandó, időnként aktualizált imádságuk szövege, a bejegyzés dátuma 1777 szept 27. Ebben az évben az academia templomában négyszer vehettek úrvacsorát a magyar tisztelete urak, márciusban, júniusban, szeptemberben és decemberben. Ezeket az adatokat Nagy Zsigmond találta meg és jegyezte fel Debrecenben, és pedig az 1903-as hollandiai magánlátogatása alkalmával.

Ezen a helyen csak annyit mondunk el, hogy az általa lemásolt franekéri és utrechti imádságnak az egybevetése külön előadás témája lehetne, és talán lesz is!

Nagy Zsigmond a beszámolójában elmondja, hogy” Templomul már mi sem használtuk ezt a szép gótíves csarnokot, mert 1882-ben csak hárman voltunk...”, attól kezdve pedig a német bernardinusokkal együtt jártak német nyelvű istentiszteletekre, a francia reformátusok templomába. Tehát IDE, ahol akarva és akaratlanul – most mi ünnepelünk Isten megtartó kegyelméből az utrechti magyar istentiszteletek tartásának 300. éves jubileumának az alkalmával. HALLELUJA! – Meglepő és befejezésre alkalmas ez a pillanat, de a hely szelleme is szót kér!!!!

Jánoska, aki hét évig volt utrechti diák és egyike a híres torony őreinek, meghívásunkra azt írta a gratulatiojában, hogy a már említett Pandhof reneszánsz stílusú gyógynövénykertjében található egy kis szökőkút, azt nézzem meg jól.. Rajta a ma már rég elfelejtett kanonok Hugo Wstinc (spreek uit *Uustinc*) bronzból készült szobrocskája. Ő írta 1342-ben a *Statuta ecclesie Trajectensis*-t, a későbbi „libera camerata traiectensis”-t. Wstinc elmondja, hogy miként kell bánni a konfliktusokkal, miként kell a leghelyesebb módon cselekedni az életben, hogyan lehet a békét megőrizni a jó és világos törvényekkel, a hatalomnak és a felelősségnek a megosztásával, illetve az egyensúlyban való tartásával.

Mennyire megható és aktuális tanítás! A késői peregrinusok ma a szószék üzenetének és az élet védelmének a szolgálatában találkoznak az egykori író szerzetesnek a kisugárzó tanításával! Utrechtben most az erdélyi refrén visszhangzik: Ne hagyjátok a templomot, a szószéket és iskolát!

Dixi. Elmondtam.

Az utrechti magyar kápolna szószéke

Keresztési József kéziratos naplójában p. 315 – 319;

Bújdosók Regulái, melyeket maga mind hasznán, mind kárán tanulván irt K.J. Bétsben A. 1780. Mense October.

I. Az Istennek Félelme legyen szemeid előtt az a' Vezér Csillag; melyre minden dolgot igazgassad; mert az Istennel való békességből származott örömmel eleven érzése, nem lehet ki mondani, mely nagyon Segéli, és bátorságot önt, még a' féelmes Utazónak is szívébe.

II. Utra, ha csak lehet, másod magaddal indulj, még pedig olyannal a' kit belől esmersz: mert semmi nints a' barátságnak és a békességes tűrésnek oly igaz próba köve, mint az Ut. Már három ember ritkán egyez meg.

III. Nyelv nem tudás nélkül az Utazás Unalom. Ha lehet hát annak a Nemzetnek, az hol jársz, nyelvét értsd leg alább. a' Német Nyelvet, ha mind nagyában is meg tanuld: mert ha csak a' társod tud, mellette Statua vagy.

IV. A' melyek úton szükségesek, Bétsben szerezd meg. Terhet ne vigy, hanem a' mi nélkül el nem lehetsz. Egy kis ládád legyen. Azonban valmi Memorialis versbe mindenedet foglald be, hogy a' feledékenység miatt kárt ne vallj.

V. Annak az Országnak Mappája, melyben jársz; s ezeb kívül valamely Curiosa Geographia, melyből minden helyeken a' mi látni való, ki tanulhasd, tőled soha el ne maradjon. Akármely városba mégy, másoktól tudakozódj; A' Városoknak úttzáit, Templomait, Tornyait, Sántzáit &c. meg nézd. Az Oskolákban a' tanítás módjára, rendire, a' Tanítóknak 's Tanulóknak magok viselésére vigyázz. A' tudós embereket meg látogasd; A' Bibliotecában 's Bibliopoluimokban a' könyvekkel ismerkedj, azokról tudakozódj. Az hol mit látsz fel jegyezd, még pedig a' magad nyelvén, hogy mások ne értsék.

VI. Ha kevés terhed vagy, idegen helyen magad se szégyeld Vendégfogadóra vinni; vagy a' Tragerrel először meg alkudj: mert egy Tragernek sints hiti. A' Vendég fogadóban, az hol szokás, előre meg tudd mit fizetsz: az Ágyat mindég meg vizsgálj ha tiszta é? leg alább a' lepedő az legyen. Mindenedet jó helyre rakd, az ajtót északára be zárd.

VII. Ne is vesztegess, fösvény se légy, kivált míg útban vagy magadtól ne kiméld, hogy orvosnak ne fizess azt, a' mivel egészségedet fel tarhattad volna.

VIII. Uton igasság, háznál barátság. Mást meg ne tsalj, de magadat se hagyd meg tsalni: úgy mindazáltal, hogy felette igaz ne légy, egy két pénzre ne tekints: mert sokszor kis szikrából nagy tűz lesz.

IX. A' Társaságban senkiről ne beszélj; reá ne mutogass; alávaló embernek ne tarts: mert meg lehet, hogy nagy ember rejtette el magát úti ruhában; az is, hogy a' nyelvedet meg érti. Mitsoda ember? Hová megy? Mitsoda valláson vagy? &c. ok nélkül ne tudakozd; magad is az oly haszontalan kérdésekre ne felelj. Senkinél hamar barátságos (p.317)--nyájjasságba ne ereszkedj; nagybe pedig soha se. Keröld azt, a' ki minden ok nélkül hizelkedik 's szolgálatját ajánlja.

X. Soha ne héjjazz: de azomban mód nélkül meg se húzd magad. Inkább bátor légy, mint félénk. Haragot soha se mutass: mert senki se fél tőled. Gyermekségre ne vetemedj: mert meg utálnak. Annal is, a' kit nem esmersz szívesen szolgálj; mindennekhez nyájjas légy, nem tudod ki szolgálhat.

XI. Ha békességes tűrő nem vagy, bújosni ne menj, sótt Papp se légy. Sok esik az emberen, de azért magad el ne hagyd. A' más egészen ne támaszkodj mert nád bot. A' más értelme ne légyen mindenkor a' Tiédnek regulája: mert így magadat a' nélkül hagynád.

XII. Feslett életre elne vetemedj: mert ez mind a' Léleknek, mind az erszénynek veszedelme. Venusnak soha rabja ne légy. mert az Adonis Kertjében sétálván, magadnál otthon nem lehetsz. Semmibe nagyon se ne gyönyörködj, se ne szomorkodj, szüntelen előtted tartsd azt, hogy idegen vagy; míg bujosol nem otthon vagy, így mindég lessz vigasztalásod és tartalékod.

XIII. Azon ne is igyekezz, hogy mindennek tess: mert lehetetlen; Not Jupiter placet Hanem mindenkor a' jobbaknak, Tudósabbaknak társaságát keresd, kiktől tanulhass. A' Tudatlanabbakat 's kisebbeket meg ne utáld; magadat mindenekkel a' mint lehet kedveltesd: Kivált tudós emberek előtt egyenessen, de keveset beszélj magadról ditsekedve ne szólj; mást ne gyalázz: mert meg lehet, hogy ő azt szereti.

XIV. A' magad Nemzetedet soha meg ne utáld; Tsinos barátságot ne kerüld: de sokkal jobban magadra vigyázz itt, mint egyebütt: mert a' Magyar eleitől (p.318)---fogva egymás rontásában gyönyörködött; a' más előmenetelit irigyl; a' vén asszonyi mende mondát nem szégyenli. A' Magyarat nem otthon, hanem idegen földön lehet meg esmérni.

XV. A' titkodat és dolgodnak sorját senkinek ne mondogasd: mert annak leszel rabja, a' ki tudja titkaidat; senkinek, ha el kerülheted tanácsot ne adj, mert szerentsétlenségét reád keni. Perlekedésben Biro ne légy. A' más gustusát ne ótsárol.

XVI. Uton tsak annyi pénz legyen kezed között, a' mennyi szükség. Az hol mitsoda pénz jár, arra vigyázz, hogy rajtad ne vesszen. Egész Német Országon a' 20 Xros leg jobb &tc. Pénzedet semmi helyen ne mutogasd, hogy oka ne légy veszedelmednek; ha helyre érsz el mulhatatlan szükségedre rendeld el a pénzt és úgy költs a' mint elrendelted. Addig nyújtózz míg lepedőd ér.

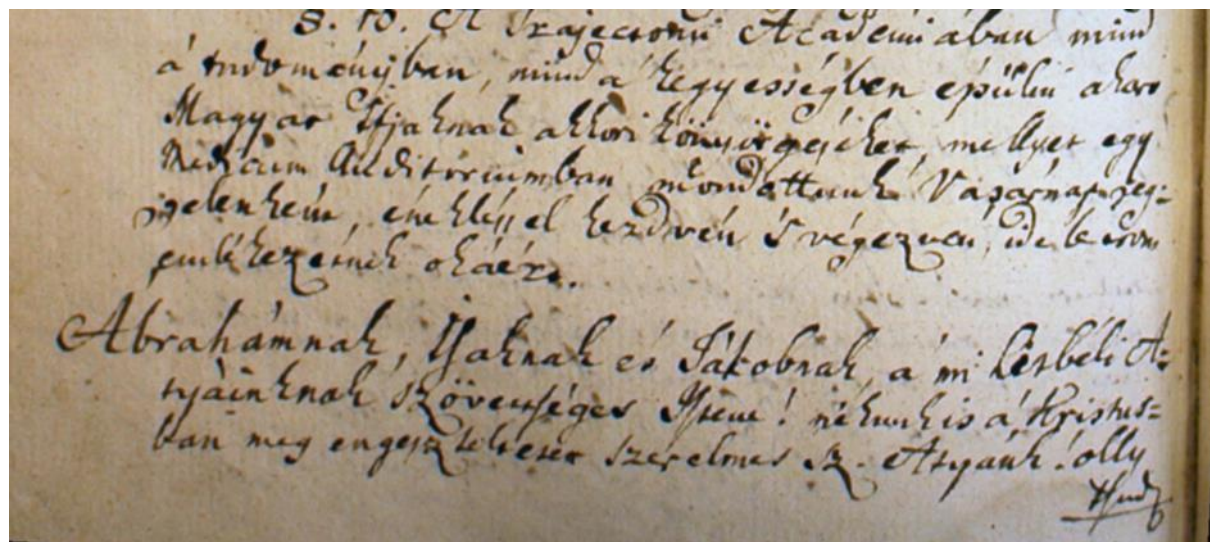
XVII. Az ember szive nem kő, hogy mást meg ne szánjon: Mindenkor sok költsön kérők, mindent ígérők, nehezen vagy soha sem fizetők vagynak: azért vagy károd nélkül adj, vagy ha meg állhatod, éppen ne adj: mert ha nem adsz, úgy jó ember lehetsz: de ha adsz 's meg kéred, majd rossz ember leszel. Vagy meg se adják 's magadról kell mástól kérni; és így magadnak kárt és gondot okozol. Ugy tarts hát a' költségedet, mint az okos szűzek az olajt; mert nints keservejobb, mint az idegen földön más miatt meg szorúlni.

Továbbá: ha lehet annyi pénzed legyen, mellyel útadat elvégezzed: mert a' hazádban maradt pénz nagy törvénytelen könyörületlenség által tartóztatik és meg tsal. &tc.

XVIII. A' könyvek szerzésében, se ne siess se ne késs, ne siess hanem esmérd először: mert kárt vállalasz. Ne is késs úgy gondolván, hogy oltsóbban veheted, kivált azokat, mellyeknek az Affectio tsinál árokat; mert meg esik, hogy többé (p.319)-nem kaphatod. Sokat ne végy. Először a' szükségeseket, azután a' gyönyörködtetésre valókat szerezd meg. s.a.t.

Keresztesi József kéziratos naplójának a 338-343 oldalain olvasható imádság

A'trajectomi academiában mind a' tudományban mind a' kegyességben épülni akaró magyar ifjaknak akkori könyörgéseket, melyet egy medicum auditóriumban mondottunk vasárnap reggelenként, énekléssel kezdvén és végezvén, ide leirom emlékezetnek okáért.

Ábrahámnak Izsáknak és Jákobnak, a' mi hitbeli atyáinknak szövetséges Istene! nekünk is a' Krisztusban megengeszteltetett szerelmes Szent Atyánk!

Oly csudálatos a' te neved, oly nagy a' te bölcsességed, kimondhatatlan a' te jóvoltod, meghálálhatatlan a' te jóságod és szerelmed, állhatatos a' te hűséged, hogy midőn meggondoljuk egy felől a' te felséges voltodat és méltóságodat, más felől pedig a' mi semmiségünket és szerelmedre való méltatlanságunkat, egészen el fog az álmélkodás, hogy mivelünk földnek hitvány férgeivel és parancsolatidnak vakmerő megrontóival a' te legnagyobb és legdrágább jótéteményeidet közlötted. Ki hozád a' mi magyar eleinket a' sovány tartományból és erős karjaiddal megtelepítéd tejjel és mézzel folyó földön; magadhoz közel hozád, szövetségedbe beved, a' kövekből is Ábrahám fiaivá tevéd és megáldád amaz áldott magban a' Jézus Krisztusban, úgy hogy most már mi is a' te Sionodon születünk és a' te Jeruzsálemedben neveltünk fel gyermekségünktől fogva a' Gamálielek lábaiknál és ime minket ez idegen földre is kegyelmesen elhoztál, hogy jutnánk ama te nagy bölcsességednek esmeretére, melyet e világ bölcsseitől elrejtettél, nekünk pedig megjelentettél és naponként jelentesz ez idegen földön.

Méltó vagy édes Atyánk! hogy tégedet, a' mi lelkünk, testünk és minden belső érzékenységünk tiszteljen. Méltó vagy hogy tégedet szeressünk és felmagasztaljunk! Megujtjuk azért te hozzád való kötelességünket és engedelmségünket. Megjelentünk a' te szent tekinteted előtt, hogy a' mi hálaadó áldozatunkat te neked a' Jézus nevében bemutassuk, velünk közlött sok jótéteményidért, melyek oly nagyok és számosak, hogy azoknak még tsak meg gondolásokra és megfogásokra is elégtelenek vagyunk.

Megvalljuk, hogy mi kisebbek vagyunk minden te irgalmasságodnál; megtapasztaltuk a' te atyai szerelmedet ez idegen földön is: mert minekünk ételt, italt, egészséget és békességet adtál; a' tudományokban naponként neveled; rendeltél nekünk itten is tanítókat, atyákat, Abdiásokat és Thabitákat, bogy semmi nélkül ne szűkölködnénk, valami a' mi idvességünkre és a' te magyar Izraélednek általunk lehető épületére megkivántatik.

Oh vajha mi is te hozzád háladosak lettünk volna, és a' te parancsolatid szerint éltünk volna' Vajha a' mi bujdosásinknak földében szüntelen veled jártunk volna és tökéletesek lettünk volna.' De ha magunkat megnézzük, ha a' mi gondolatinkat, beszédinket és cselekedetinket megvizsgáljuk és megfontoljuk, igen hijánosoknak találjuk magunkat. Megvalljuk édes Atyánk! a' mi sok gonoszságainkat; megismerjük szeméremmel és orcza pirulással, a' mi sok hibáinkat, mert mi gonoszul cselekedtünk ellened és a' mi felebarátaink ellen, a' mi születésünktől fogva mind ez ideiglen, annyira, hogy igaz Ítéleted szerint mindenben büntetésidre méltók vagyunk.

Oh mi kegyelmes édes Atyánk! alázatosan reménykedünk szent felségednek, ne nézd a' mi cselekedetinket kemény birói, hanem édes atyai szemekkel; nézz minket a' te Sz. Fiadban, ki a' te kebelednek gyönyörűsége, ki a' te igazságodnak eleget tett mi érettünk, ki tétetett nekünk tetőled bölcsességünkké, igazságunkká, szentségünkké és váltságunkká! Hiszünk is mi e megtartóban, csak légy segítségül a' mi hitetlenségünknek. Adjad, hogy legyünk mi is a' te szent fiad szenvedésének jutalma. Tégy bizonyosokká bűneink megbocsáttatásokról: hintsd meg lelkünk esméretét szent fiad vérével; eleveníts meg minket az ő halálával és táplálj az ő vérével az örök életre.

Megnyitjuk te neked a' mi sziveinket, jöjj el és országozj mi bennünk szent fiaddal és szent lelkeddel egyetemben. Ékesíts fel minket és tölts be a' te irgalmasságoddal, szent fiad halálával, szent lelked ajándékával és erejével, hogy a' bűnnek semmi ereje ez után bennünk ne legyen, hanem öljük meg a' mi ő emberünket, meggyőzzük a világot és megszegyenyítsük az ördögöt, hogy legyünk gyermekek a' gonoszságban, öregek az idvességes bölcsességben és a' te félelmedben. — Teremts mi bennünk új szívet, szentelj meg és vezérelj a' te szent lelked által, hogy a' mi bujdosásunknak idejét a' te félelmedben tölthessük el.

Áld meg óh bölcsességnek atyja és kútfeje a' tisztességes és idvességes tudományokban való fáradozásainkat Adjad hogy kiváltképen a' te szent ígéd világos értésére és annak idvességes titkainak esméretére jussunk, melyekéi, jövődöre a' te magyar Isráelednek javára hasznossan fordíthassunk.

Világosítsd meg a mi elméinknek szemeit, hogy lássuk a' te törvényednek csodálatos voltát és szépségét; gerjeszsz mibennünk fáradhatatlan szorgalmatosságot, hogy a' drága időt el ne vesztegessük; adj nekünk erőt, kedvet, tehetséget és egészséget, hogy nagy haszonnal folytathassuk hivatalos munkáinkat. A' te félelmed a' bölcsességnek kezdete és a' te titkaidat csak azoknak jelentet meg a' kik tégedet félnek; adjad hát, hogy mindent elkövessünk, valami az isteni félelemnek sziveinkbe való csepegtetésére szolgál, és eltávoztassuk mind azokat, melyek a, te félelmedtől elszoktatnak 's vonnak. Adjad hogy magunkat te néked egészen áldozzuk meg, hogy mértékletessen, igazán és kegyessen éljünk, minden veszekedést eltávoztatván, hogy semmi minket a' mi tanulásunkban meg ne háborítson és senkinek haragtartásra ne adjunk okot.

Igy tégy, édes Atyánk! a' magyar hazában is a' tanítókkal, szenteld és áld meg őket, a' sok elfajult, keresztyénekbe önts igaz megtérítő kegyelmet, hogy az ellenkezőknek szájokat bedughassák az ő szent életekkel. Tegyed jó akaróivá a' te magyar Isráelednek az ő ellenségeit, és adj már valaha enyhülést és pihenést ő nékie, és szedjed tömlődbe könyhullatásait, vegyed füleidbe nyögéseit és szabadítsd meg. Hajtsad a' hatalmasságokat rajtunk való szánakozásra és könyörületességre, bírad jóra felséges királyné aszszonyunkat és tanácsosít.

Áld meg a' te örökségedet az egész világon, küldd ki a' te evangeliomodat e földnek minden határára, mely istennek hatalma az idvességre, hogy bejöjjenek a' babilonbeli rabok,

pogányok és már valaha a' szegény Sidók is a' te házádba 's mi velünk együtt szent fiad előtt a' földnek porát csókolják és az ő nevében téged atyjoknak nevezzenek.

Védelmezzed, édes Atyánk! ez idegen földön a' tudományoknak minden helyeit és azokban levő magyar Atyánk fiait; nevezetessen ezt a' várost és tartományt; áld meg ebben a' tanítókat és tanulókat; szent lelked által úgy igazgassad a' magistratust, hogy minden munkája szolgáljon a' te nagy neved dicsőségére és e tartománynak virágzására. Emlékezzél meg az ő kegyességéről, melyet mi velünk cselekszik és jutalmaztasd meg. Tartsd meg itt az ekkleziát, academiát, tanítókat és tanulókat; nevezetessen azokat, a' kik által mi készítettünk a' szent szolgálatra, hogy hasznos eszközök lehessünk a' te oltárod körül való szent hivatalnak hűségessen való folytatására, és osztán e világi minden viszontagságokat felül haladván, által tétessünk a' mennyei dicsőségbe, az holott fejünkbe tétessék az örök életnek hervadhatatlan koronája. Ámen. Mi Atyánk s.a.t.

§.11. Bűnein kesergő ember éneke, melyet frantziából fordítottam Trajectumban. 1779-ben

Nóta. Zsolt. CII.

**Hallgasd meg uram
kérésem,**

Melylyel régtől fogva
késem,
Mert rettentésid nagyok,
Nékem ki csak por vagyok;
És bűnömről vallást tenni,
De minthogy lassan
mehtek,
Vonj és utánad sietek.
Már a' figefa levelét,
Mint vétkeimnek fedelét,
Oh uram nem keresem,
Sőt lábaidhoz esem,
És úgy kérek engedelmet,
Bűnös lelkemnek kegyelmet;
Erre vagyon nagy
szükségem.

Eláradván veszettségem,
Ellened hányszor vétkeztem,
S törvényeddel ellenkeztem,
Nyelvem ki nem mondhatja,
Elmém sem gondolhatja;
Szivem undok és fajtalan,
E kútfő lett tisztátalan,
Sokszor bátor ne akarja,
De sok mocsokság zavarja.
**Nem szerettem szent
ösvényed,**
Megszegtem minden
törvényed,
Sokszor fogadást tettem,
De még rosszabbá lettem;
Vétkeztem még pedig tudva,

S azt palástoltam hazudva;
Az ördögnek mint kellene,
Nem állhatok úgy ellene.
**Engedetlen sokszor
voltam,**
Beszédedre nem hajoltam,
Nem fogadtam intésed
Sem sok fenyegetésed,
Sőt elfutottam Jónással,
Kétkedtem is Tamással,
Jézust tagadtam sok szerrel,
De még sem sirtam Péterrel.
Ezért rettegek szüntelen,
Mivel vagyok mentségtelen,
Uram tőled ne vess el,
Vétkembe ne temess el,
Eletemet ne vesd fontba,
Mert hibás az minden
pontba';
Hanem szent fiadnak vére,
Szóljon lelkem mentségére.
Ne átkozd meg e figefát,
Melyen szemed fügét nem
lát;
Sőt tégy annyi jót vele,
Hogy ne tsak zöld levele,
Hanem legyen oly
gyümölcse,
Mely kívánságodat töltse;
Bocsáss kertemre harmatot,
Hogy ereszszen jó illatot.
**Kegyelmedet hozzám
nyújtsad,**

Gyertya belemet felgyújtsad,
Mely régen tsak füstölög,
'S unalmasan gőzölög;
Ne kiálts ellenem vadat;
Sőt erősítsd e tört nádat,
Mely sok részre van
repedve,
Biztasd hogy össze lesz
szedve.
**Kössed bűnöm egy
csomóba,**
Melylyel vétkeztem valóba',
Ott a' Jézusnak fája;
Egészen vesd alája;
Szent vérebe bele öljed,
És könyvedből kitörüljed,
A kézírást utoljára,
Szegezd fel a' keresztfára.
Adjad lelked ajándékát,
Mely szivemnek jó
szándékát,
Segélje, nem tsak félig,
Hanem vigye a' czélig;
Ez végig velem maradjon,
Fogja kezem 's el ne
hagyjon,
Igy még e földi sátorban,
A szentekkel leszek sorban

3. 1. Hermán M. János: Het verlangen naar prediking in de moedertaal, ofwel: PEREGRINATIO – PREDIKATIO – PREEKSTOEL

Het 300-jarige jubileum van de eerste Hongaarse eredienst te Utrecht

Trajectum ad Rhenum dateert van meer dan tweeduizend jaar geleden. Utrecht is onlangs 900 jaar geworden, en het is bekend dat de stad ook rijk is aan Hongaarse monumenten. Vooral sinds de oprichting van het Illustre Gymnasium en vervolgens de universiteit in 1636, kwamen de Hongaarse jongeren hier om te studeren en te publiceren, en toen de tijd rijp was, konden de leden van de studentendiaspora dankzij hun beschermheren zelfs Hongaarse diensten houden in een van de auditoria. In deze presentatie belichten we enkele plaatsen, objecten en tradities die verband houden met het begin van 1722. De historische antecedenten van onze viering vandaag zijn gerelateerd aan de datum van 15 november. De geboorte- en sterfdag van Gábor Bethlen (1580-1629), prins van Transsylvanië, inspireert degenen die geloof, vaderland en menselijkheid hoogachten. Tegenwoordig wordt op deze dag de cultuurgeschiedenis van de Hongaarse diasporagemeenschap in Transsylvanië gevierd en herdacht. In overeenstemming met haar grondwettelijke verantwoordelijkheden heeft het Hongaarse parlement zo'n jaarlijkse gedenkdag uitgeroepen. Dit jaar organiseerde het 400 jaar oude College van Gyulafehérvár-Nagyenyed het evenement. Het is bekend dat een flink aantal studenten ook vanuit Nagyenyed naar Nederland is gekomen. In het algemeen kan zeker worden gezegd dat het proces van peregrinatie een echte spiegel is van de ontwikkeling of juist de achteruitgang van het Hongaarse onderwijs, van verbod en verwoesting, van gebieden die tot diaspora werden, en soms van een herstart van cultuurbeleid.

Geachte aanwezigen!

We hebben zojuist als eerbetoon onze bloemen neergelegd in de kruidentuin. Allereerst vraag ik uw aandacht voor een Hongaars herdenkingsteken daar. De Hongaren in Nederland hebben in samenwerking met de universiteit op 29 maart 2001 een gedenkplaat opgericht met het opschrift: "Hongaarse Kapel. - In 1644 bouwde de universiteit een auditorium boven op de zuidvleugel van het "Pandhof"³ (tegenover u). De medische faculteit gebruikte dit "Theatrum Chirurgicum" om anatomische lezingen te geven en als vergader- en collegezaal. Vanaf 30 november 1722 werd het gebouw ter beschikking gesteld van theologische studenten uit Hongarije en Transsylvanië, die hierheen kwamen vanwege de onderdrukking van het protestantisme. Predikanten en studenten hielden elke zondag hun diensten in deze aula. In 1882 werd de Hongaarse kapel gesloopt vanwege restauratiewerkzaamheden. In 1956, met de komst van Hongaarse vluchtelingen, werd opnieuw aangevangen met hongaarstalige erediensten op zondag in de stad Utrecht."

Tien jaar geleden werden daar ook kransen op dezelfde plek. Een feestelijke gelegenheid werd toen georganiseerd door Márti Tüski, die in de voetsporen trad van haar vader, István Tüski, een Hongaarse predikant uit Nederland. Onder de deelnemers uit die tijd zijn ook heden aanwezig dr. Réka Bozzay en pater Leo Elshout. Zij gaven mij nuttige adviezen met betrekking tot de huidige organisatie. Vanwege zijn verantwoordelijkheden in Hongarije kan een prominente onderzoeker in de geschiedenis van peregrinatie niet aanwezig zijn: dr. Ferenc Postma groet ons met een brief. Velen hebben hun felicitaties gestuurd – in de geest zijn zij ook aanwezig, ten minste 48 personen. Wie weet kan er te zijner tijd een herdenkingsbundel samengesteld worden, waarin naast de lezingen ook hun teksten te lezen zijn.

We danken degenen die ondersteuning en hulp hebben geboden bij de organisatie, degenen die de ongeëvenaarde betekenis van dit 300-jarig jubileum erkennen. Naast mijn geliefde echtgenote dank ik mijn bondgenoten Klaas Eldering, Tamás Juhász, Henk van de Graaf, Balázs Ódor en Ákos Urbán, de leden van de Juhász István Stichting. Réka Makkai, Kata Kovács, Ágnes

³ Het Pandhof is de kloostergracht van de Domkerk.

Csanády, Emőke Van-Bolhuis Szabó, Maarten J. Aalders, Ries Nieuwkoop, József Truczakai, Attila Csongor Kelemen, Uzonka Sólyom, Árpád Szilágyi. Collegae uit Debrecen: rector Béla Baráth en mededocent László Gonda, die met een bijzondere afvaardiging een pelgrimstocht hebben gemaakt naar deze illustere plaats. We noemen ambassadeur András Kocsis en zijn collega's, die geholpen hebben het materiaal voor onze tentoonstellingen niet alleen mentaal, maar ook met kennis van zaken ter plaatse te brengen. We zijn blij met hun geschenken, en hopen dat we na afloop van het symposium kunnen proosten op hun gezondheid met de vreugde van een goed uitgevoerde taak. We worden ook gegroet door de eigenaren van de tentoonstellingen: Máté Millisits en dr. Ágnes Fekete. Zij kunnen hier niet zijn vandaag, maar zij hebben hun waardevolle expositiemateriaal vriendelijk uitgeleend. En de kring van onze naaste collega's kon niet worden gesloten zonder Sándor Téglásy en Attila Szomor te noemen, die het grootste deel van het bewerkings- en grafische werk uitvoerden.

Geachte aanwezigen!

Iedereen die betrokken is geweest bij de voorbereiding van deze bijeenkomst weet dat het niet een of ander gebruikelijke formule is, die mij noopt tot het noemen van vele namen. Ik zou er nog veel meer moeten noemen. Daarmee zou echter de essentie van het feest achterwege blijven: de universitaire kathedra van de peregrini, die tot preekstoel werd – en de bestemming van die preekstoel. Want het vleesgeworden Woord stijgt vanuit de preekstoel op tot de zielen, om te worden tot een daad in onze wereld, en om de essentie van het leven te openbaren. Het gaat om de imperatief van het *zijn of niet zijn*: om het vinden van de preekstoel, en om de spanning tussen het zijn en niet-zijn, waarin we de weg terug kunnen vinden naar het gesproken Woord op de kansel!

II. Katheder en preekstoel – *Preekstoel als catedra: Utrecht 1722 en Franeker, 1777*

/Intermezzo: Londen/

Utrecht, 1722.

Het geschiedde dat de Universiteit van Utrecht in 1644 twee gerenommeerde timmerlieden vroeg om een opvallende universiteitskathedra te maken, die in de aula was ondergebracht. De namen van de meesters zijn: Hendrick Aertsen Struys en Jan Hendricksz. Toen mijn vrouw en ik in 2009 de tentoonstelling van het Duits Historisch Museum bezochten – Calvin en het calvinisme – zag ik tot mijn grote verbazing dat er op de tentoongestelde preekstoel een bordje hing: "De preekstoel van de Hongaarse kapel in Utrecht." We probeerden uit te vinden waar hij werd bewaard, en wie de huidige eigenaar is. Ik beloofde mijn familie en vrienden een beloning voor het verwachte succes van de ontdekking. Helaas is er tot nu toe niemand die het antwoord weet, maar ik heb gelukkig op het wereldwijde web een foto gevonden van tot preekstoel geworden kathedra die daar tentoongesteld was. Volgens de Duitse vertolker was die preekstoel een symbool van de protestantse orthodoxie.

Tot die tijd wisten we slechts zeer weinig over de Utrechtse kerkdiensten van de Hongaarse studenten in Nederland, namelijk uit een voetnoot in de dissertatie van Henk van de Graaf (A németalföldi akadémiai és az erdélyi protestantizmus a XVIII. Században 1690-1795. Kolozsvár, 1979), waarin hij meldt, dat József Keresztes hiervan melding maakt. Het heeft tientallen jaren geduurd voordat ik het peregrinatiedagboek van Keresztes in handen kreeg. Volgens onze huidige kennis is dat een van de meest overvloedige bronnen van de spirituele levenspraktijk van de Hongaarse studenten in Utrecht. We sluiten het zondagsgebed bij dat hij optekende – al moeten daar later wijzigingen in zijn aangebracht, want volgens de tekst baden de jongelingen voor het leven van Maria Theresia (1740-1780), terwijl de kapel in 1722 door het Utrechtse stadsbestuur, het zogenaamde Vroedtschap, aan de Hongaren werd toegewezen. Lezing van de tekst van 30 november:

Maendagh den 30 November 1722,

Op het verzoek, door de Heeren Profesores Theologiae aen de Heeren Burgemeesteren gedaen, accordeert de Vroetschap bij deze aen de **Hungarise en Zevenbergse Studenten** alhier permissie, omme des Zondags ten elf ueren voornoens in 't bovenste auditorium van de academie onder haer te houden haeren Godtsdienst en te doen een predicatie.

"accordeert de Vroetschap bij deze aen de Hungarise en Zevenbergse Studenten alhier permissie, omme des Zondags ten elf ueren voornoens in 't bovenste auditorium van de academie onder haer te houden haeren Godtsdienst en te doen een predicatie"

Op het verzoek door de Heeren Profesores Theol,
die aen de Heeren Burgemeesteren gedaen, ac-
cordeert de Vroetschap bij deze aen de **Hungarise** **Hungarische Studenten**
en Zevenbergse Studenten alhier permissie, om-
me des Zondags ten elf ueren voornoens in 't **het bovenste audito-**
bovenste auditorium van de Academie onder **rium gegeven ons in**
haer te houden haeren godtsdienst en te doen **te Prediken.**
een predicatie.

Dus de academische diensten begonnen om 11 uur ...

... zelfs tot op de dag van vandaag is dit mijn droom – dat de erdediensten overal op dat tijdstip zullen beginnen, zoals toen ik student was in het Theologisch Instituut in Kolozsvár...

Het oorspronkelijke plan van de kapel, gebouwd in 1643-1644

De tijden, de studenten en de eisen veranderden, de kapel, waarvan de blauwdruk in de archieven is bewaard, werd in 1882 gesloopt, maar de preekstoel bleef gespaard door het lot en de zweep. Het klinkt ongelooflijk, maar toen de Fransen in 1672 met een enorm leger Nederland aanvielen, werd de stad gebrandschat door de Franse generaal die Utrecht bezette – ik verzwijg bewust zijn naam vanwege de brutaliteit van zijn gedrag – en de protestantse preekstoelen werden geëxecuteerd. In de Dom van Utrecht werd het spreekgestoelte van de Hervormde Kerk uiteengerukt, en bij zijn vertrek nam de generaal gijzelaars mee als onderpand voor losgeld. Het land werd toen gered door de triomfantelijke prestaties van admiraal Michiel de Ruyter. Deze preekstoelvernietigende en verbluffende zweepslagen werden me onder de aandacht gebracht door onze zoon János, die jarenlang als gids werkte in deze stad. Ik heb eerder gelezen over een soortgelijke krankzinnige daad, toen de Perzische koning Xerxes de stormachtige zee liet geselen.

Het is dus een feit, dat de universiteitskatheder in die tijd niet verwoest. De intolerante Franse bevelhebber kon van tevoren niet weten dat de stenen later nog zouden spreken. Het verhaal van de Carthaagse klokken, de steeds opnieuw uit hun as oprijzende Hongaarse scholen die als feniksen oprijzen uit de stormen van de geschiedenis, moet worden opgetekend naar het voorbeeld van de ijverige József Keresztesi, die ook Frans leerde in Utrecht, en die over deze kerk waar wij nu zijn, noteerde op pagina 194 van zijn handgeschreven dagboek: 'De Franse kerk is niet fraai van buiten, maar wel van binnen.'

Intermezzo - Londen, 1728. De eerste Hongaarse gemeente in Engeland werd bijna 300 jaar geleden gesticht door Hongaren die in Londen woonden, onder leiding van Adám Ficsor, een predikant uit Mezőkövesd. Ficsor vertrok in 1728 op vierendertigjarige leeftijd naar Londen. Hij was de eerste Hongaar die tot predikant werd gewijd in Genève. De inwijding geschiedde door een Geneefse predikant Isaac le Fort. Gebruikmakend van de mogelijkheid van een peregrinatio,

voordat hij zich in Londen vestigde en aan zijn gemeentewerk begon, reisde hij naar Nederland, waar hij zich op 9 november 1728, in het gezelschap van twee andere Transsylvaanse theologen liet inschrijven als predikant aan de Universiteit van Leiden onder de naam "Fitsor Adám".

Voor het predikantschap van Adam Ficsor in Engeland zijn onze gegevens nog steeds onvolledig. In die tijd vonden onze voorvaders in Engeland een thuis in de boezem van de Anglicaanse Kerk, en zelfs gasten konden deelnemen aan de sacramentele communie. Op basis van onze kennis tot nu toe was de Hongaarse gemeente in Engeland de tweede Hongaars Hervormde gemeente in West-Europa. /Literatuur: Béla Sándor Nagy: A Genfi Akadémia magyar diákjai (1566-1772). In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1983/4. (Vol. LXXXVII), p.384-399.; Les étudiants Hongrois du livre du recteur. Souvenir du Jubilé de 1909. Zonder plaats, nr. 2.; Zie ook Hermán M. János, 'Erőtlenység által', p.119/

Franeker, 1777.

Op de pagina's van een album zijn enkele aantekeningen bewaard gebleven over het leven van de Hongaarse studenten die in Franeker studeerden, alsmede de tekst van hun constante, soms wat aangepaste gebed. De datum van de aantekening is 27 september 1777. In dat jaar konden de Hongaarse heren studenten in de Academische Kerk viermaal avondmaal vieren: in maart, juni, september en december. Deze gegevens werden door Zsigmond Nagy ontdekt tijdens zijn privébezoek aan Nederland in 1903, en in Debrecen vastgelegd.

Het enige wat we daar nu over kunnen zeggen, is dat het vergelijken van de gebeden uit Franeker en Utrecht, die hij opgetekend heeft, een apart onderzoek zou verdienen, en misschien ook wel krijgt!

Zsigmond Nagy vertelt ons in zijn verslag dat "...deze prachtige gotische hal door ons niet meer als kerk werd gebruikt, want in 1882 waren we nog maar met z'n drieën...", en vanaf dat moment namen zij deel aan de duitstalige kerkdiensten, samen met de Duitse Bernardijnen, in de kerk van de Franse Gereformeerden. Dat is HIER, precies op deze plaats in Utrecht, waar wij door Gods reddende genade 300 jaar Hongaarse kerkdiensten mogen vieren. HALLELUJA! – Dit moment is verrassend, en geschikt om mee te eindigen, maar de geest van de plaats vraagt ook het woord!

Onze zoon János jr., die zeven jaar student was in Utrecht en een van de gidsen en hoeders van de beroemde toren, schreef in zijn felicitatie op onze uitnodiging dat er een kleine fontein staat in de renaissance-kruidentuin van het eerder genoemde Pandhof - ik moet er eens goed naar gaan kijken. Op die fontein staat een bronzen beeldje van de inmiddels lang vergeten kanunnik Hugo Wstinc (spreek uit *Uustinc*). Hij schreef in 1342 de *Statuta ecclesie Trajectensis*, het latere "*libera camerata traiectionensis*". Wstinc vertelt daarin hoe om te gaan met conflicten, hoe op de meest correcte manier te handelen in het leven, hoe de vrede te bewaren met goede en duidelijke wetten, om macht en verantwoordelijkheid te delen en in balans te houden.

Wat een ontroerend en actueel onderricht! De late peregrini, de reizende internationale en eeuwige studenten van nu, ontmoeten vandaag, in dienst van de preekstoelboodschap en de bescherming van het leven, het stralende onderwijs van deze wijsgerige monnik! In Utrecht echoot vandaag het refrein uit een Transsylvaanse gedicht: Veronachtzaam de kerk, de preekstoel en de school niet!

Dixi. Ik heb gesproken.

Vertaling: Rebekka Hermán Mostert

3. 2. Bozzay Réka: Utrechti magyar kapcsolatok a kora újkorban és újkorban

1722. november 30-án az utrechti városi vezetők azt a döntést hozták, hogy a magyarok „vasárnaponként 11 órakor az akadémia legfelső auditoriumában maguk között istentiszteletet tarthatnak és prédikálhatnak.” Ezt a szokást kisebb megszakításokkal (valószínűleg 1770–78 között) egészen 1794-ig tartották.

Vajon mi készítette az utrechti vezetőket arra, hogy ilyen kivételes engedéllyel éljenek? Az 1636-ban alapított utrechti egyetemen a kora újkorban igen jelentős létszámú magyar peregrinus fordult meg: mintegy 740 diákról tudjuk, hogy járt itt. Ezzel Utrecht a második legjelentősebb egyetemnek tekinthető a 17–18. századi Magyarországról Hollandiába irányuló peregrinációs adatokat tekintve. A 19. századtól kezdve azonban jelentős változás következik be, az első világháborúig három leideni regisztrációt kivéve kizárólag Utrechtben tanultak magyarok, sőt a 20. században is a magyaroknak biztosított ösztöndíjas helyeknek köszönhetően jelentős számban fordultak meg itt magyar diákok.

Mi tette vonzóvá az egyetemet? Az egyetemek varázsát egyrészt a kiváló oktatás, másrészt a diákoknak biztosított anyagi támogatások jelentették. Számos magyar diák megfordult Gisbertus Voetius, Franciscus Burmannus, Johannes Leusden, Hieronymus van Alphen vagy Franciscus Adolphus Lampe óráin, disputációkat folytattak a nevezett professzorok irányításával, később többen professzoraik útmutatása mellett doktori értekezést is készítettek.

Magyar diákok

Kik voltak az egyetem neves magyar diákjai? Képtelenség volna mindenkit felsorolni, ezért néhány, később a magyar művelődéstörténet szempontjából is fontos személyt említenék meg. Apáczai Csere János Geleji Katona István püspök támogatásával került ki Hollandiába, ahol több egyetemen, így az utrechti is megfordult, majd Harderwijkben doktorált. Hazaértve Gyulaféheváron, majd Kolozsváron tanított, követve mesterei, Voetius és Henricus Regius tanításait a teológiában és a természetfilozófiában. Puritán és karteziánus nézeteket tett magáévá, ez előbbi egyházi előjárói és II. Rákóczi György fejedelem nem néztek jó szemmel. Híres művei a Magyar logikácska és a Magyar Enciklopaedia kora tudományos műveltségét foglalta össze magyar nyelven, ezzel előkészítve a magyar tudományos nyelv alapjait. Utóbbi műve Utrechtben jelent meg magyarul 1655-ben.

Nagy Zsigmond a 19. század 80-as éveiben tanult kétszer egy évet Utrechtben, ahol a holland nyelvet is kiválóan elsajátította. Hollandiai tartózkodása során magyar nyelvet tanított Helbertina Anna Cornelia Beets-Damsténak, professzora, Nicolaas Beets menyének. Hazaérve Nagyszébenben lett segédlelkész, majd gimnáziumi tanár Kunszentmiklóson, Nagykőrösön és végül Debrecenben. Tanári működése során latin és német nyelvet tanított. A holland irodalomtörténet számára fordítóként elévülhetetlen érdemeket szerzett. Ő ültette át magyarra többek között Joost van den Vondel és Nicolaas Beets (írói álnevén Hildebrand) műveit és írta meg a németalföldi irodalom történetét az Egyetemes Irodalomtörténetben. Ha korai halála meg nem akadályozza, ő lett volna az első magyarországi holland tanszék vezetője Debrecenben.

Antal Géza Pápán, Utrechtben, Berlinben tanult, hazatérve Pápán gimnáziumi, majd teológiai tanár. Hosszabb időt töltött az Egyesült Államokban, majd Hollandiában, ahol a holland-magyar kapcsolatok elmélyítésén dolgozott. 1924-től a dunántúli egyházkerület püspöke. Saját költségén építette meg egyházkerülete levéltárát, könyveit és vagyonát az akadámiára hagyta. Vallásbölcseleti és történeti tanulmányai német és holland folyóiratokban jelentek meg.

Kállay Kálmán Pozsonyban és Pápán tanult, majd a Stipendium Bernardinum ösztöndíjasa lett. Aktívan segítette az első világháború utáni gyermekmentő akciót Willem van Vredenburg báró oldalán, mely munkájáért a Magyar Vöröskereszt érdemrendjét kapta meg. Debrecenben az Ószövetségi tanszéken tanított, dékán majd rektor is volt az egyetemen. A holland kapcsolatok lelkes patronálója volt, holland nyelvű levelezést és a holland vendégek fogadását rá bízta, utrechti kapcsolatainak köszönhető az utrechti egyetemen található peregrinus emléktáblájának Hollandiába kerülése.

Segesváry Lajos az utrechti magyar kapcsolatok egyik legkiválóbb ismerője. Ő készítette el az utrechti egyetemen tanult magyar diákok névsorát, komoly feltáró munkát végzett az utrechti levéltárban, de Franeker és Groningen anyagaival is megismerkedett. A deventeri athaeneum diáknévsort is publikált. Hazatérve Budapesten a VI. kerületi főreáliskola hittantanára lett 1940-ig, majd tábori lelkészként szolgált a hadseregben. A család a háború alatt elszakadt egymástól, csak 1946-ban tudtak egy német menekülttáborban újra egyesülni. 1951-ben Amerikába vándoroltak ki, ahol több államban is éltek. Kaliforniában San José felé autóbalesetben halt meg 1964-ben.

Pap László Debrecenben, Zürichben, majd Utrechtben tanult. Tehetségével messze kiemelkedett diáktársai közül, az utrechti tanárai körében is nagy megbecsülésnek örvendett. Segédlelkész Hajdúhadházon, majd Budapestre került és a teológiai akadémia professzora lett. A második világháborúban a Nemzetközi Vöröskereszt embermentő munkatársa, a háború után az egyházi újjáépítés vezetője, a Ráday Gyűjtemény főigazgatója. A kommunista hatalomátvétel után a dunántúli szórványban lett segédlelkész, majd teljesen kirekesztik, egyházhoz való maximális lojalitása, de az államhatalommal szemben tanúsított meg nem alkuvó magatartása miatt, még az 1956-os forradalom után sem rehabilitálták.

Anyagi támogatások

Az egyetemen tanuló diákok komoly anyagi támogatásra is számíthattak. Nem volt ez egyedülálló a hollandiai peregrináció történetében sem. A legszéleskörűbb támogatást magyaroknak a leideni egyetem biztosította lakhatással, teljes ellátással, sőt útiköltség-támogatással. 1703-tól már több magyar is megfordult itt, de 1715-től rendszeresen erdélyiek részesültek ösztöndíjban, 1734-ig gyulafehérvár/enyedi diákok, majd ettől az évtől kezdve kolozsváriak is kaptak még két helyet. Debrecen és Sárospatak 1738-ban és 1745-ben is próbált saját diákjainak ösztöndíjat szerezni, sikertelenül. A franeker bursában vagy mensa academicán 1774-ig 10, 15, majd a rendek kérésére 20 fő kapott naponta ebédet és vacsorát. 1784-ben a franekeriek tájékoztatása szerint 10 magyar tartózkodott az egyetemükön, ahol egész éven keresztül, a szünet kivételével, hetente két Károly-aranyat és 28 stübert kaptak. Magyarországi diákok felvételéről a harderwijki Fraterhuisbe először 1737. május 17-én rendelkeztek a kurátorok aktái, míg az utolsó ösztöndíjasról 1790-ből tudunk. Groningenben az egyetemi menzán 1658-tól találunk magyarokat egészen 1783-ig, összesen 104 magyarországi diákot, akik vagy félig vagy teljesen ingyenesen étkezhettek az egyetemi menzán.

Utrecht tartomány rendjei 1720. február 7-én határozatot hoztak magyar és erdélyi diákok anyagi támogatásáról:

„hat magyar diák, akik itt tanulnak [...] ezennel támogatásképpen háromszáz guldent kapnak egy évre, [...], amennyiben ennyi ideig itt maradnak tanulni.”

Ezt az összeget 1725-ben 450 guldenre, egy évvel később, 1726-ban 600 guldenre emelték függetlenül a magyarok és erdélyiek számától. A rendek a pénzt egészen 1795-ig folyamatosan, minden évben kifizették. Utrecht város tanácsa (az ún. vroedschap) hasonló

összeggel járult hozzá a magyarok támogatásához: 1721. május 5-től 300 guldent adtak évente a magyaroknak (ebben az esetben is a számuktól függetlenül), melyet egészen 1794. november 17-ig folyósítottak. Az egyetemen voltak más egyéb pénzügyi források is, melyek a szegény diákok tanulmányaihoz tudtak hozzájárulni. 1706-ban az egykori professzor, Petrus van Mastrigt végrendeletében 500 guldent hagyott az Utrechtben teológiai tanulmányokat folytató diákokra. Ebből az összegből az elkövetkező években magyarok és erdélyiek is kaptak rendszertelenül 20 guldent egy hónapra, mely összeget a nyári hónapokban fizették ki. 1734-ben Anna Everwijn arnhemii polgárásszony 20.000 gulden éves kamatát hagyta magyar és erdélyi diákok utrechti teológiai tanulmányainak finanszírozására. Sajnos kevés irat maradt fenn Anna Everwijnnel kapcsolatban, így azt sem tudjuk, hogyan szerzett tudomást a magyar diákokról, talán az egyik utrechti tanáron keresztül. Családja, különösen is sógora, Hendrik Brandsen volt arnhemii polgármester kétségbe vonta a végrendelet hitelességet formai hibák miatt. Hosszú pereskedés után, melyben az egyetem többször is vesztesre állt, végül sikerült a pénzt a városnak megkapnia és az a városi gyámhivatal (momboirkamer) felügyelete alá került 1738-ban. A 18. században évente 500 guldent osztottak szét a magyar diákok között. Az alapítványból még a 19. és 20. században is fizettek magyaroknak utrechti tanulmányaik alatt pénzt, sőt újságokat is fizettek elő belőle, illetve a második világháború alatt Debrecenbe Kállay Kálmán professzorhoz küldtek egy összeget, amit a tanárnak kellett szétosztania a magyar és erdélyi kollégiumok között. 1984-ben az ún. *Stichting de verenigde theologische studiefonds* (Egyesült Teológiai Tanulmányi Alapítvány) olvadt be ez az alapítvány is. 1761-ben Daniël Bernard Guiljamsz végrendeletében pfalzi és magyar diákok utrechti teológiai tanulmányai számára hagyott 9000 angol font tőkét angol bankrészvényekben. Ezzel létrejött a Stipendium Bernardinum, egy olyan alapítvány, melyből magyar és erdélyi diákok még a 20. század során is részesültek. A magyar diákoknak ebből járó összeg az 1784-es adatszolgáltatás szerint évente 1200 gulden volt. A 20. században is jelentős létszámú diák részesült támogatásban a Stipendium Bernardinumból. Érdekes, hogy a kommunista diktatúra idejéből is tudunk még magyar ösztöndíjasokról. A Van Alphen-alapból pedig Bibliák kiadását finanszírozták a 18. században.

A protestánsüldözés idején is segítette az utrechti egyetem a magyar kálvinistákat. A szepesi kamara 1752 januárjában levelet küldött Debrecenbe, melyben megtiltotta a városnak, hogy a kollégium professzorait és a városi lelkészeket fizesse. A rendelkezés szerint a lelkészeket a gyülekezeti tagoknak kellett volna fizetniük, míg a professzoroknak a kollégiumi alapítványokból kellett volna pénzt kapniuk. A kamara meg is indokolta döntését: Amennyiben a város a katolikus papokat nem fizeti, akkor a lelkészeket és professzorokat is meg kell fosztani városi fizetésüktől. Miután világossá vált, hogy a kollégium kizárólag hazai támogatással nem tud fennmaradni, úgy határozott a debreceni egyháztanács 1753. július 28-án, hogy a külföldi hitsorosokhoz fordulnak. Angol, svájci és holland hittestvéreket kerestek meg, hogy segítséget kérjenek Debrecennek. Két debreceni diák, Wessprémy István és Kalmár Ferenc hozták Utrechtbe a debreceni kollégium levelét. Willem van Irhoven utrechti teológiai dékán közbenjárásának köszönhetően a debreceni kollégium 1756 és 1792 között rendszeresen kapott pénzt hollandiai zsinatoktól és egyháztanácsoktól.

20. századi kapcsolatok

Nem feledkezhetünk el a 20. századi kapcsolatokról sem. A peregrinációs érintkezéseknek köszönhetően az utrechti professzorok nagy népszerűségnek örvendtek nemcsak a diákok, hanem a magyar kollégiumok vezetői között is. Különösen a trianoni békeszerződés után váltak a nyugati egyházi kapcsolatok fontossá, minden nyugati protestáns közösségtől jött támogatást hálás szívvel fogadtak. Anyagiakban nem tudták a külföldi hittestvérek felé hálájukat kifejezni, ezért kitüntetésekkel honorálták azt.

1929-ben ünnepelte a világ protestáns közössége a speyeri birodalmi gyűlés 400 éves évfordulóját, mely alkalomból több nyugati egyházi vezető kapott díszdoktori címet a debreceni egyetemen. Köztük volt Jacobus Adrianus Cornelis van Leeuwen, az utrechti holland állami egyetemen az új-szövetségi írásmagyarázat tanára. Van Leeuwen méltatásában kiemelték, hogy a Stipendium Bernardinum kuratóriumának tagja és támogatja a magyar diákokat azzal is, hogy az ösztöndíjas helyek számát négyről háromra emelte.

1938-ban kaptak utrechti professzorok újból díszdoktori címet Debrecenben. Ennek oka volt, hogy ebben az évben ünnepelte a kollégium fennállásának 400 éves évfordulóját. Két utrechti professzort jelöltek honoris causa címre, mert mindkettőjüknek szoros kapcsolata volt Magyarországgal. Herman Theodorus Obbinkot – aki nemcsak teológusprofesszor volt, hanem Wilhelmina királynő udvari lelkésze is – 1936-ban a pápai főiskola már tiszteletbeli tanárává avatta, ahol 1937-ben tartotta meg székfoglaló beszédét. Johannes Severijn professzor 1937 szeptemberében magyarországi körútja során előadást tartott Sárospatakon, majd Debrecenben is. Mindkét professzor kitüntetésének előterjesztője az utrechti egyetemmel és a hollandiai református tudományos élettel kiváló kapcsolatokat ápoló Kállay Kálmán volt.

A 400 éves évforduló alkalmából többen (köztük hollandok is) a református kollégium professor honoris causa (tiszteletbeli főiskolai professzor) elismerését nyerték el. Az ő jelölésüket nem az egyetem tette meg, hanem a Tiszántúli Református Egyházkerület közgyűlése a hittudományi kar javaslatára. A tiszteletbeli professzorok a kitüntetésről diplomát kaptak, életrajzukat, fényképüket, eddig megjelent és ezután megjelenő műveiket kötelesek voltak megküldeni a kollégiumnak, továbbá kötelesek voltak széküket három éven belül tanítási időben székfoglaló beszéddel elfoglalni, és valahányszor Debrecenbe érkeztek (és erről időben értesítették a kollégium igazgatóságát), tarthattak előadást. Összesen 36 személynek adták át a címet, ebből 6 holland professzornak köztük Brouwer és van Rhijn utrechti teológusoknak.

Vizuális emlékezet

A magyar-utrechti kapcsolatok a vizuális emlékezetben is megjelennek. Az utrechti egyetem 1936-ban ünnepelte fennállásának 300. évfordulóját. Ebből az alkalomból küldöttség ment Magyarországról az ünnepekre. A debreceni Kállay Kálmán mondott hollandul beszédet, majd a holland rádióban is ismertethette a magyar-holland kapcsolatokat. Az ő küldöttségük juttatta ki a híres bronz emlékművet, melyen a Debrecenből Utrechtbe vándorló diák képe látható.

A másik vizuális emlék a Debreceni Egyetem aulájában található. 1937-ben merült fel a debreceni egyetemi vezetők részéről, hogy az aulában emléket kellene állítani az évszázados egyetemi kapcsolatoknak. Bár Utrecht csak második legfontosabb egyetem volt, mégis az élő és virágzó egyházi érintkezéseknek köszönhetően ez az egyetem kapott emléket, melyet Róth Miksa készített el. Az üveget a második világháborúban egy bombatámadás megsemmisítette, de az egyetem alapításának 100 éves évfordulójára 2012-ben rekonstruálták.

Peregrinusok és a szép holland hölgyek

Az Utrechtben tanuló magyar férfiak erejük teljében, fiatal éveikben jártak Hollandiában, ahol nem csak a teológia és a könyvek szépsége, hanem a holland lányok bája is sokakat elvarázsolt. Itt két hölgyről teszek csak említést, akik neve is fennmaradt az utókor számára. Aletta van der Maetrol nem ismerünk hiteles portrét, ahogy egyébként férjéről, Apáczai Csere Jánosról sem. A két fiatal Utrechtben találkozott. Aletta jó módú családból származott, akikkel a Hamburger utcában a Vörösvár (Rodenburg) nevű épületben élt. Még Hollandiában

házasodtak össze és első gyermekük is itt született, majd együtt tértek vissza Erdélybe, ahol második gyermeküknek is életet adtak. Az első gyermekük halálát sajnos mindketten megérték még. Aletta valamikor férje után vesztette életét 1660 körül. Nevének Áprily Lajos gyönyörű verse (Tavasza a házsongárdi temetőben) állít emléket.

Adéle Opzomer, vagy írói álnevén A. S. C. Wallis Antal Géza felesége az utrechti teológusprofesszor C. W. Opzoomer lánya volt. Apja körében tehetséges fiatalok fordultak meg, többek között Antal Géza is, aki Adélét magyarra tanította. Adéle már Hollandiában foglalkozott írással, két német nyelvű műve is megjelent. A maga idejében szinte celebritásnak számított hazájában. Magyarországra települve ismerkedett meg közelebbről a magyar irodalommal és lett Madách Imre, illetve Petőfi Sándor holland fordítója lett.

Kedves magyarok és hollandok! Ma a magyar nyelvű istentisztelet 300 éve fordulóján azt kívánom, hogy éljenek még sokáig a holland-magyar kapcsolatok!
Köszönöm a figyelmüket!

3. 2. Réka Bozzay: Betrekkingen tussen Hongarije en Utrecht in de vroegmoderne en moderne tijd

Op 30 november 1722 werd door de vroedschap van Utrecht besloten dat op verzoek van de professoren van theologie aan Hongaarse en Zevenburgse studenten werd vergund 's zondags om 11 uur 's voormiddags godsdienstoefeningen te houden in het bovenste auditorium in de Academie. Deze gewoonte werd, met korte onderbrekingen (waarschijnlijk tussen 1770–1778), tot 1794 aangehouden.

Wat heeft de vroedschap ertoe bewogen om de Hongaren zo'n toestemming te geven? Aan de Utrechtse universiteit hebben in de vroegmoderne tijd een aanzienlijk aantal Hongaren gestudeerd. De universiteit is met ongeveer 740 studenten uit Hongarije en Transsylvanië de tweede belangrijkste universiteit in de Hongaarse peregrinatio academica van de 17de en 18de geworden. In de 19de eeuw komt er een grote verandering die blijft tot aan de Eerste Wereldoorlog. Behalve drie registraties in Leiden, vinden we Hongaarse studenten alleen in Utrecht. Zelfs in de 20ste eeuw zijn nog veel Hongaren naar Utrecht gekomen omdat ze hier een beursplaats kregen.

Wat maakte de universiteit zo aantrekkelijk? Op deze vraag kunnen we twee antwoorden geven en alle twee waren ook vroeger elk even belangrijk: de uitstekende opleiding en de financiële ondersteuning. Een heleboel Hongaren hebben de colleges van Gisbertus Voetius, Franciscus Burmannus, Johannes Leusden, Hieronymus van Alphen of Franciscus Adolphus Lampe bezocht, Hongaren disputeerden onder leiding van de uitstekende Utrechtse professoren, of schreven hun dissertaties naar aanleiding van wat ze allemaal van de professoren hadden geleerd.

Hongaarse studenten

Wie waren de beroemde Hongaarse studenten van de universiteit? Het zou onmogelijk zijn iedereen hier op te sommen, daarom zou ik alleen enkele namen willen noemen die later voor de Hongaarse cultuurgeschiedenis belangrijk waren. János Apáczai Csere studeerde met de financiële steun van bisschop István Geleji Katona in Nederland. Apáczai bezocht meerdere universiteiten, zo ook Utrecht en promoveerde later in Harderwijk. Na zijn thuiskomst onderwees hij in Gyulafehérvár (Alba Iulia, tegenwoordig in Roemenië) en Kolozsvár (Cluj Napoca, tegenwoordig in Roemenië) en volgde in zijn werk de leer van zijn meesters Voetius in de theologie en Henricus Regius in de natuurfilosofie. Hij maakte zich de leer van het puritanisme en de cartesische filosofie eigen, die door de leiders van de Calvinistische kerk en de vorst György II Rákóczi met scheve ogen werd bekeken. Zijn bekendste werken Magyar logikácska (Kleine Hongaarse logica) en Magyar Enciklopaedia (Hongaarse encyclopedie) vatten de wetenschappelijke kennis van zijn tijd in het Hongaars samen, en hiermee legde hij de basis van de Hongaarse wetenschapstaal. De encyclopedie verscheen in 1655 in Utrecht in het Hongaars.

In de jaren 80 van de 19de eeuw studeerde Zsigmond Nagy twee keer telkens een jaar in Utrecht waar hij zich ook de Nederlandse taal eigen maakte. Tijdens zijn verblijf in Nederland onderwees hij de Hongaarse taal aan Helbertina Anna Cornelia Beets-Damsté, de schoondochter van zijn professor. Na zijn thuiskomst werd hij kapellaan in Nagyszében (Sibiu tegenwoordig in Roemenië), en later werkte hij als leraar in Kunszentmiklós, Nagykovács en ten slotte in Debrecen. Hij onderwees Latijn en Duits. Als uitstekende kenner van de Nederlandse literatuur vertaalde hij Jost van den Vondel, Nicolaas Beets (Hildebrand) en schreef de geschiedenis van de Nederlandse literatuur in de Egyetemes Irodalomtörténet

(Algemene Literatuurgeschiedenis). Vanwege zijn vroege dood kon de eerste geplande vakgroep Nederlands in Debrecen niet meer opgestart worden.

Géza Antal studeerde in Pápa, Utrecht en Berlijn, na zijn thuiskomst werd hij leraar in het gymnasium en later docent theologie in de academie te Pápa. Hij bracht langere tijd in de Verenigde Staten en in Nederland door, waar hij aan de verdieping van de Nederlands-Hongaarse betrekkingen werkte. Sinds 1924 was hij de bisschop van het kerkdistrict Dunántúl (Transdanubië). Op zijn eigen kosten liet hij het archief van het kerkdistrict bouwen, zijn boeken en zijn vermogen liet hij aan de academie na. Zijn kerkfilosofische en kerkhistorische werken verschenen in Duitse en Nederlandse tijdschriften.

Kálmán Kállay studeerde in Pozsony (Bratislava tegenwoordig in Slowakije) en in Pápa en later werd hij stipendiaat van het Stipendium Bernardinum in Utrecht. Hij deed actief mee aan de kinderreddingsactie na de Eerste Wereldoorlog als nauwe medewerker van baron Willem van Vredenburg. Voor zijn werk kreeg hij de onderscheiding van het Hongaarse Rode Kruis. Hij begon in Debrecen te werken en onderwees het Oude Testament, en werd later decaan en rector van de universiteit. Hij was een enthousiaste patroon van de Nederlandse betrekkingen. Hij werd belast met de Nederlandstalige correspondentie en de ontvangst van de gasten van de faculteit theologie. Dankzij zijn betrekkingen in Utrecht kwam de gedenkplaat van de Hongaarse peregrinus in het academiegebouw van Utrecht terecht.

Lajos Segesváry was één van de grootste kenners van de Utrechts-Hongaarse betrekkingen. Hij stelde de namenlijst van de Hongaren samen die in Utrecht studeerden, hij verrichtte een serieus onderzoek in het Utrechts Archief, en maakte ook met de documenten van Franeker en Groningen kennis. Hij publiceerde ook de namenlijst van Hongaren die aan het atheneum illustre te Deventer studeerden. Na zijn thuiskomst werd hij leraar geloofsleer in de hoofdreaalschool van het zesde district in Boedapest, waar hij tot 1940 werkzaam was. Tijdens de Tweede Wereldoorlog diende hij als legeraalmoezenier. Hij verloor contact met zijn gezin, en ze vonden elkaar pas in 1946 in een Duits vluchtelingenkamp terug. In 1951 emigreerde hij met zijn gezin naar de Verenigde Staten, waar ze in verschillende staten leefden. Ze vestigden zich uiteindelijk in Californië, en hier overleed hij in een auto-ongeluk in 1964 op de weg naar San José.

László Pap studeerde in Debrecen, Zürich en in Utrecht. Met zijn talent stak hij ver boven zijn studiegenoten uit en genoot ook grote waardering onder zijn Utrechtse professoren. Als kapellaan werkte hij in Hajdúhadház, en later werd hij professor theologie in Boedapest. Tijdens de Tweede Wereldoorlog redde hij mensen in opdracht van het Rode Kruis. Na de oorlog was hij leider van de wederopbouw, hoofd directeur van de Ráday Gyűjtemények (Ráday Collectie). Na de machtsovername van de communisten werd hij kapellaan in een kleine protestantse enclavé in de Dunántúl (Transdanubië). Later werd hij volledig uitgesloten. Vanwege zijn maximale loyaliteit aan de kerk en zijn compromisloze houding tegenover de communistische staatsmacht werd hij zelfs na 1956 niet gerehabiliteerd.

Financiële steun

De studenten konden ook op de financiële steun van de universiteit rekenen. Dit was geen uitzondering in de geschiedenis van de Hongaarse peregrinatio academica in Nederland. De breedste steun verzekerde de Universiteit Leiden met accommodatie, verzorging en reiskostenvergoeding. Vanaf 1703 verbleven in het Staten College van Leiden al enkele Hongaren, maar vanaf 1715 kregen Zevenburgse studenten regelmatig een beurs, vanaf 1734 kregen naast studenten van Gyulafehérvár en Enyed (Aiud) ook studenten van Kolozsvár

(Cluj Napoca tegenwoordig in Roemenië) telkens twee plaatsen. Debrecen en Sárospatak probeerden ook een beurs voor hun eigen studenten te regelen, maar deze poging mislukte. In de Franekerse bursa academica kregen 10, 15 en later 20 mensen dagelijks lunch en avondeten. Volgens de mededeling van Franeker verbleven in 1784 10 Hongaren aan de universiteit, waar ze door het jaar heen, behalve tijdens de vakantie, wekelijks twee Carolus-gulden en 28 stuiver kregen. In Harderwijk kregen Hongaren een beurs in het Fraterhuis tussen 1737 en 1790. In Groningen aten 104 Hongaren in de universiteitsmensa tussen 1658 en 1783 helemaal gratis of voor de helft van de prijs.

Op 7 februari 1720 namen de staten van de provincie Utrecht de volgende beslissing: „aande ses Hungaren die alhier studeren, [...] bij provisie toegelegd word bij desen de somme van drie honderd guldens voor een jaar, [...] ingevalle sij hier soo lang blijven studeren” Deze som werd in 1725 tot 450 gulden, en een jaar later tot 600 gulden verhoogd onafhankelijk van het aantal Hongaren die in Utrecht studeerden. De staten betaalden deze som tot aan de Franse bezetting jaarlijks uit. De vroedschap droeg van 1721 tot 1794 met een som van 300 gulden tot de ondersteuning van de Hongaren bij. Aan de universiteit waren er ook bronnen, waarvan de Hongaren financiële steun konden krijgen. In 1706 liet professor Petrus van Mastrigt 500 gulden aan de studenten theologie in Utrecht na. Van deze som kregen ook Hongaren onregelmatig een som van 20 gulden voor een maand. In 1734 liet Anna Everwijn, een burgervrouw van Arnhem een som van 20000 gulden aan Hongaarse en Zevenburgse studenten theologie na. Van haar is weinig bekend, men weet ook niet hoe zij van de Hongaarse en Zevenburgse studenten wist, misschien door een Utrechtse professor. Haar familie, vooral haar zwager, Hendrik Brandsen, de voormalige burgemeester van Arnhem twijfelde aan de echtheid van haar testament vanwege formele fouten. Na een lang proces, waarin de universiteit vaker op het punt stond om te verliezen, kreeg de stad Utrecht het geld, dat vanaf 1738 door de momboirkamer werd beheerd. In de 18de eeuw werd jaarlijks 500 gulden onder de Hongaren verdeeld. Ook in de 19de en 20ste eeuw werden Hongaren vanuit dit fonds betaald tijdens hun studie in Utrecht. In de 20ste eeuw werd het geld ook aan het kopen van tijdschriften besteed en tijdens de Tweede Wereldoorlog werd een bepaalde som naar Debrecen gestuurd. Professor Kállay werd met de opdracht belast het geld onder de protestantse hogescholen en colleges van Hongarije en Zevenburgen te verdelen. In 1984 werden kleinere fondsen in de *Stichting de verenigde theologische studiefondsen* samengebracht onder andere ook het fonds van Everwijn.

In 1761 liet Daniël Bernard Guiljamsz een som van 9000 Engelse pond in Engelse bank aandelen na aan studenten uit de Palts en Hongarije. Hiermee is het Stipendium Bernardinum ontstaan. Volgens een Hongaars koninklijk verzoek van gegevens om de buitenlandse studiebeurzen van 1784 kregen de Hongaren jaarlijks 1200 gulden. Van deze stichting mochten Hongaarse en Zevenburgse studenten nog in de 20ste eeuw profiteren. Vanuit het Van Alphen fonds werden Hongaarse Bijbels in de 18de eeuw in Utrecht gedrukt. Ook in de tijd van de vervolging van de protestanten stond de Universiteit van Utrecht de Hongaarse protestanten bij. De Kamer van de Zips stuurde een brief in januari 1752 aan Debrecen. De Kamer van de Zips was een instelling van de Habsburgers gevestigd in Kassa (tegenwoordig Košice in Slowakije) die belast was met het innen van inkomsten uit de mijnen en het beheer van allerlei financiële zaken in het oostelijk gebied van Hongarije. In deze brief werd aan de stad verboden om dominees van de calvinistische kerk en docenten van het Gereformeerd College te betalen. Volgens de verordening van de Kamer moesten de medewerkers van de kerk door de leden van de kerkelijke gemeenten en de salarissen van de docenten uit de fondsen van het College betaald worden. In de brief van de Kamer werd ook de reden hiervan duidelijk uitgelegd: als de stad de katholieke priesters niet betaalt, dan

moeten ook de dominees en docenten van hun salarissen beroofd worden. Nadat het duidelijk was geworden dat het College met binnenlandse steun alleen niet kon overleven, besloot de kerkenraad van Debrecen op 28 juli 1753 om buitenlandse hulp aan te vragen. Kerken van protestantse landen zoals Engeland, Zwitserland en Nederland werden aangeschreven met de vraag om hulp aan Debrecen te geven. Twee studenten, István Weszprémy en Ferenc Kalmár moesten de brief van het Debrecense College naar Utrecht brengen. Door bemiddeling van de decaan van de theologische faculteit, Willem van Irhoven, ontving het College tussen 1756 en 1792 regelmatig geld van Nederlandse synoden en kerkraden.

Betrekkingen in de 20ste eeuw

We mogen de betrekkingen van de 20ste eeuw ook niet vergeten. Vanwege de lange traditie van de peregrinatio academica genoten de Utrechtse professoren niet alleen onder de studenten maar ook onder de leiders van de Calvinistische Colleges een grote populariteit. Vooral na het verdrag van Trianon werden de westerse kerkelijke betrekkingen belangrijk. Alle steun van westerse protestantse gemeentes werd met dank ontvangen. Omdat de Hongaren hun dank niet met financiële middelen konden uitdrukken, verleenden ze onderscheidingen aan mensen, die hen hadden geholpen.

In 1929 vierde de protestantse gemeenschap van de wereld het 400-jarige jubileum van de rijksdag van Speyer. Naar aanleiding hiervan kregen meerdere kerkleiders doctor honoris causa-titels van de Universiteit Debrecen. Onder hen was ook Jacobus Adrianus Cornelis van Leeuwen, professor van het Nieuwe Testament. In de laudatie van Van Leeuwen werd benadrukt, dat hij lid van het curatorium van de stichting Stipendium Bernardinum was, en de Hongaarse studenten verder steunde met het feit dat het aantal beursstudenten van 3 naar 4 werd verhoogd.

In 1938 verkregen opnieuw Utrechtse professoren de titel doctor honoris causa in Debrecen. In dit jaar werd het 400-jarige jubileum van het Calvinistische College gevierd. Er werden twee professoren voor deze titel genomineerd omdat ze alle twee nauwe contacten onderhielden met Hongarije. Herman Theodorus Obbink, professor theologie en hofdominee van koningin Wilhelmina, werd in Pápa al in 1936 tot ereprofessor benoemd. Professor Johannes Severijn hield in 1937 tijdens zijn reis door Hongarije lezingen in Sárospatak en in Debrecen. Alle twee professoren werden door Kálmán Kállay voor de titel doctor honoris causa aanbevolen.

Naar aanleiding van het 400-jarige jubileum van het Calvinistische College in Debrecen verkregen meerdere buitenlanders (onder andere ook Nederlanders) de titel professor honoris causa van het College. Ze werden niet door de universiteit maar de generaal verzameling van het kerkdistrict Tiszántúl genomineerd. De ereprofessoren kregen een diploma van deze onderscheiding, en werden verplicht hun biografieën en hun tot dan toe verschenen en in de toekomst te publiceren werken naar Debrecen te sturen. Elke keer als ze naar Debrecen kwamen mochten ze ook een lezing houden. In totaal verkregen 36 mensen deze onderscheiding, onder hen zes Nederlanders, van wie twee Utrechtse: Brouwer en Van Rhijn.

Visuele herinnering

De Hongaarse-Utrechtse betrekkingen komen ook voor in de vorm van visuele herinneringen. De Utrechtse Universiteit vierde in 1936 haar 300-jarige bestaan. Naar aanleiding hiervan kwam een Hongaarse delegatie naar Utrecht. Tijdens de viering mocht Kálmán Kállay een Nederlandstalige rede houden, en ook op de Nederlandse radio over de Hongaars-Nederlandse betrekkingen spreken. Zijn delegatie liet de gedenkplaat van de wandelende Hongaarse

student naar Utrecht komen. Een andere visuele herinnering is in de aula van de Universiteit Debrecen te vinden. In 1937 kwamen de leiders van de universiteit met het idee om in de aula van de universiteit de eeuwenlange betrekkingen van het Debrecense College te herdenken. Hoewel Utrecht alleen de tweede belangrijkste universiteit was na Franeker, maar in 1937 nog steeds florerende contacten met Debrecen onderhield, werd de universiteit van Utrecht in een glas-in-lood raam in de aula door Miksa Róth afgebeeld. Het raam werd door een bomaanslag in de Tweede Wereldoorlog vernietigd, maar voor het 100-jarige jubileum van de universiteit in 2012 werden alle ramen gereconstrueerd.

Peregrini en de mooie Nederlandse dames

De Hongaarse peregrini die in Utrecht studeerden waren jonge mannen die oog hadden voor schoonheid. Niet alleen voor de schoonheid van de wetenschappen maar ook voor de mooie glimlach van Nederlandse vrouwen. Ik noem alleen twee dames wier namen ook voor ons bekend zijn. Van Aletta van der Maet is er geen officieel portret overgebleven, net zoals van haar man, János Apáczai Csere. Deze twee jonge mensen hebben elkaar in Utrecht leren kennen. Aletta stamde uit een welgestelde Utrechtse familie, haar gezin woonde in de Hamburgerstraat in het stadskasteel Rodenburg. Zij trouwden nog in Utrecht en hun eerste kind werd ook hier geboren. Ze kwamen samen terug naar Zevenburgen waar ze ook een tweede baby kregen. De dood van hun eerste kind maakten zij nog alle twee mee. Aletta stierf kort na de dood van haar man. Haar naam werd in het mooie gedicht van Lajos Áprily Tavasza a házsongárdi temetőben (Lente in de kerkhof Házsongárd) vereeuwigd.

Adèle Opzoomer, bekend onder haar schrijversnaam A. S. C. Wallis, was de vrouw van professor Géza Antal, en de dochter van de Utrechtse theologieprofessor C. W. Opzoomer. In de kring van de professor verbleven zulke getalenteerde studenten als Géza Antal die Adèle Hongaars onderwees. Adèle was in Nederland al een bekende schrijfster en was in haar tijd een echte beroemdheid. Met haar man kwam zij naar Hongarije en maakte kennis met de Hongaarse literatuur en werd vertaler van Imre Madách en Sándor Petőfi.

Beste Hongaren en Nederlanders! Ik wens u op het driehonderd jarige jubileum van de Hongaarstalige kerkdienst, dat de Hongaars-Nederlandse betrekkingen nog lang mogen leven! Bedankt voor uw aandacht!

3. 3. Juhász Tamás: Mit vártunk és mit kaptunk a németalföldi vendég-diákoktól?

Ahhoz, hogy válaszolhassunk arra a kérdésre: mit vártunk és mit kaptunk az 1968-tól kezdve Kolozsváron tanuló németalföldi diákoktól, tudatosítanunk kell, honnan jöttek és hová érkeztek.

1) Honnan jöttek?

Abból az országból jöttek, amelyet magyarul történelmi nevén Németalföldnek, a köznyelvben pedig Hollandiának nevezünk. Mindkettő helytelen: nem „német”, csak „Alföld”, a „Hollandia” név pedig az ország tizenkét tartományából csupán kettőre vonatkozik. Áprily Lajos erdélyi költő verset írt Apáczai Csere János holland felesége, Aletta van der Maet emlékére. Ebben a – holland nyelvre is lefordított – versben Németalföld a „napsugaras Nyugat”-hoz tartozik, ahol „a sötétség tenger-árja ellen ragyogó gátat épített a szellem”.

Mit tudtunk korábban Németalföldről? Úgy tudtuk, hogy onnan jön a tulipán, hogy sok sajtot termelnek és fapapucsban járnak. Úgy tudtuk, hogy egyike annak a három európai országnak, amelyik többségében református. A másik kettő Svájc és Skócia. Úgy tudtuk, hogy Nyugat-Európa más nemzeteihez hasonlóan a hollandok is tisztes jómódban éltek, s hogy ezt nem az amerikai Marshall-tervnek, hanem évszázadok óta kitartó szorgalmuknak, puritán életvitelüknek köszönhették.

De miért ragadt meg bennünk Áprily verséből az a körülmény, hogy Németalföldön „a sötétség tenger-árja ellen ragyogó gátat épített a szellem”? Ezen a sötétség ellen emelt „ragyogó gátot” átvitt értelemben egy szellemi gátat értettünk, s a költő is elsősorban erről beszél. Amit a Németalföldön járt hazánkfiak, Apáczai Csere János és Misztótfalusi Kis Miklós és a többi sok ezer peregrinus a leideni, utrechti, franekeri, harderwijki, groningeni egyetemeken tanult, elhozta magával Erdélybe, hogy a mi egyházunk és a mi népünk is küzdeni tudjon ezzel az ott szerzett tudással a tudatlanság ellen. Mert Áprily Lajos a sötétség tenger-árján az úgynevezett középkori sötétséget, a tudatlanságot értette. A vers holland fordítása nem is „sötétségről”, hanem egyenesen „tudatlanságról” beszél. A szellem gátépítésén pedig azoknak a középkori és újkori szellemi mozgalmaknak kiemelkedő németalföldi képviselőit értette, akiknek neve benne élt az iskolázott magyarok tudatában. Olyan nevek és események sorjázta és keveredtek ismereteinkben, mint Bonifatius és a frízek megtérítése, Kempis Tamás és az ő „Krisztus követése” című elmélkedései, Rotterdami Erasmus és a humanizmus, Orániai Vilmos és a reformáció, a flamand Thyl Ulenspiegel és hollandok szabadságharcai. Tudtunk Rembrandt bibliai illusztrációiról és a dordrechti zsinatról, hallottunk arról, hogy volt egy Coccejus és volt a leideni palack, és mindenek előtt tudtunk arról, hogy Michiel de Ruyter (magyarul: Rajter Mihály) holland tengernagy kiszabadította a magyar protestáns gályarab-lelkipásztorokat. Meglehetősen vegyes, felszínes, és elsősorban történelmi ismeretek voltak ezek.

Ezekből a Németalfölddel kapcsolatos ismeretekből van, amit iskolai történelemórákon tanultunk, de a legnagyobb részét a szüleinktől kapott otthoni „történelemórákon”. Családi beszélgetések alkalmával megtudtuk, hogy a hollandok jó reformátusok, szerényen élnek és igyekeznek segíteni, ahol csak lehet. Hallottuk, hogy nemcsak Apáczaiék és Misztótfalusiék idejében, de a tizenkilencedik és a huszadik században is voltak magyar református lelkipásztorok, teológusok akik vagy tanultak Németalföldön (mint például Kovács Ödön, a nagyenyedi/kolozsvári teológiai akadémia tanára), vagy pedig a hollandok iránti rokonszenvből megtanultak hollandul (a széki Horváth László és az erdőszentgyörgyi Fülöp Ferenc stb.). Édesanyám Tavaszy Mária vallásstanár büszkén mutatta az „Onder eigen vaandel” című holland folyóiratot, amelyben egy magyarul tudó holland teológus részletesen ismertette Tavaszy Sándor (anyai nagyapám) 1932-ben megjelent „Református keresztyén dogmatika” című tankönyvét. Arról is hallottunk otthon, hogy az első és a második világháború után rengeteg

szegény vagy árva magyar gyermeket vittek vonattal Németalföldre, hogy ott a háború borzalmai és az árvaság okozta fájdalmaikat egy kiadós vakációval enyhítsék. Sokat közülük holland családok örökbe fogadtak és ott maradtak.

Szubjektív emlékeim szerint ezt tudtuk mi Németalföldről és a holland emberekről 1968 előtt. Az 1968–1986 között eltelt tizennyolc év alatt korábbi ismereteink nagyon sokat bővültek, erősödtek.

2) Hova érkeztek a németalföldi diákok?

Amikor 1968-ban az első németalföldi teológus-házaspár Kolozsvárra jött, az erdélyi magyarok már két évtizede éltek a román kommunista (bolsevik) diktatúra alatt. 1964-ig kendőzetlenül dúlt az „osztályharc”. A korábbi „elnyomókat”: parasztokat, iparosokat, a tanult embereket, a nem-kommunistákat, a hívőket üldözték. Felszámolták vagy elsorvasztották intézményeiket: földtulajdonukat, üzeimeiket, műhelyeiket, gyáraikat, iskoláikat, kulturális és egyházi egyesületeiket. Politikai meggyőződésük, vallásos hitük és szabad véleményük miatt sokan szenvedtek politikai fogságot. A nemzeti kisebbségeket, különösen a magyarokat üldözték. A román kommunista államhatalomnak sok-sok magyar ember élete kioltásához, bebörtönzéséhez szolgáltatott okot, ha az illető kiállt az 1956-os magyarországi kommunistaellenes forradalom és szabadságharc mellett, vagy rokonszenvezett vele. Aki pedig „szabad lábon” volt, szellemében, lelkében, munkájában volt megnyomorítva, és csak lakása falai között, a családban elrejtve fogalmazhatta meg és mondhatta ki gondolatait.

A naponkénti rettegetésre példa a mi családjunkban édesapám Juhász István. Az 1956–1964 közötti években voltunk mi, a négy fia iskolások, középiskolások. Naponta ismételte szigorúan, hogy sehol semmit ne mondjunk arról, amit itthon hallunk. Amennyire tudta, megakadályozta, hogy iskolán kívüli baráti társaságba, „buliba” járjunk. Íróasztala fiókjában évekig állt egy bádorgcsupor, benne kanál, szappan és fogkefe. Ha elviszük, ezeket a tárgyakat vitte volna magával.

Az 1964-re a politikai foglyok elengedésére következő másfél évtized, egészen 1989-ig a Ceausescu-diktatúra, a Securitate általi megfélemlítés korszaka volt. Ebből mi mint lelkipásztor-család, mint teológiai tanár gyermekei, akik közül hárman a lelkipásztori pályára készültünk majd léptünk, ennek az állami kényszernek az egyházi vetületét éreztük. Az egyházban az államhatalom és a kommunista párt az úgynevezett Állami Vallásügyi Államtitkárság útján gyakorolt befolyást. Ennek a bukaresti intézménynek az ország minden megyéjében működött egy-egy fő-ellenőri hivatala (románul: inspektorátus). A fő-ellenőr, vagy ahogy mi mondtuk: a „kultusz-inspektor” minden nagyobb egyházi összejövetelen és egyházi intézményben (a kolozsvári teológián is) jelen volt és félelmet keltett. A legrosszabb az volt, hogy a diákok, a tanárok, a lelkipásztorok között beszervezett emberek, önkéntes vagy kényszer-besúgók voltak, akiket nem ismertünk. Bizalmatlanok voltunk egymás iránt, egymástól is féltünk.

A rejtőzködésnek és a félelemnek ebben a légkörében halvány szálak nyújtottak kapaszkodót a viszonylag szabadabb önkifejezésre. Ilyenek voltak a rokonokkal, barátokkal tett gyakori kirándulások a szabad természetben. Az erdőben nem volt megfigyelés, sem lehallgatás. Felszabadító érzés volt, ha két-három évente nyáron eljöttek hozzánk magyarországi rokonaink. Szabadságot jelentett a kolozsvári teológiának a nagyszebeni szász teológiával való kapcsolata, amellyel szervezetileg egy intézményt alkottunk. Az erdélyi szászoknak enyhébb volt a helyzete, hiszen az ő anyasorságuk, Nyugat-Németország olyan gazdasági (és politikai) hatalom volt, amely előtt a román vezetés többé-kevésbé sunyított, s ezért a szászoknak több szabadság járt, mint a magyaroknak. A szebeni tanárok jártak Kolozsvárra gyűlésbe, a kolozsvári magyar diákok eltölthettek egy-két évet vagy félévet a szebeni teológián, ahol megtanultak németül. Ez a magyar teológiai hallgatóknak a „peregrinációval” ért fel.

A viszonylagos szabadság (vagy inkább a szabad fellélegzés) másik szála az 1961-ben kezdődő ökumenikus utazások lehetősége lett. Az egyházak világtanácsa indiai nagygyűlésén a görögkeleti egyházakat is felvették a világszövetségbe. Ezzel a Moszkva befolyása alatti olyan kommunista országok többségi egyháza is ökumenikus kapcsolatokra törekedett, mint a Szovjetunió, Románia, Bulgária és Jugoszlávia. Romániában az állam a görögkeleti egyház „árnyékában” meg kellett, hogy engedje a protestáns egyházaknak is az ökumenikus értekezleteken való részvételt.

De az ökumenikus kapcsolatok fenntartása újabb nehézségeket is hozott. Ha teológiai tanárok, lelképásztorok ilyen értekezletekre utaztak, előbb az egyházi előjáróság (a püspökség) támogatását kellett megnyerniük. Előre megírt előadásait román nyelvre is le kellett fordítaniuk, azt Bukarestbe a vallásügyi államtitkárságra küldeniük. Ha jóváhagyták a szöveget, akkor esetlen útlevelet is kaphattak. Vagy nem kaptak.

A családi példánál maradva hadd mondjam el, mennyire nehezére esett édesapámnak, Juhász Istvánnak a hatalomnak ez a „húzd meg – ereszd meg” viselkedése. 1961–1965 között a teológia rektora volt, s ezekben az években állandó küzdelmet folytatott azért, hogy a tanítás, a teológiai munka és az egyház szervezeti szabadsága érdekében az ellentétes erőket elhárítsa. Mind az egyházi hatóság, mind az állami hatóság félt a kommunista párttól és a Securitatétól. Ezt a hármas függést kellett úgy elviselni, hogy megpróbálta őket egymás ellenében kijátszani. A rektori hivatal és a vele járó feszült légkör megviselte, de meg nem törte. Sokszor éjszaka is fennmaradt, hogy vagy a hivatalos írnivalókat intézze, vagy előadásaira készüljön. Hite és kötelességtudata vigasztalta: ha nem utazhat, hát nem utazik, legfeljebb folytatja a teológián a tanítást, a könyvtárakban, levéltárakban pedig a kutatást, mert az még szabad volt.

3) Mit vártunk a vendégdiákoktól?

Várni nem vártunk tőlük mást, mint azt, hogy az a „gátépítő szellem”, amely már négyszáz éve megragadta az erdélyi magyarok lelkét, újra közénk érkezzon. Reméltük, hogy most már szabadabban és közvetlenül áradhat reánk.

Ez a kissé idealisztikusnak mondható „várakozás” a holland tudomány, a nyugati szellem befogadása iránt, még egy másik, kevésbé megfogalmazható várakozással is párosult. A németalföldi vendégdiákok is, de korábban Hebe Kohlbrugge ismételt alkalommal azt a metaforát, hogy a kelet-európai országokban az ökumené keretében történt előretörésükkel „rést ütöttek a vasfüggönyön”. Ezen a metaforán konkrétan azt értem, hogy az ő segítségükkel a korábbi bezártságunk, a sokrétű elnyomás fojtogató, csüggesztő légköre megszűnt. A 60-as évektől egyre több hivatalos kapcsolat épült egyrészt a nemzetközi egyházi szervezetek között és másrészt erdélyi egyházi intézményeink, elsősorban a teológiai intézet között. Ezek a kapcsolatok, találkozások, egyházi-teológiai konferenciák, vendégelőadások alkalomszerű fellélegzések voltak. De a vendégdiákok ennél többet ígértek: nem csupán alkalmi látogatók, hanem velünk élő, mindennapjainkat velünk megosztó, velünk egy nyelvet beszélő társaink, barátaink és hittestvéreink lettek.

Az 1968–1986 közötti tizennyolc év, amikor a kilenc németalföldi lelkész-házaspár, egyenként két-két éven át Kolozsváron tanult, alapjaiban változtatta meg a mi világunkat is. Mert az említett tizennyolc éves időszakról van szó. „A napsugaras Nyugat” gátépítő szelleme közvetítésével és úgy, hogy velünk és köztünk élve „áttörték a vasfüggönyt”, mind a tizennyolc németalföldi vendég megállta a helyét, kitett magáért ezzel a „fordított peregrinációval”.

Nem olvasom fel nevüket, de írásban rögzítem, a teljesség és a történelmi hűség kedvéért: Henk van de Graaf és Sally Leentfaar 1968–1970; Teun van Rheede és Magda van der Ende 1970–1972; Klaas Eldering és Ida Eldering-Jonckers Nieboer 1972–1974; Jan Schippers és Aty van Noort 1974–1976; Klaas Vos és Hannie Schoonderwoerd 1976–1978; Jan Post Hospers és Trijnie Plattje 1978–1980; Frans Bos és Ria Bloemkolk 1980–1982; Klaas Dirks van den Hout

és Heleen Menhart 1982–1984; Jan Struijk és Eveline Boers 1984–1986.

1986-ban a hatalom „felébredt”, és szigorúan megtiltotta, megakadályozta újabb németalföldi diák jövetelét. Így aztán csak a politikai változás után folytatódott a fordított peregrináció: Froukje de Hoop 1990–1992; Foka van de Beek 1992–1994; Marianna van de Graaf 1994–1996 és Hermán-Mostert Rebeka 1996–1998.

4) Mit kaptunk a németalföldi vendégdiákoktól?

A mellett, hogy felbecsülhetetlen az a barátság, tisztelet és megbecsülés, amelyben a németalföldi diákok minket, diáktársaikat, tanárainkat és lelkipásztor kollégáikat részesítették, most csak két olyan területet nevezek meg, amelyen ők egyházunknak, erdélyi magyar népünknek segítséget nyújtottak: a) a teológiai tudomány területén és b) az egyházi-lelkipásztori szolgálatban.

a) A tudományos teljesítmény

A teológiai könyvtár kéziratárában közel száz füzetben és iratgyűjtőben ott sorakoznak a Kolozsváron tanult németalföldi diákok/doktorjelöltek vizsgadolgozatai. Az Intézet régi szabályzatában a doktorjelölteknek 4–4 szóbeli vizsgával és tudományos rész-dolgozat bemutatásával kellett tanúsítaniuk felkészülésüket. Ezek közül két-két vizsgát/referátumot a választott szaktárgyból kellett bemutatni, a többit a teológiai tudomány más-más ágazatából. Vizsgáit majdnem mindegyik diák letette, a 4 dolgozatot megírta és a tanári kar által kijelölt bizottság előtt felolvasta. Szorgos fiatal kutatóra vár a feladat, hogy ezt a terjedelmes anyagot rendszerezze és feldolgozza. Mivel a vizsgák nyilvánosak voltak, sok ilyen vizsgán magam is ott voltam az Intézet tanácstermében, álmélkodva érthető magyar nyelven hangzó beszámolóikat. És mert akkoriban még nem amerikai, hanem német nyelvű volt a tudományos világ, volt, aki – ha még nem beszélt jól magyarul – németül vizsgázhatott.

Némelyik vendégdiák nem doktori-, hanem alapképzésen tanult Kolozsváron. Egyikük – a nevét soha nem fogom elárulni – megréfált egy nyelvtudásával kérkedő tanárt. Az illető tanár annak idején Franciaországban tanult, de azt állította, hogy tud németül is, bár valójában nem tudott. A kolozsvári diákok is mosolyogtak ezen a háta mögött. Biztatásukra az illető németalföldi diák a vizsgán a tanár kurzusa helyett egy ismert bibliai szöveget mondott fel németül, amit a tanár komoly képpel hallgatott, majd a „feleletre” jelest adott.

De a sok kéziratban megőrzött dolgozat mellett van néhány, amely nyomtatásban is megjelent. Van, aki a Református Szemlében közölt írást (G. H. van de Graaf, Hermán-Mostert Rebeka), de elsősorban a két disszertációra gondolunk: G. H. van de Graaf, Németalföldi akadémiák és az erdélyi protestantizmus a 18. században, 1690–1795, a PTI kiadása Kolozsvár, 1980 és Magda van der Ende, Imre Lajos teológiai munkássága, a PTI kiadása, Kolozsvár 1990. Magda van der Ende nevét azért is alá kell húznom, mert a tudományos teljesítmény mellett együttérzése, szolidaritása is említésre méltó. Két erdélyi lelkésszel egy időben védte meg doktori dolgozatát, 1983-ban. Amikor a hatóság Magdának engedélyezte az ünnepélyes doktorrá fogadás megtartását, de a két lelkipásztornak nem, akkor Magda van der Ende hivatalos levélben közölte: csak akkor kéri a doktoravatást, amikor két társának is engedélyezik. Még három évnek és ezalatt sok egyházi-diplomáciai levélváltásnak kellett következnie, mire végül 1986-ban megtörtént a várva várt hivatalos ünnepség.

b) Az egyházi szolgálatok

A németalföldi diákok egyházi szolgálatának rengeteg nyoma van Erdély nagyon sok gyülekezetének lelkipásztori munkanaplójában. Többen közülük úgynevezett legációk szolgálatát is végezhettek, de mindegyikük vállalt és tartott – hivatalosan, de többnyire nem

hivatalosan – ígéhirdetést azoknál a lelkipásztoroknál, akik diáktársaik voltak, vagy azoknál, akik őket a két év alatt megismerték és meghívták. Templomi prédikációk sokasága, gyülekezeti imatermekben elhangzott sok-sok Németalföldet ismertető előadás hangzott el Erdély-szerte 1968–1986 között, és azután is. Ezeket a munkanapló-bejegyzéseket is érdemes lenne összegyűjteni: kiderülhetne, milyen sok helyen megfordultak Erdélyben és Királyhágómellékén a németalföldi diákok. A gyülekezet tagjai, főleg falun, megtiszteltetésnek érezték az idegenből jött vendégek látogatását. Egyszer a kis falunkat megmutattam holland lelkipásztor barátomnak. Egy kapuban asszony állt, és újságoltam neki, hogy a holland lelkipásztor messziről jött. Köszönés helyett bekiáltott az udvarba felnőtt leányának: Elza, gyere gyorsan, itt van egy igazi idegen!

E mellett a közvetlen egyházi szolgálat mellett sok minden zajlott a háttérben, főleg a nemzetközi egyházi kapcsolatok erősítése és az ökumenikus együttműködés elmélyítése érdekében. Dávid Gyula püspökhelyettes és rektor, Juhász István teológiai tanár, Hermann Binder nagyszebeni teológiai tanár, Dobri János kolozsvári lelkipásztor, illetve az utrechti Hebe Kohbrugge voltak azok az irányító személyek, akik a Németalföldre hazautazó, vagy az onnan érkező vendégdíákok útján nem hivatalos összeköttetéseket ápoltak, vagy a hivatalos ökumenikus levelezéshez nem hivatalos háttér információt közvetítettek. Ezek a kapcsolatok egyházunk életének: gondjainak és helytálló szolgálatának hírét vitték a nagyvilágba, akár a nemzetközi ökumenikus szervezetek felé is.

Egyházi szolgálat volt az a jó néhány közvetlen gyülekezeti kapcsolat építése is, amelyben németalföldi részről nem csak az időközben hazatért és gyülekezeti lelkipásztorrá lett volt diákok, hanem más németalföldi egyházi személyek (például Rohaan Arendt, Ries Nieuwkoop) önkéntes bevetéssel „turistaként” hoztak Erdélybe társakat, segítőköt. Ilyen turistautakon érkezett egyházunkba rengeteg „csempészett” Biblia, énekeskönyv, és más egyházi irodalom, illetve életmentő gyógyszer, s a nélkülözőknek kávé, ruházat és élelmiszer. Mind az egyházi titkos diplomácia, mind a bibliacsempészes és a többi nem hivatalos látogatás kockázatos volt az 1990 előtti években a Securitate és a rendőrség miatt. Többeket kiutasítottak az országból, erdélyi lelkipásztorokat pedig a kapcsolatok miatt zaklattak, kihallgattak. Ezekről a „földalatti” utakról R. Arendt írt hollandul és magyarul megjelent könyvet, *Verschoven grensen* címen.

Zárószó

Négy évvel ezelőtt a kolozsvári Teológiai Intézet két napos értekezletet szervezett *Kölcsönös bátorítás. Németalföldi és erdélyi peregrinusok találkozója* címen. Az első németalföldi lelkipásztor-házaspár Erdélybe érkezésének ötven éves évfordulója alkalmából ünnepeltünk. A kölcsönös egyetemjárás arról tanúskodik, hogy a tanulmányi eredményeken túl ez a kapcsolat azt szolgálta, hogy „egymás hite által kölcsönösen erősödjünk és vigasztalódjunk” (Róm 1,11–12). Az először csak egyirányú, majd kétirányú peregrináció a teológiai elmélyülés, az egyházi-gyülekezeti kapcsolatok révén negyven-, hatvan- vagy százszoros gyümölcsöt hozott.

Áprily Lajosnak a beszámoló elején idézett verssora valószínűleg az Észak-Hollandia és Frízöld között húzódó harminc kilométeres zárógátra is utal. Áprily 1934-ben európai körutat tett, s ennek során látta/láthatta az akkor nemrégiben (1932-ben) emelt építészeti csodát. Negyvenhárom évvel Áprily után magam is járhattam ott. Az a gondolat nyugözött le, hogy milyen sok, áldozatos munka lehet mögötte: egy olyan országban, amelyben a tenger mellékén nincs se kő, se szikla, sok millió köbméternyi követ, sziklát, betont kellett hajón és vasúton odaszállítani, hogy vele megállítsák és a tervezett polderektől elválasszák a vadul hullámzó Északi-tengert. A gáton kétsávos autót vezet át, középen pihenőhelyet alakítottak ki, s azon emlékoszlop épült. A toronyba látogatók megnézhetik a gátépítés emléktábláját, amelyen ez az egyszerű szöveg áll: „Een volk dat leeft, bouwt aan zijn toekomst.” A felirat a gátat tervező

Cornelis Lely-től származik. Olyan gondolat ez, amelyik pontosan fordítottja a marxista „gazdasági alap – társadalmi felépítmény” jelszavú huncutságnak, amely a Szovjetunió és Kelet-Európa népeit romlásba vitte. Mert nem az úgynevezett jövőépítés vagy a sokrétű társadalom-építés vonja maga után a jobb életet, hanem a már Istentől megnyert/megélt élet követeli, hogy belőle cselekedet, valóságos és szellemi gátépítés következzen.

Bedankt voor uw aandacht!

3. 3. Juhász Tamás: Wat verwachtten en wat ontvingen wij van de Nederlandse gaststudenten?

Om de vraag 'wat wij van de Nederlandse studenten die sinds 1968 in Kolozsvár studeerden verwachtten en wat wij ontvingen' te kunnen beantwoorden, moeten we ons realiseren waar ze vandaan kwamen en waar ze terecht kwamen.

1) *Waar kwamen zij vandaan?*

Ze kwamen uit het land dat wij in het Hongaars met de historische naam Németszföld, in het alledaagse spraakgebruik echter met Hollandia aanduiden. Beide aanduidingen zijn onjuist: Nederland is niet 'német', Duits, maar alleen 'alföld', neder- oftewel laagland; de benaming 'Hollandia' slaat op slechts twee van de twaalf provincies van het land. De Zevenburgse dichter Lajos Áprily heeft ter herinnering aan de Nederlandse echtgenote van János Apáczai Csere, Aletta van der Maet, een gedicht geschreven. In dit - ook in het Nederlands vertaalde - gedicht hoort Nederland tot „a napsugaras Nyugat” („een zonnegloed uit het westen”), waar „a sötétség tengerárja ellen ragyogó gátat épített a szellem”, („tegen de golven van onwetendheid de geest een schitterende dijk opwierp”).

Wat wisten wij vroeger over Nederland? We wisten dat daar de tulpen vandaan komen, dat er veel kaas geproduceerd wordt en dat ze er op klompen lopen. We wisten dat het een van de drie Europese landen is waar de meerderheid van de bevolking gereformeerd is. De twee andere landen: Zwitserland en Schotland. We wisten dat de Hollanders net als de andere volken van West-Europa in respectabele welvaart leefden en dat zij dit niet te danken hadden aan het Amerikaanse Marshallplan, maar aan hun eeuwenlange vlijt en puriteinse leefwijze.

Maar waarom werden we er in het gedicht van Áprily door geraakt dat in Nederland „a sötétség tengerárja ellen ragyogó gátat épített a szellem” („tegen de golven van onwetendheid de geest een schitterende dijk opwierp”)? Onder deze tegen het donker opgeworpen 'schitterende dijk' verstonden we in figuurlijke zin een geestelijke dijk en de dichter spreekt dan ook in de eerste plaats daarover.

Wat onze landgenoten die in Nederland waren, János Csere Apáczai, Miklós Misztótfalusi Kis en de andere duizenden peregrini, aan de universiteiten van Leiden, Utrecht, Franeker, Harderwijk en Groningen leerden namen zij met zich mee naar Zevenburgen, zodat ook onze kerk en ons volk met de daar verkregen kennis de strijd aan konden binden tegen de onwetendheid. Want Lajos Áprily verstond onder 'de zeevloed van duisternis' de zogenaamde middeleeuwse duisternis, de onwetendheid. In de Nederlandse vertaling spreekt het gedicht zelfs niet van 'duisternis', maar direct van 'onwetendheid'. Onder het 'opwerpen van dijken van de geest' verstond hij de eminente Nederlandse vertegenwoordigers van de geestelijke bewegingen van de middeleeuwen en de nieuwe tijd, van wie de naam onder de geschoolde Hongaren voortleefde. Zo voegden en mengden zich in onze kennis namen en gebeurtenissen als Bonifatius en de bekering van de Friezen, Thomas à Kempis en zijn meditatie onder de titel 'De navolging van Christus', Erasmus van Rotterdam en het humanisme, Willem van Oranje en de reformatie, de Vlaamse Tijl Uilenspiegel en de vrijheidsstrijd van de Hollanders. We wisten van de Bijbelse illustraties van Rembrandt en de Dordtse synode, we hoorden van een Coccejus en een Leidse fles en bovenal wisten we dat de Nederlandse admiraal Michiel de Ruyter (in het Hongaars: Rajter Mihály) de Hongaarse protestantse galeislaaf-predikanten had bevrijd. Het waren tamelijk gemengde, oppervlakkige en vooral historische wetenswaardigheden.

Dat is wat we aan wetenswaardigheden met betrekking tot Nederland in de geschiedenislessen op school, maar voor het grootste deel in de 'geschiedenisuren' thuis van onze ouders leerden. Bij gelegenheid van gesprekken in het gezin kwamen we te weten dat de Hollanders goede

gereformeerden zijn, een bescheiden levenswijze hebben en proberen te helpen waar het maar kan. We hoorden dat er niet alleen in de tijd van de Apáczai's en Misztotfalusi's, maar ook in de 19de en 20ste eeuw Hongaarse predikanten en theologen waren die of in Nederland studeerden (zoals bijvoorbeeld Ödön Kovács, leraar aan de theologische academie van Nagyenyed/Kolozsvár) of die uit sympathie voor de Hollanders Nederlands leerden (László Horváth uit Szék en Ferenc Fülöp uit Erdőszentgyörgy, enz.) Mijn moeder, godsdienstleraar, liet trots het Nederlandse tijdschrift „Onder eigen vaandel” zien, waarin een Nederlandse theoloog die het Hongaars beheerste een gedetailleerde recensie schreef over het in 1932 verschenen leerboek 'Gereformeerde christelijke dogmatiek' van Sándor Tavaszy, mijn grootvader van moederskant. Ook hoorden we thuis dat na de Eerste en Tweede Wereldoorlog er heel veel arme kinderen en weeskinderen met de trein naar Nederland gebracht werden om daar de door de verschrikkingen van de oorlog en van het wees zijn veroorzaakte trauma's met een voedzame vakantie te verlichten.

Naar mijn subjectieve herinneringen was dit het wat wij vóór 1968 over Nederland en de Hollanders wisten. Het is mogelijk dat zich in deze opsomming niet alleen mijn oude herinneringen weerspiegelen, die kunnen immers beïnvloed zijn door wat ik in de decennia daarna te weten ben gekomen. In ieder geval werd onze eerdere kennis in de achttien jaren van 1968 tot 1986 heel veel verbreed en versterkt.

2) *Waar kwamen de Nederlandse studenten terecht?*

Toen in 1968 het eerste Nederlandse theologen-echtpaar naar Kolozsvár kwam, leefden de Zevenburgse Hongaren al twee decennia onder de Roemeense communistische (bolsjewistische) dictatuur. Tot 1964 woedde onbarmhartig de 'klassenstrijd'. De vroegere 'onderdrukkers' - boeren, industriëlen, intellectuelen, de niet-communisten, de gelovigen - werden vervolgd. Hun instituties werden geliquideerd of gesloopt: hun grondbezit, hun ondernemingen, hun ateliers, hun fabrieken, hun scholen, hun culturele en kerkelijke verenigingen. Velen ondergingen politieke gevangenschap vanwege hun politieke overtuiging, hun godsdienstige geloof en vrije mening. De nationale minderheden, in het bijzonder de Hongaren, werden vervolgd. Voor de Roemeense communistische overheid was het een aanleiding om heel veel Hongaren van het leven te beroven of gevangen te zetten als de betrokkene de Hongaarse anticommunistische revolutie en vrijheidsstrijd van 1956 verdedigde of daarmee sympathiseerde. Wie echter 'vrij' was, werd mentaal, geestelijk en in zijn werk onderdrukt en slechts tussen de vier muren van zijn woning, in het gezin, kon hij verborgen zijn gedachten onder woorden brengen en uitspreken.

Een voorbeeld van de dagelijkse angst in ons gezin gaf mijn vader, István Juhász. In de jaren 1956-1964 waren wij, zijn vier zonen, scholieren, middelbare school scholieren. Dagelijks herhaalde hij streng dat wij nergens iets mochten zeggen over wat wij thuis hoorden. Voorzover hij kon, verhinderde hij dat wij buiten de school om gezelschap van vrienden opzochten of naar een feestje gingen. In de lade van zijn bureau stond jarenlang een blikken mok met daarin een lepel, zeep en een tandenborstel. Om mee te nemen als hij opgehaald zou worden.

Het anderhalve decennium dat in 1964 op de vrijlating van de politieke gevangenen volgde, was helemaal tot in 1989 het tijdperk van de Ceausescu-dictatuur, het tijdperk van de intimidatie door de Securitate. Van die staatsdwingelandij ondervonden wij als predikantsgezin, als de kinderen van een theologische hoogleraar, van wie er drie zich gereed maakten voor een loopbaan als predikant en dat vervolgens ook werden, de kerkelijke projectie. De staatsmacht en de communistische partij oefenden middels het zogenaamde Staatssecretariaat voor Godsdienstzaken invloed uit in de kerk. In iedere provincie was een hoofd-controle kantoor (Roemeens: inspectorat) van deze Boekarestse instelling werkzaam. De hoofd-controleur, of zoals wij zeiden: de cultus-inspecteur, was in elke grotere kerkelijke bijeenkomst en in elke kerkelijke instelling (ook in het theologisch instituut in Kolozsvár) aanwezig en boezemde er angst in. Het ergste was dat er onder de studenten, hoogleraren, predikanten gerekruteerde mensen waren, verklikkers, vrijwillig of onder dwang, die we niet kenden. We waren wantrouwig jegens elkaar, ook bang voor elkaar.

In deze sfeer van je verborgen houden en angstig zijn boden dunne draden een houvast om je

betrekkelijk vrijer te uiten. Zulke draden waren de frequente met verwanten en vrienden gehouden uitstapjes in de vrije natuur. In het bos werd je niet geobserveerd noch afgeluisterd. Een bevrijdend gevoel was het als eens in de twee à drie jaar onze Hongaarse familieleden in de zomer naar ons toekwamen. Vrijheid betekende ook de band van ons Kolozsvárse theologische instituut met het Saksische theologische instituut van Nagyszeben, waarmee we organisatorisch één instelling vormden. De situatie van de Zevenburger Saksen was minder zwaar; hun vaderland, West-Duitsland, was immers een zodanige economische (en politieke) macht dat de Roemeense leiders daartegenover min of meer kruiperig deden, en daarom kenden de Saksen meer vrijheid dan de Hongaren. De hoogleraren van Szeben kwamen naar Kolozsvár voor vergaderingen; de Hongaarse studenten van Kolozsvár konden een à twee jaar of een half jaar aan het theologisch instituut van Szeben doorbrengen, waar ze Duits leerden. Voor de Hongaarse theologische studenten stond dit gelijk aan 'peregrinatie'.

De andere draad van betrekkelijke vrijheid (of liever: vrije opademing) werd de mogelijkheid van de in 1961 op gang komende oecumenische reizen. De Wereldraad van Kerken nam in haar grote assemblee in India ook de Grieks-Orthodoxe Kerken in haar wereldbond op. Daarop streefden ook de meerderheidskerken van communistische landen die onder de invloed van Moskou stonden, zoals de Sowjet-Unie, Roemenië, Bulgarije en Joegoslavië, naar oecumenische contacten. In Roemenië moest de staat in het voetspoor van de Grieks-Orthodoxe kerken ook aan de protestantse kerken de deelname aan oecumenische bijeenkomsten toestaan.

Het onderhouden van oecumenische contacten bracht ook moeilijkheden met zich mee. Als theologische professoren of predikanten naar zulke bijeenkomsten gingen, moesten zij eerst de steun van de leiding van de kerk (het bisdom) zien te verkrijgen. Hun van tevoren geschreven lezingen moesten zij in het Roemeens vertalen en aan het cultusministerie toesturen. Als de tekst werd goedgekeurd konden zij misschien een visum krijgen. Of niet.

Laat mij, om bij het voorbeeld van ons gezin te blijven, zeggen hoe moeilijk dit 'trek-en-vier'-gedrag van de staatsmacht mijn vader, István Juhász, viel. In de jaren 1961-1965 was hij rector van het theologisch instituut en in deze jaren voerde hij een voortdurende strijd om in het belang van de vrijheid van het onderwijs, de theologische arbeid en de kerkelijke organisatie de oppositionele krachten af te weren. Zowel de kerkelijke leiding als de staatsautoriteit hadden angst voor de communistische partij en de Securitate. Hij moest deze drievoudige afhankelijkheid doorstaan door te proberen hen tegenover elkaar uit te spelen. Het rectorsambt en de daarmee verbonden gespannen sfeer putten hem uit, maar hebben hem niet gebroken. Vaak bleef hij ook 's nachts op om hetzij ambtelijke schrijvens te vervaardigen hetzij om zich op zijn lezingen voor te bereiden. Zijn geloof en plichtsbesef troostten hem: als hij niet kon reizen, wel dan reisde hij niet; hoogstens ging hij dan verder met onderricht aan het theologisch instituut en met onderzoek in de archieven, want dat stond nog vrij.

3) Wat verwachtten wij van de gaststudenten?

Van hen verwachten deden wij niets anders dan dat die 'geest van dijken bouwen', die de Zevenburgse Hongaren al vierhonderd jaar aangegrepen had, opnieuw onder ons zou aankomen.

Deze, om zo te zeggen, enigszins idealistische 'verwachting' met betrekking tot het ontvangen van de westerse denkwijze ging gepaard met een andere, moeilijker te formuleren, verwachting. Ook de Nederlandse gaststudenten, maar al eerder Hebe Kohlbrugge gebruikten herhaaldelijk de metafoer dat zij met hun in oecumenisch kader plaatsgevonden doorbraak in de Oost-Europese landen „een kier maakten in het IJzeren Gordijn”. Onder deze metafoer versta ik, dat met hun hulp onze eerdere opgeslotenheid en de verstikkende en deprimerende sfeer van de veelzijdige onderdrukking ophield. Vanaf de 60'er jaren kwamen steeds meer officiële contacten tot stand, tussen enerzijds internationale kerkelijke organen en anderzijds Zevenburgse kerkelijke instellingen, in de eerste plaats het theologisch instituut. Deze contacten, ontmoetingen, kerkelijk-theologische conferenties, gastlezingen waren actuele verademingen. Maar de gaststudenten beloofden meer dan dat: niet slechts gelegenheidsbezoekers, maar zij werden onze metgezellen,

onze vrienden en onze zusters en broeders in het geloof, die samen met ons leefden, onze dagelijkse zorgen deelden en met ons één taal spraken. Ik wil iets vertellen over een moment waarop de moedeloosheid stop hield. István Juhász liep over de trap naar beneden en nam de doctoraal student Magda van der Ende bij de arm en fluisterde haar toe: 'Weet je, Magda, als de Nederlanders hier niet geweest zouden zijn, zou ik het niet overleefd hebben.'

De achttien jaar van 1968 tot 1986, toen de negen Nederlandse predikanten-echtparen elk twee jaar in Kolozsvár studeerden, veranderden ook onze wereld tot in haar grondvesten. Want het gaat hier over de genoemde periode van achttien jaar. In de bemiddeling aan ons van de 'dijken bouwende geest' van 'de zonnegloed van het Westen' en ook daardoor dat zij met ons en onder ons levend 'het IJzeren Gordijn doorbraken' stonden alle achttien Nederlandse gasten hun mannetje c.q. vrouwtje en leverden zij goed werk met deze 'omgekeerde peregrinatie'.

Ik zal hun namen niet oplezen, maar op schrift leg ik hun namen vast, ter wille van de volledigheid en historische betrouwbaarheid: Henk van de Graaf és Sally Leentfaar 1968–1970; Teun van Rheede és Magda van der Ende 1970–1972; Klaas Eldering és Ida Eldering-Jonckers Nieboer 1972–1974; Jan Schippers és Aty van Noort 1974–1976; Klaas Vos és Hannie Schoonderwoerd 1976–1978; Jan Post Hospers és Trijnie Plattje 1978–1980; Frans Bos és Ria Bloemkolk 1980–1982; Klaas Dirks van den Hout és Heleen Menhart 1982–1984; Jan Struijk és Eveline Boers 1984–1986.

In 1986 werd de staatsmacht 'wakker' en verbood en verhinderde ten strengste de verdere komst van Nederlandse studenten. Zo kreeg pas na de politieke verandering de omgekeerde peregrinatie een vervolg: Froukje de Hoop 1990–1992; Foka van de Beek 1992–1994; Marianna van de Graaf 1994–1996 és Hermán-Mostert Rebekka 1996–1998.

4) Wat kregen wij van de Nederlandse gaststudenten?

Naast het feit dat de vriendschap, de achting en de eer die de Nederlandse studenten ons, hun studiegenoten, onze hoogleraren en hun collega-predikanten gaven, wil ik nu slechts zulke terreinen noemen, waarop zij steun aan onze kerk en aan ons Zevenburgse volk gaven: op het gebied van de theologische wetenschap en b) in de kerkelijke predikantsdienst.

a) De wetenschappelijke prestatie

In het handschriftenarchief van de bibliotheek van het theologisch instituut staan ook in om en nabij honderd schriften en opbergmappen de examenwerkstukken van de Nederlandse studenten/doctorandi die in Kolozsvár studeerden. Volgens het oude reglement van het instituut moesten de doctorandi met vier mondelinge en vier wetenschappelijke, specialistische werkstukken hun kennis tonen. Hieronder viel dat er twee bij twee examens/referaten uit het gekozen specialisme moesten worden geleverd, de andere uit andere takken van de theologische wetenschap. Bijna elke student legde zijn examens af, schreef de vier werkstukken en las dat voor aan de door het docentencorps benoemde commissie. Op een ijverige jonge onderzoeker wachtte de opdracht om dit omvangrijke materiaal te ordenen en te bewerken. Aangezien de examens openbaar waren was ook ik bij veel van die examens aanwezig in de raadzaal van het instituut, verbaasd over hun in begrijpelijk Hongaars klinkende verslagen. En omdat toentertijd de wetenschappelijke wereld nog niet Amerikaans-, maar Duitstalig was, gebeurde het ook dat – wie nog niet goed Hongaars sprak – in het Duits zijn examen kon afleggen.

Sommige gaststudenten studeerden in Kolozsvár niet in de doctoraal cursus, maar in de basisopleiding. Een van hen – de naam van de betrokkene zal ik nooit verklappen – stak de draak met een hoogleraar die over zijn talenkennis opschepte. De betrokken hoogleraar had destijds in Frankrijk gestudeerd, maar stelde dat hij ook Duits kende, hoewel dat in werkelijkheid niet zo was. De Kolozsvárse studenten glimlachten daar ook over achter zijn rug om. Tot hun aanmoediging zei de betreffende Nederlandse student bij het examen in plaats van de cursus van de hoogleraar een bekende Bijbelse tekst op, in het Duits, wat de hoogleraar met een ernstig gezicht aanhoorde en op

dat 'antwoord' een tien gaf.

Maar behalve de vele in manuscript bewaarde werkstukken zijn er ook enkele, die in druk verschenen zijn. Er zijn er die artikelen in de *Református Szemle* publiceerden (G.H. van de Graaf, Hermán-Mostert Rebekka), maar in de eerste plaats denken we aan twee dissertaties: G.H. van de Graaf, *Nederlandse academies en het Zevenburgse protestantisme in de 18de eeuw, 1690-1795* (Een uitgave van de PTI, Kolozsvár, 1980) en Magda van der Ende, *De theologische arbeid van Lajos Imre* (Een uitgave van de PTI, Kolozsvár 1990). De naam van Magda van der Ende moet nog eens onderstreept worden, want naast haar wetenschappelijke prestatie verdient ook haar compassie en solidariteit vermelding. Zij verdedigde haar doctorswerkstuk tegelijk met twee Zevenburgse predikanten, in 1983. Toen de autoriteiten aan Magda toestemming gaven voor het houden van het feestelijk in ontvangst nemen van de doctorsgraad, maar niet aan de twee Zevenburgse predikanten, deelde Magda in een officiële brief mee dat zij de promotie tot doctor pas dan in ontvangst zou nemen als men het aan haar twee collega's ook toestond. Nog drie jaar en in die tussentijd heel veel kerkelijke en diplomatieke briefwisseling moesten volgen, voordat tenslotte in 1986 de lang verwachte officiële feestelijke plechtigheid plaatsvond.

b) Dienstverlening aan de kerk

In de werkdagboeken van predikanten van heel veel Zevenburgse gemeenten zijn ontzettend veel sporen te vinden van de kerkelijke dienstverlening door Nederlandse studenten. Meerderen onder hen namen ook de zogenaamde dienst van legatus waar, maar ieder van hen ondernam en hield ook officieel, maar voor het merendeel niet officieel – een prediking, en wel bij die predikanten, die hun studiegenoten waren, of bij hen die hen tijdens die twee jaar hadden leren kennen en die hen uitnodigden. Een veelheid van predicaties in kerken en velerlei lezingen in gebedshuizen van gemeenten die informatie gaven over Nederland klonken van 1968 tot 1986 wijd verbreid in Zevenburgen en ook in de tijd hierna. Het zou het waard zijn om ook deze werkdagboek aantekeningen te verzamelen: dan zou kunnen blijken op hoeveel plaatsen in Zevenburgen/Erdély en Királyhágómellék de Nederlandse studenten zich ophielden. De gemeenteleden, vooral in de dorpen, vonden het bezoek van de uit den vreemde gekomen gasten als een eer. Een keer liet ik mijn kleine dorp aan mijn vriend, Nederlands predikant, zien. Een vrouw stond in de poort en ik liet haar weten dat de Nederlandse predikant van ver was gekomen. In plaats van te groeten riep zij naar haar volwassen dochter in de hof: 'Elza, kom vlug, hier is een echte vreemdeling!'

Naast deze directe kerkelijke dienstverlening vond ook heel veel op de achtergrond plaats, vooral in het belang van de versterking van de internationale kerkelijke contacten en de verdieping van de oecumenische samenwerking. Gyula Dávid, bisschopvicaris en rector, István Juhász, theologisch hoogleraar, Hermann Binder, theologisch professor in Szeben, János Dobri, predikant in Kolozsvár, respectievelijk Hebe Kohlbrugge uit Utrecht waren de richtingaangevende personen, die middels de naar Nederland terugreizende of vandaar arriverende gaststudenten de onofficiële contacten verzorgden of die bij de officiële oecumenische correspondentie de onofficiële achtergrondinformatie bemiddelden. Deze contacten brachten de berichten over het leven van onze kerk, van haar zorgen en vasthoudende dienst, aan de grote wereld, ook richting de internationale oecumenische organisaties.

Kerkelijke dienstverlening vormde ook die meer dan een enkele opbouw van rechtstreeks gemeentecontact, waarin van Nederlandse kant niet slechts de in de tussentijd naar het vaderland teruggekeerde en gemeentepredikant geworden oud-studenten, maar ook andere Nederlandse kerkelijke personen (bijvoorbeeld Arend Rohaan, Ries Nieuwkoop), die met vrijwillige inzet als 'toerist' partners, helpers Zevenburgen binnen brachten. Langs dergelijke toeristische wegen kwam bij onze kerk reusachtig veel binnen: „gesmokkelde” Bijbels, liedboeken en andere kerkelijke lectuur, respectievelijk levensreddende geneesmiddelen, en voor wie gebrek leden: koffie, kleding en levensmiddelen. Zowel de geheime kerkelijke diplomatie als de Bijbelsmokkel en de andere niet officiële bezoeken waren risicovol in de jaren vóór 1990 vanwege de Securitate

en de politie. Meerderen werden uit het land uitgewezen, terwijl Zevenburgse predikanten vanwege de contacten werden geplaagd en verhoord. Over deze 'ondergrondse' wegen schreef Arend Rohaan een zowel in het Nederlands als in het Hongaars verschenen boek onder de titel *Verschoven grenzen*.

Slotwoord

Vier jaar geleden organiseerde het Theologisch Instituut van Kolozsvár een tweedaags symposium met als thema *Wederzijdse bemoediging. Ontmoeting van Nederlandse en Zevenburgse peregrini*. We vierden feest bij gelegenheid van het vijftigjarige jubileum van de komst van het eerste Nederlandse predikanten-echtpaar in Zevenburgen. De wederzijdse bezoeken aan elkaars universiteiten getuigt ervan hoe boven de wetenschappelijke resultaten uit dit contact ertoe diende dat wij door elkaars geloof wederzijds gesterkt en bemoedigd worden (Rom. 1: 11-12). De peregrinatie, aanvankelijk slechts uit één richting, vervolgens uit beide richtingen, bracht theologische verdieping en droeg door middel van de kerkelijke en gemeente-contacten veertig-, zestig- en honderdvoudige vrucht.

De aan het begin van mijn referaat geciteerde gedichtregels van Lajos Áprily verwijzen waarschijnlijk naar de dertig kilometer lange Afsluitdijk tussen Noord-Holland en Friesland. Áprily maakte in 1934 een Europese rondreis en zag/heeft kunnen zien in dit kader het toentertijd nog slechts kort tevoren (in 1932) verrichte bouwonder. Drieënveertig jaar na Áprily kon ook ik daar zelf zijn. Ik werd overweldigd door de gedachte hoeveel opofferingsgezinnd werk daarachter gestoken moest hebben: in een land waarin aan de kuststreek geen steen of rots te vinden is, had men vele kubieke meters steen, rotsblokken en beton per schip en trein aan moeten voeren om daarmee de wild golvende Noordzee te stuiten en te scheiden van de geplande polders. Op de dijk is een tweebaans autoweg, op het midden van de dijk heeft men een pleisterplaats aangebracht en daar een herinneringszuil opgericht. De bezoekers van de toren kunnen de gedenkplaat van de dijkbouw zien, waarop de volgende eenvoudige tekst staat te lezen: „Een volk dat leeft, bouwt aan zijn toekomst.” Het opschrift komt van Cornelis Lely, die de dijk plande. Dit is een gedachte die precies het omgekeerde is van het listige parool van het marxistische „economisch fundamenteel maatschappelijke opbouw”, dat de Sowjet-Unie en Oost-Europa naar het verval voerde. Want niet het zogenaamde toekomstbouwen of de veelzijdige maatschappij-opbouw voert tot een beter leven, maar het al van God verkregen/geleefde leven eist, dat daaruit handeling, reële en geestelijke dijkbouw volgt.

Áprily Lajos: Tavasz a Házsongárdi temetőben
*Apáczai Csere Jánosné,
Aletta van der Maet emlékének*

A tavasz jött a parttalan időben
s megállt a házsongárdi temetőben.

Én tört kövön és porladó kereszten
Aletta van der Maet nevét kerestem.

Tudtam, hogy itt ringatja rég az álom,
s tudtam, elmúlt nevét már nem találom.

De a vasárnap délutáni csendben
nagyon dalolt a név zenéje bennem.

S amíg dalolt, a századokba néztem
s a holt professzor szellemét idéztem,

akinek egyszer meleg lett a vére
Aletta van der Maet meleg nevére.

Ha jött a harcok lázadó sötétje,
fénnel dalolt a név, hogy féltve védje.

S a dallamot karral kísérve halkon,
napsugaras nyugat dalolt a dalban,

hol a sötétség tenger-árja ellen
ragyogó gátat épített a szellem.

Aletta van der Maet nevét susogta,
mikor a béke bús szemét lefogta.

S mikor a halátlan világ temette,
Aletta búja jajgatott felette,

Míg dörgő fenséggel bugott le raja
a kálvinista templom orgonája.¹

Aztán a dal visszahangját veszve, félve
belenémult a hervadásba, télbe.

Gyámoltalan nő – szól a régi fáma –
urát keresve, sírba ment utána...

A fényben, fenn a házsongárdi csendben
tovább dalolt a név zenéje bennem.

S nagyon szeretném, hogyha volna könnyem,
egyetlen könny, hogy azt a dallamot
Aletta van der Maet-nak megköszönjem.

Áprily Lajos, 1887-1967

Lajos Áprily: Lente op het kerkhof van Házsongárd
Ter herinnering aan de vrouw van János Apáczai Csere:
Aletta van der Maet

De lente kwam langs oeverloze tijden
naar de begraafplaats van Házsongárd.
Ik zocht op stenen en verweerde kruisen
naar een naam: Aletta van der Maet.
Ik wist hoe lang de slaap haar hier reeds wiegde,
ik wist dat ik haar naam niet meer zou vinden,
maar in de late zondagmiddagstilte
klonk die naam in mij, zong als muziek.
Zang die mij door de tijden voerde
en in mijn geest de hoogleraar opriep
wiens bloed sneller stroomde bij het horen
van haar naam, Aletta, zoete klonk vol warmte.
In de hitte en het duister van de strijd
was die naam een lied van zorgzame bescherming;
zacht geleid door gebaren van haar armen
werd die zang een zonnegloed uit het westen,
waar tegen de golven van onwetendheid
de geest een schitterende dijk opwierp.
Hij fluisterde de naam van Aletta van der Maet
toen hij de droeve ogen vredig sloot.
En toen de ondank van de wereld hem begroef,
klaagde Aletta's droefheid boven hem,
terwijl hij majesteitelijk werd overstelpt
door de orgelklanken van de protestantse kerk,
tot het lied bevreesd en zonder echo
verstomde en in de winter verdorde.
Een hulpeloze vrouw –luidt het verhaal-
zocht haar man en volgde hem in het graf.
In het stille middaglicht van Házsongárd
klonk in mij haar naam, zong als muziek.
Graag zou ik als ik nog tranen had,
met één enkele traan Aletta van der Maet
bedanken voor die klank, dat lied.

(Nederlandse bewerking door Ankie Peypers)

3. 4. Dr. G.H.v.d. Graaf: De eerste Nederlandse dissertatie in Kolozsvár

In juni 1978 vond in Kolozsvár een vurig verhoopte maar lang onzekere gebeurtenis plaats: als eerste Nederlander behaalde ik aan het Protestants Theologisch Instituut met Universiteitsgraad mijn doctorsgraad in de theologie. Titel en thema van mijn dissertatie luidde: *A németalföldi akadémiák és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században, 1690-1795. (De Nederlandse academies en het Zevenburgse protestantisme in de 18de eeuw, 1690-1795)*. Dit is de in Kolozsvár verschenen dissertatie. Hoe deze editie tot stand kwam is een verhaal apart. Daarover later.

Graag wil ik anekdotisch iets vertellen over hoe ik tot dit onderwerp van onderzoek kwam en hoe het onderzoek verliep. Tenslotte ook iets over de promotie zelf en de daarop volgende publicatie van mijn dissertatie.

Hoe ik op dit onderwerp kwam...

1) Ik kwam op dit onderwerp uit pure verrassing! Toen ik mij direct vanaf het begin dat mijn vrouw en ik in 1968 ingeschreven waren in het Theologisch Instituut verdiepte in de Hongaarse kerkgeschiedenis verraste mij het enorme aantal theologische en kerkelijke contacten tussen Hongarije, met name ook Zevenburgen, en Nederland in de loop der eeuwen. Dat was mij tot aan die tijd zo goed als onbekend.

2) Daarna koos ik dit onderwerp uit pure nieuwsgierigheid. Ik wilde over deze contacten gewoon meer te weten komen. Daarom ging één van mijn eerste doctoraalscripties, reeds geschreven tijdens ons tweejarig verblijf in Kolozsvár, ook al over Zevenburgse theologische studenten aan het Leidse Statencollege.

3) Dat ik mij vervolgens vastbeet in dit onderwerp als promotieonderzoek had ook een enigszins tactische kant. Sinds Oost-Europa vanaf 1948 min of meer afgesloten was geraakt van West-Europa was het wetenschappelijk onderzoek naar de peregrinatie, voor zover ik kon zien, gestopt. Ik hoopte dat ik zowel door onze aanwezigheid in Kolozsvár als door mijn onderzoek op dit gebied de onderbroken contacten weer kon helpen revitaliseren, mede door aandacht te vragen voor de sterke historische verworteling ervan. Een nogal ambitieuze gedachte dus!

1) Een ambitie die helaas tegelijk moeilijk verdraagbare beperkingen aan mijn onderzoek oplegde. Beperkingen vanwege geopolitieke overwegingen. Er was namelijk geen denken aan dat mijn promotieonderzoek door de Roemeense autoriteiten goedgekeurd zou worden en door de Securitate-censuur heen zou komen, tenzij ik mij beperkte tot de contacten met Nederland van de Hongaarse Kerk en Hongaarse mensen die leefden en werkten in het gebied dat nu tot Roemenië behoorde, Zevenburgen dus. Voor een Nederlandse onderzoeker geen gemakkelijke klus om onderscheid te maken tussen Hongaren uit het huidige Hongarije en die uit Zevenburgen. Gelukkig werd ook die klus, met behulp van mijn onvermoeibare promotor prof. dr. Juhász István bácsi, geklaard. Maar ik vind het nog steeds jammer dat het zo moest, omdat het toen niet anders kon, wilde het werkelijk tot een promotie in Roemenië komen.

Hoe het tot een promotie kwam...

Vanaf 1973 verdiepte ik mij in mijn promotieonderwerp. Het onderzoek vorderde wel, maar uiterst langzaam. Ik was behalve met mijn predikantswerkzaamheden in Zuidland ook nog eens flink met landelijk diaconaal werk bezet. En dan was er ook nog ons jonge gezin.

Een keerpunt kwam toen mijn promotor prof. Juhász István bácsi bij ons in Zuidland op bezoek kon komen. Wat wij niet wisten was dat hij ook stiekem bij de kerkenraad op bezoek ging. István bácsi maakte zich namelijk zorgen omdat het klimaat in Roemenië aan het veranderen was. Wellicht zou binnenkort de promotie van een Nederlander in Kolozsvár

niet meer toegestaan worden. Terwijl zo'n promotie toch zo belangrijk was voor de continuering en verdere versterking van de tot stand gekomen contacten. Met deze zorgen was István bácsi naar de kerkenraad gestapt, met het gevolg dat wij even na István bácsi's vertrek huisbezoek kregen van de kerkenraad. Zij vertelden ons van de zorgen van István bácsi en stelden mij voor dat ik één vaste dag in de week vrij moest nemen voor studie en dat ik van de kerkenraad ook een maand studieverlof kreeg. En dat in een tijd dat er in de kerk nog niet zoiets als studieverlof bestond! Ik heb het aanbod met beide handen aangepakt. Vanaf die tijd was ik elke woensdag in de universiteitsbibliotheek in Utrecht te vinden. 's Avonds kwam ik dan weer helemaal opgefrist thuis!

De promotie

Zo'n twee jaar later kon ik mijn promotieonderzoek inleveren. Bij István bácsi en het instituut. Maar, zonder dat ik daar zogenaamd van wist, natuurlijk ook bij de (on)nodige Roemeense autoriteiten. Het werd dus afwachten geblazen.

István bácsi waarschuwde me bij voorbaat voor het feit dat ik over behoorlijk lange tijd wellicht onverwacht en op korte termijn kon worden uitgenodigd voor de verdediging van de dissertatie en de promotie. Zo zouden de Roemeense autoriteiten, als zij al toestemming ervoor zouden geven, waarschijnlijk proberen zo min mogelijk ruchtbaarheid aan deze bijzondere promotie te geven. Wat hij voorspelde kwam uit. Eind april 1978 kregen we bericht van het instituut of ik mij vier weken later in Kolozsvár kon melden voor het examen en de promotieplechtigheden. Dat was natuurlijk een eis, die behoorlijk wat geregeld vereiste voor ouders van een gezin met drie kleine kinderen en druk predikantswerk. Maar we lieten ons niet kennen: na vier weken gaven Sally en ik acte de présence in Kolozsvár.

Toen was het de beurt aan de leiding van het instituut en de Roemeense autoriteiten om voor onverwachte dingen geplaatst te worden. De door hen beoogde 'zo min mogelijk ruchtbaarheid' viel namelijk helemaal in het water. Na het geslaagde doctorsexamen verschenen, behalve de vele Hongaarse vrienden en bekenden, allereerst ook de secretaris van de Nederlandse ambassade in Boekarest en vervolgens ook prof. Schroten die de Utrechtse theologische faculteit kwam vertegenwoordigen. Als klap op de vuurpijl doken daarna, zowel voor de instituutsleding en Roemeense autoriteiten als voor ons zelf volkomen onverwacht, twee kerkenraadsleden van de gemeente in Zuidland, om het promotiefeest van hun predikant mee te maken. Met één van hen zat de rector van het instituut, Rap Károly, nogal in zijn maag. De reden was dat deze brave ouderling-kerkvoogd op sandalen was. Ander schoeisel had hij thuisgelaten. Rap Károly zweette peentjes, dit kon toch niet! Waarop István bácsi hem op het illustere idee bracht om deze man tot hoffotograaf aan te stellen. Voor een fotograaf was dit immers juist een prima uitrusting! En zo gebeurde, tot opluchting en volle tevredenheid van de rector.

Samen met heel de aanhang van de medegepromoveerde Saksische theoloog Rolf Binder werd de promotie een prachtige plechtigheid. Met een grandioos feestdiner tot slot!

Toen bleef er nog slechts één wens over. Zowel bij rector Rap Károly als bij mij. De wens van de rector was: slapen! Hij was op van de zenuwen en de enorme inspanningen om alle heisa rond de promotieplechtigheid zonder kwalijke gevolgen te laten verlopen. Mijn wens was: het uitgeven van mijn dissertatie. Tot aan dit moment was mijn dissertatie immers slechts in verveelvoudigde gestencilde exemplaren beschikbaar. Ik vond dat we dat niet konden maken wilde het Instituut en de Roemeense autoriteiten tegenover de universiteit Utrecht en het buitenland in het algemeen niet uiterst beschaamd zou komen te staan. Samen met István bácsi beraamden we in huiselijke kring een plan. Ik schreef een brief aan de rector dat het aan de Utrechtse theologische faculteit en universiteit en ook overigens in het buitenland niet uit te leggen zou zijn als mijn dissertatie niet in druk uitgegeven zou worden.

Die brief verzonden we echter pas vlak vóór het moment dat we in de trein stapten, op weg terug naar huis! Zo kon de rector mij tenminste niet meer persoonlijk aanspreken om mij er bezwerend ervan te overtuigen dat ik toch ook wel wist dat dit een verzoek was waarin de Roemeense autoriteiten onmogelijk zouden toestemmen. De brief was nu naar de rector onderweg en wij waren weg.

Het gevolg was, zo hoorden we later, dat rector Rap na een kleine 24 uur aan één stuk geslapen te hebben, ruw uit zijn slaap werd opgeschrikt door de inhoud van mijn brief. Hij wist niet anders te doen dan zo snel mogelijk prof. Juhász op te zoeken en hem om raad te vragen wat hij met dit verzoek mijnerzijds moest doen. Het was immers een onmogelijk verzoek! De autoriteiten zouden nooit toestemming voor een uitgave van de dissertatie geven en dan zou alle schuld weer op zijn hoofd terechtkomen. István bácsi vroeg, met de nodige binnenpret, of hij mijn brief met dat onmogelijke verzoek eens zou mogen lezen. Toen hij het epistel had verwerkt, zei hij de rector dat hij mijn verzoek volkomen terecht vond en dat het inderdaad niet goed zou zijn om het instituut een slechte naam te bezorgen door de dissertatie niet uit te geven. Rap, zo zei hij, moest maar gewoon de autoriteiten om toestemming tot uitgave van de dissertatie vragen, onder andere met het in mijn brief genoemde argument.

En zo is het gebeurd dat er eindelijk weer eens een protestants Hongaars theologisch boek mocht worden uitgegeven, zelfs samen met de door Juhász Tamás vertaalde *Bekennnisschriften* van Wilhelm Niesel. Dit boek dus!

Dank voor uw aandacht!

3. 4. Dr. G. Henk van de Graaf: Az első németalföldi disszertáció Kolozsváron

Tisztelt hölgyeim és úraim!

1978 júniusában Kolozsváron egy forrón remélt, de sokáig bizonytalanság övezte esemény zajlott le: első németalföldi diákként teológiai doktori címet szereztem az Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézetben. Disszertációm címe és témája így hangzott: Németalföldi akadémiák és az erdélyi protestantizmus a 18. században, 1690–1795. A disszertáció Kolozsváron jelent meg. A kiadvány megjelenési körülményeinek is külön története van. De erről majd később.

Szeretném elmesélni, hogy jutottam ehhez a tárgyhoz, hogyan került sor a vele kapcsolatos kutatásra, és az hogyan ment végbe. Végül mondok valamit magáról a doktori vizsgáról, s a disszertáció azt követő megjelenéséről.

Hogyan jutottam a tárgyhoz...

- 1) A kutatás tárgya váratlan meglepetésként bukkant fel előttem. Már a kezdet kezdetén, amikor a feleségemmel együtt 1968-ban beiratkoztunk a Teológiai Intézetbe, és elmélyedhettem a magyar egyháztörténetben, meglepett az a körülmény, hogy milyen rengeteg teológiai és egyházi kapcsolat épült az évszázadok során Magyarország (és különösen Erdély) között és Németalföld között. Addig nekem ez a körülmény jóformán ismeretlen volt.
- 2) Ezek után tiszta kíváncsiságból e tárgy felé fordult az érdeklődésem. Egyszerűen többet akartam tudni ezekről a kapcsolatokról. Ezért aztán a két éves kolozsvári tartózkodásunk idején írt doktori előkészítő dolgozataim egyike már a leideni *Collegium Theologicum*⁴ iratkozott erdélyi diákokról szólt.
- 3) Bizonyos értelemben taktikai magyarázata is van annak, hogy ezt követően ehhez a kérdéshez mint doktori kutatásaim tárgyához foggal-körömmel ragaszkodtam. Amióta 1948 után Kelet-Európa többé-kevésbé el volt zárva Nyugat-Európától, úgy tűnt, hogy a peregrináció tudományos kutatása is leállt. Azt reméltem, hogy mind a mi kolozsvári ott-tartózkodásunk, mind a peregrináció terén folytatott kutatásaim segíteni fognak a megszakadt kapcsolatokat újból életre kelteni, különösen az által, hogy felhívom a közvélemény figyelmét ezeknek a kapcsolatoknak mély történelmi gyökereire. Szóval, meglehetősen igényes volt az elgondolásom!
- 4) Ez az igényes szándék a kutatásban nehezen áthágható korlátokba ütközött. Geopolitikai akadályok korlátozták. Gondolni sem lehetett arra, hogy doktori kutatásaimat a romániai hatóságok jóváhagyják, vagy hogy az a securitate cenzúráján átmenjen, hiszen én olyan kapcsolatokat vizsgáltam, amely Németalföld között és egy olyan magyar egyház, olyan magyar emberek között szövődött, akik egy ma Romániához tartozó térségben, vagyis Erdélyben éltek és dolgoztak. A németalföldi kutatónak nem volt könnyű választóvonalat húzni a mai magyarországi és az erdélyi magyarok között. Az én akadályt nem ismerő irányítóm, dr. Juhász István professzor segítségével sikerült ezt a nehézséget is tisztázni. Persze, még ma is sajnálom ezt a megkülönböztetést, de ha meg akartam szerezni Romániában a doktori címet, akkor ennek így kellett történnie.

⁴ A leideni Collegium Theologicum (Statencollege) két németalföldi tartomány, Hollandia és Nyugat-Frízföld református egyháza által a leideni egyetemen tanuló ösztöndíjas teológiai hallgatók számára 1592-ben létrehozott internátus volt. (Wikipédia)

Hogy jutottunk el a doktori vizsgáig...

1973-tól kezdődően alaposabban láttam neki doktori témám kutatásának. Vizsgálódásaim haladtak ugyan, de elég lassan. Zuidlandi lelkipásztori teendőim mellett még az országos diakóniai munkában való részvétel is lekötött. Mindemellett ott volt még a családom, a kicsi gyermekek gondja is.

Fordulat akkor állt be, amikor Juhász István bácsi, a tudományos irányítóm meglátogatott minket Zuidlandban. Nem tudtuk, hogy ő titkon a presbitériummal is beszélt. Tudniillik aggódott amiatt, hogy Romániában a politikai hangulat változóban volt. Lehet, hogy a közeljövőben nem fogják megengedni, hogy németalföldi állampolgár Romániában doktori vizsgára álljon. Pedig ez a doktori vizsga fontos volt a már létrejött kapcsolatok folytatása és megerősödése érdekében. István bácsi ezzel az aggodalmával állt a presbitérium elé, aminek az lett a következménye, hogy István bácsi elutazása után a presbitérium tagjai felkerestek minket. Elmondták, hogy miért aggódik István bácsi, és azt javasolták, hogy válasszak magamnak a héten egy szabad napot a tanulásra, s ezen kívül ők adnak nekem egy hónap tanulmányi szabadságot. És tették ezt abban az időben, amikor az egyházban a tanulmányi szabadság fogalma még nem létezett! Két kézzel ragadtam meg a lehetőséget. Attól kezdve engem minden szerdán az utrechti egyetemi könyvtárban lehetett csak megtalálni. Esténként pedig egészen felfrissülve tértem haza!

A doktori vizsga

Körülbelül két évvel ez után benyújthattam a doktori dolgozatot. István bácsinak és az Intézetnek. És persze, amiről én úgymond hivatalosan nem is tudhattam, az illetékes (illetéktelen) romániai hatóságoknak is. A jelszó az volt, hogy várni kell.

István bácsi előre figyelmeztetett, hogy sokat kell ugyan várni, de azután váratlanul és túl rövid határidővel értesíthetnek, mikor lesz a dolgozat megvédése és a doktoravatás. A romániai hatóságok, ha megadják is a jóváhagyást, ily módon próbálják elérni, hogy ez a nem mindennapi doktoravatás minél kisebb feltűnést keltsen.

Úgy is történt, ahogy megjósolta. 1978 áprilisának végén az Intézet értesített minket, hogy négy hét múlva jelentkezzem Kolozsváron a vizsgára és a doktoravatási ünnepségre. Ez az elvárás nem kevés erőfeszítést igényelt a szülőktől a három kisgyerek és a zsúfolt lelkipásztori munka mellett. De nem hagytuk magunkat: négy hét múlva Sally és én megjelentünk Kolozsváron.

Ekkor már az Intézet vezetésének és a romániai hatóságoknak kellett a váratlan helyzeten úrrá lenni. Ugyanis a „minél kevesebb feltűnés keltésének” számítása nem vált be. A sikeres doktori vizsga után, rengeteg magyar barátunkon és ismerősünkön kívül megjelent ott a bukaresti holland követség titkára, ráadásul E. Schroten professzor is, az utrechti teológiai fakultás képviselőjeként. De a „csúcs” az volt, hogy nemcsak az Intézet vezetését és a romániai hatóságokat, de minket magunkat is váratlanul ért, hogy eljött a zuidlandi gyülekezet két presbitere, hogy ott legyenek lelkipásztoruk doktorrá avatási ünnepségén. Egyikük ottlétét az Intézet rektora, Rapp Károly sehogy sem tudta lenyelni. Mégpedig azért, mert a derék presbiter-diakónus szandálban jött. Más lábbelije nem volt, mert otthon maradt. Rapp Károly nagyon ideges lett, mert ez már mégsem lehet! Amire István bácsinak az a remek ötlete támadt, hogy ezt az embert úgy mutassák be, mint udvari fényképészt. A fényképésznek elnézik az ilyen viseletet. Így is történt, a rektor nagy megkönnyebbülésére és teljes meglepetésére.

És ha mindehhez hozzászámítjuk Rolf Bindernek, a velem együtt doktorrá avatott szász teológusnak a rokonait és hozzátartozóit, akkor elképzelhető, milyen sokadalom ünnepelte ezt a doktoravatást. Amelynek a végén még ünnepi fogadás is volt!

Ezek után már csak mindenki csak egy dolgot kívánt. A rektor is, én is.

A rektor azt kívánta, hogy végre aludhasson egyet! Teljesen kikészült idegileg amiatt a sok feszültség miatt, hogy ezt az egész doktoravatási cécot kellemetlen következmények nélkül megússza.

Én pedig azt kívántam, hogy dolgozatomat könyv formájában kiadhassam. Hiszen az én disszertációm pillanatnyilag csak stencilen sokszorosított példányokban létezett. Úgy gondoltam, hogy sem az Intézet, sem a romániai hatóságok nem szégyenkezhetnek e miatt sem az utrechti egyetem, sem a külföld színe előtt. Családi körben István bácsival együtt kidolgoztunk egy tervet. Levelet írtam a rektornak, amelyben kifejtettem, hogy sem az utrechti fakultás és egyetem előtt, sem általában a külföld előtt nem lesz igazolható, ha a dolgozat nem jelenhet meg nyomtatott formában. Ezt a levelet közvetlenül elutazásunk előtt adtam postára, mielőtt a hazafelé tartó vonatra szálltunk. Így a rektornak már nem lehetett alkalma nekem személyesen neheztelését elmondani és engem arról győzködni, hogy tegyek le erről a kérésről, amelyet a romániai hatóságok semmiképpen sem tudnak elfogadni. A levél elment a rektornak, mi pedig már sehol sem voltunk.

A továbbiakban az történt, ahogy nekünk elmesélték, hogy Rapp rektornak, miután 24 órát aludt, az én levelem tartalma kiverte az álmot a szeméből. Nem volt mit tennie, mint Juhász professzort minél előbb felkeresnie, hogy tanácsát kérje, mit tegyen ezzel az én kéréssel. Mert hát ez egy lehetetlen kérés volt! A hatóságok soha nem fogják a doktori dolgozat kiadását jóváhagyni, s akkor e miatt ő marad benne a pácban. István bácsi, bennsőleg kaján örömmel arra kérte, hadd olvassa el ezt a lehetetlen kérést tartalmazó levelet. Amikor átolvasta, azt felelte a rektornak, hogy Van de Graafnak teljesen igaza van, és hogy az Intézetre valóban rossz fényt vetne, ha nem adná ki a disszertációt. Azt mondta, hogy Rappnak nem maradt más választása, mint a dolgozat kiadását kérni a hatóságoktól, a levelemben említett érvek alapján.

Így történt, hogy végre valahára megjelenhetett egy újabb magyar nyelvű protestáns teológiai szakkönyv, s vele együtt a Juhász Tamás által lefordított tankönyv, Wilhelm Niesel *Az evangélium és az egyházak* című szimbolika is. És ez az a disszertáció!

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

3. 5. Ida Eldering - Jonckers Nieboer: Ki volt Hebe Kohlbrugge, és Juhász Istvánnal együtt mit jelentett a kolozsvári holland teológusoknak?

Hebe Kohlbrugge különleges személyiség volt. Hosszú és érdekes élete volt, 1914-től egészen élete végéig (2016 decemberéig) szellemileg friss maradt.

Fiatal asszonyként hurcolták őt el a nácik, mert az ellenállásban fontos szerepet vállalt. Ravensbruck koncentrációs táborát túlélte. A háború után a Holland Református egyház megbízottjaként újra felvette a kapcsolatot a Német Ev.Lutheránus egyházzal. Később tovább ment Közép- és Kelet Európába. Már 80 éves volt, amikor kérték, hogy írja meg az önéletrajzát. “Miért is tenném?” – kérdezte. “Az a fontos, hogy sokan velem együtt próbáltak egy lyukat vágni azon a ponyván, amelyet a diktatúra az ott lévőkre ráterített.” (Ajánlás, 7 o.) De azért mégis megírta az emlékeit, viszont nem egyedül, hanem azokkal a diákokkal együtt, akik 1963 és 1993 között tanultak Kelet-Európában. A könyvnek ez lett a címe. **Kétszer kettő néha öt**, mert megtapasztalta azt, hogy az élet dolgai nem logikus szabályossággal követik egymást, hanem néha úgy, ahogyan nem is remélnénk. (Ajánlás, 7 o.)

Hebe bátor és találékony nő volt, kreatív gondolatai voltak pont akkor, amikor erre a legnagyobb szükség volt a világban. Például amikor Bukarestben volt, és a Kultuszdepartament főnökétől megkérdezte, hogy mikor jöhetnek diákok Romániából Hollandiába tanulni, azt a választ kapta: “Miért mindig csak keletről nyugatra?!” Azonnal válaszolt: “Jó, akkor majd jövőnk mi nyugatról keletre!” “Ebben nem hiszek!”, válaszolta a Departament főnöke. “De bizony, ezt fogjuk tenni”, mondta Hebe, és kezét nyújtott neki (130 o.) és megismételte: “Meg fogja látni, hogy eljövünk!” És így jöttek a holland teológusok Kolozsvárra, minden hivatalos papír nélkül. A református püspök Nagy Gyula ezt nehezítelte, de ‘véletlenül’ éppen akkor volt az ökumenikus konferencia Erdélyben, és Dávid Gyula rektor a holland diákokat be is mutatta mindenkinek. Ezek után a román állam már nem küldhette vissza a holland diákokat. Helyzetük azonban továbbra is bizonytalan maradt, főleg ami a tartózkodási engedélyüket illette.

Másik példa: Amikor Hebe 1973 nyarán a püspököt meglátogatta, Nagy Gyula azt mondta: ‘Diese beide Studenten Eldering brauchen nicht wiederzukommen!’, és Hebe nevetve válaszolt, hogy ezt biztos nem komolyan mondja. Aztán egy pár holland turistát, akik ‘véletlenül’ Kolozsváron voltak, arra kérte, hogy üzenjék meg Klaasnak és Idának, hogy minél hamarabb térjenek vissza Kolozsvárra! Így nem tudhatják, hogy már nem jöhetnek vissza. Ugyanolyan véletlen volt az is, hogy Binder professzor úr, a Szebeni Evangélikus Teológia rektora, aki Kolozsváron rektorhelyettes is volt, éppen Bukarestben tartózkodott. Juhász őt épp időben tudta elérni, hogy Binder mondja meg a Kultuszdepartamannak azt, hogy megjöttek a hollandok.... És így hazaküldeni őket már nem lehetett (138 o.).

Juhász István és Hebe Kohlbrugge együttműködése nagyon eredményes volt. Juhász István óvatos és stratégikusan gondolkodó ember volt, és a külvilággal szemben nagyon tartózkodó. Sok kapcsolata volt Erdélyben. Hebének és a holland diákoknak mindig ő tervezte az útjait, amelyek révén megismerkedhettek a legjobb és legbátrabb lelkészekkel, akik sokszor eldugott helyeken, a világtól elszigetelve éltek. Tudta, hogy hol van leginkább lelki és/vagy anyagi szükséghelyzet. Azáltal, hogy a diákok felkeresték ezeket a papokat, egyenesen bekapcsolódtak az egyházi és a diakóniai szolgálatba. Teológiai könyveket, írógépeket, magnókat vagy pénzt adtak nekik, vagy mopedet szereztek nekik a szorványszolgálatra. Mindkettőnek szívügye volt a három Romániában élő nép, a magyarok, románok és a szászok jobb megértése.

Minden holland diáknak Juhász professzor ‘István bácsi’ lett. Kedves feleségével, Mária nénivel, sok szeretettel fogadott mindenkit az otthonában. Biztonságos hajlékot találtunk náluk, ahol szabadon (a bekapcsolt rádió mellett) minden kérdést fel tudtunk tenni. Bizalmi emberünk volt, és nagy privilégium volt, hogy ilyen tudós és hívő ember utat mutatott nekünk az ottani élet nehézségeiben.

Hebe Kohlbrugge és Juhász professzor nem szívesen hivatkozott bibliai textusokra. Egyszer István bácsitól azt kérdeztük, hogy meddig tart még ez az istentelen rendszer? Rövid és világos volt a válasza: “Deus regnat”. Isten uralkodik. De hogyan?? ”Ezt nem kell kérdezni, számunkra csak ez az ígéret érvényes: *Bízzatok, Én vagyok, ne féljete!* (Máté 14,27). Amikor ugyanezzel a kérdéssel Hebéhez is fordultunk, Noordmans teológust idézte: “Istent nem arra kell kérni, hogy bebizonyítsa magát, sem arra, hogy jelet adjon; az már Isten kísértése. Ő maga találja az utakat, amelyeken titkos érintkezésben maradhat velünk”. Hebe nem tartotta helyesnek a sok ‘véletlen’ megfejtését, de még az értelmezését sem. Nekem azonban ezek személyes jelek voltak Isten segedelméről és vezetéséről!

Hebe számára három dolog volt a legfontosabb:

a szabadság, az igazság és a barátság.

Volt bátorsága szabadon reagálni, bármilyen helyzetben is volt. Ezzel példát mutatott másoknak is, hogy bátran vállalják az igazságot a hazugsággal szemben. A legmélyebb igazság nem egy elv, hanem egy személy: *Jézus Krisztus*. Ezért az ő kapcsolatai egész Európában személyes jellegűek voltak. Az egyik oldalon ez gyanakváshoz vezetett, hogy pontosan hogyan is dolgozik ő, mi a munkamódszere; a másik oldalon viszont tartós és mélyreható barátságokhoz vezetett, amelyek gyümölcsözőek voltak sok ember számára.

Kilenc diákházaspár, azaz 18 fiatal teológus, két éven át Erdélyben tanult a ‘vasfüggöny’ mögött. A rendszerváltás után még kb. 5 diák tanult Kolozsváron.

Ezek a fiatalok nem csak teológiát tanultak, hanem a nehéz magyar nyelvet is megtanulták. Megtapasztalták mit jelent keresztyén emberként és kisebbségként élni egy ateista diktatúrában. Ez a két év egész életüket megpecsételte, és majd az úgynevezett ‘Románitis-vírussal’ sok embert fertőztek meg.

A rendszerváltás után nagyméretű segélyakciókat indítottak, teológiai kurzusokat, konferenciákat szerveztek és több mint 300 gyülekezeti testvérkapcsolat létrejöttéhez segítettek!

A teológiai képzés azonos értékű cserékhez és kölcsönös meggazdagodáshoz vezetett, úgy Erdélyben mint Hollandiában. Ez pedig – egy több mint 350 éves összetartás hagyományának a szép betetőzése!

Ida Eldering – Jonckers Nieboer

Velp, 2022 novemberében

3. 5. Ida Eldering - Jonckers Nieboer: Wie was Hebe Kohlbrugge en wat was mét Juhász István haar betekenis voor de Nederlandse theologen in Cluj/Kolozsvár?

Hebe Kohlbrugge was een bijzonder mens (1914-2016). Als jonge vrouw zat ze in het verzet en overleefde het concentratiekamp Ravensbrück. Na de oorlog legde zij namens de N.H.kerk contacten met de Duitse kerken en in 1967 begon zij het contact met de Hongaarse kerken in Oost Europa. Toen zij als 80-jarige gevraagd werd een autobiografie te schrijven, zei ze: “waarom? Het gaat toch niet om mij? Het gaat er toch om dat velen met mij samen geprobeerd hebben om een gaatje te prikken in die deken die het communistische regiem als een zware last over ons allen heen had gelegd?”

Toen besloot ze om toch een boek te gaan schrijven, maar samen met die studenten, die tussen 1963 en 1993 ergens in Oost-Europa hebben gestudeerd. Dat boek kreeg de titel: *‘Twee maal twee is vijf’*, omdat zij in die tijd meer dan ooit heeft ervaren dat het leven niet rechtlijnig, niet logisch is, en dat het nooit klopt (zie haar voorwoord in 2002)

Hebe was dapper en vindingrijk, ze had creatieve invallen op momenten waarop het heel spannend was. Toen de chef van het cultusdepartement in Boekarest op Hebe's vraag of er weer studenten uit Kolozsvár konden gaan studeren in NL, schamper antwoordde: “waarom altijd van Oost naar West?”, toen zei Hebe onmiddellijk: “Wij komen ook van West naar Oost.” (p.135)

“Dat doen jullie toch niet” was zijn antwoord. “Ja, dat doen wij wel”, zei Hebe en stak hem haar hand toe. Die kon hij niet weigeren. Ze schudden elkaar lachend de hand, en Hebe herhaalde: “we komen”. En zo kwamen de NL theologiestudenten zonder enig officieel papier of verblijfsvergunning naar Kolozsvár. Bisschop Nagy zat er mee in zijn maag. Wat een toeval dat vlak na de onverwachte aankomst van Henk en Sally van de Graaf er een bisschoppen-bijeenkomst was, waar zij als de nieuwe Nederlandse studenten aan allen konden worden voorgesteld. Toen kon het regiem niet meer terug... maar altijd was het weer spannend of de NL theologiestudenten welkom waren en een verblijfsvergunning zouden krijgen.

Nog een voorbeeld van haar reactie en vermogen tot pijlsnel handelen was een voor mij en Klaas spannende ervaring. Hebe was in de zomer van 1973 bij bisschop Nagy op bezoek. Hij zei dat “die zwei brauchen nicht zurück zu kommen”. Hebe heeft lachend geantwoord dat hij dat niet meende en er over heen gepraat. Vervolgens heeft ze razendsnel aan een paar NL toeristen, die toevallig (?) in Cluj waren de boodschap meegegeven, dat Klaas en Ida, die net op vakantie in NL waren, onmiddellijk terug moesten reizen naar Cluj. Zo konden zij zg. niet weten dat ze niet meer welkom waren. Toevallig (?) was Prof. Binder, de rector van het Duits-Lutherse seminarie, op de dag van hun aankomst in Boekarest voor een onderhoud met het Cultusdepartement en net op tijd kon prof. Juhász hem doorgeven, dat die Holländer er weer waren. (p.142). Toen zijn ze niet teruggestuurd.

De samenwerking van Hebe met Prof. Juhász István was zeer vruchtbaar. Hij was strategisch en heel voorzichtig, en voor de buitenwereld afstandelijk. Hij had een groot netwerk in Zevenburgen. Hij maakte de reisplanning voor Hebe en voor alle NL studenten, zodat zij de beste en dapperste predikanten zouden leren kennen, die soms heel geïsoleerd leefden in een klein dorp. Hij wist waar geestelijke en/of materiele nood was en zo werden wij ingeschakeld om theologische boeken te brengen, een schrijfmachine of cassette recorder (die we Roemenie binnensmokkelden), om te helpen dat er een motorfiets gekocht kon

worden om de diasporagemeenten te bezoeken en om diaconaal geld uit NL. te brengen bij kinderrijke arme predikantsgezinnen.

Voor hen beide gold dat zij het van het grootste belang achtten om de Roemenen en de etnische Hongaren en Duitsers in Transsylvanië tot meer wederzijds begrip te brengen.

Voor ons als studenten was hij István-bácsi, oom István, die samen met zijn lieve vrouw Mária néni, ons met grote gastvrijheid thuis ontving, ons een veilige plek bood, een plek, waar we vrijuit vragen konden stellen en onze geschokte verontwaardiging konden uitspreken over het vele, wat we zagen en niet konden bevatten. Hij was onze vertrouwenspersoon en wij ervoeren het als een groot voorrecht om als studenten door zo'n geleerd én gelovig mens wegwijs gemaakt te worden, in de moeilijkheden van het leven daar.

Hebe Kohlbrugge en Prof. Juhász waren beide terughoudend in het aanhalen van bijbelteksten. Wij vroegen eens aan István bácsi: hoe lang nog zal dit goddeloze regiem duren? Zijn antwoord was kort en krachtig: "Deus regnat. God regeert." Maar hoe? "Dat moeten we niet vragen. Voor ons geldt:

"Houd moed, Ik ben het, wees niet bevreesd." (Mat.14,27)

Toen wij die vraag ook aan Hebe stelden, haalde zij de theoloog Noordmans aan, die zei: "Men moet God niet vragen zich te bewijzen of om tekenen te geven. Dat is God verzoeken. God vindt zelf de wegen waarlangs Hij een verborgen omgang houdt met ons."

Zij had geen behoefte om de vele momenten te duiden, waarop zij en ook wij 'toevallig' net de juiste mensen tegenkwamen of die informatie kregen, die we nodig hadden. Maar voor mij persoonlijk waren die vele momenten tekenen van Gods hulp en kracht!

Voor Hebe stonden drie dingen centraal: **Vrijheid, waarheid en vriendschap.**

Zij had de moed om vrij te zijn en vrij te reageren, ongeacht de situatie, waarin zij zich bevond. Zo heeft zij mensen bemoedigd om de waarheid te spreken tegen alle leugen in. De hoogste waarheid is niet een principe, maar een persoon: *Jezus Christus*. Daarom waren haar contacten, die zij in heel Europa opbouwde, ook persoonlijk van aard. Dit heeft enerzijds geleid tot argwaan en onbegrip t.o.v. haar werkwijze, anderzijds dikwijls geleid tot duurzame en diepgaande vriendschappen, die vruchtbaar waren voor velen.

Negen studentenechtparen, 18 jonge theologen hebben elk twee jaar achter het 'IJzeren Gordijn' in Transsylvanië gestudeerd en na de Wende nog ongeveer vijf personen. Ze hebben niet alleen theologie gestudeerd, maar ook de moeilijke Hongaarse taal geleerd en ervaren hoe het is om als christen en als minderheid te leven in een a-theïstische dictatuur. Die twee jaren hebben hun verdere leven bepaald, en met hun zgn. Romanitis-virus hebben ze velen besmet! Na de omwenteling hebben sommigen van hen een grootscheepse hulpverlening op gang gebracht, anderen hebben theologische conferenties en cursussen gegeven, en er zijn, vaak via hen, kerkelijke contacten opgebouwd met meer dan 300 gemeentes!

Binnen het kader van de theologische opleidingen in Nederland en Zevenburgen is het tot een volwaardige uitwisseling gekomen en tot een wederzijdse verrijking.

Een prachtige bekroning van een traditie en een verbondenheid van meer dan 350 jaar!

Ida Eldering-Jonckers Nieboer

Velp, november 2022

3. 6. Maarten J. Aalders: Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst! Jenő Sebestyén en zijn streven theologische studenten in Nederland kennis te laten maken met het neocalvinisme

Geachte aanwezigen,

Het is u ongetwijfeld bekend dat de relatie tussen Nederlandse en Hongaarse protestanten gedurende het interbellum buitengewoon intensief is geweest. Natuurlijk, die relatie zelf was al veel ouder, eeuwenoud mogen we zeggen. Vanaf 1623 kwamen de eerste studenten naar Nederland om theologie te gaan studeren, iets wat in hun vaderland niet mogelijk was. Dit werd onder meer gestimuleerd door de stichting van het Stipendium Bernardinum in 1761. In 1921 kwam daar door toedoen van Jenő Sebestyén nog een fonds bij, het gereformeerde studiefonds, dat het Hongaarse studenten mogelijk moest maken aan de VU en in Kampen te gaan studeren. Over dat fonds wil ik een paar opmerkingen maken. Na de Eerste Wereldoorlog werd de relatie tussen Nederland en Hongarije veel en veel intensiever. Er werd, bijvoorbeeld, in 1920 een landelijke collecte gehouden in de Hervormde Kerk. Die collecte viel bijna samen met de komst van de eerste kindertrein. Daarmee kwamen, op initiatief van Johanna Kuiper, dochter van Abraham Kuiper, en consul Jan Clinge Fledderus Hongaarse kinderen naar Nederland om hier bij te komen van alle ontberingen die de Grote Oorlog met zich had meegebracht. Ook in Hongarije zelf werd hulp geboden. Zo organiseerde de jongste dochter van A. Kuiper, Cato Kuiper, tussen 1920 en 1923 kindergaarkeukens in Budapest, het geld kwam uit Nederland, van (Nederlandse) Amerikanen en van (Nederlandse) Zuid-Afrikanen. En in 1921 werd met Nederlands geld, op initiatief van Henriëtte Kuiper – de oudste dochter van A. Kuiper – een kindertehuis gestart door de stichting Filadelfia in Boedapest. Een laatste voorbeeld: in 1927 kwamen er contacten tot stand tussen de gereformeerde jongeren in Nederland en die in Hongarije. In dat kader kwam Károly Dobos naar Nederland om hier met het jeugdwerk kennis te maken, en later verbleven ds. Knoppers en zijn vrouw uit Amsterdam in Hongarije om van hun kant het Hongaarse jeugdwerk te ondersteunen. Als we daarnaast in rekening brengen dat tussen 1920 en 1940 veertig studenten in Utrecht konden studeren via het Stipendium Bernardinum, is het plaatje compleet. De Nederlandse hulp betrof de gehele Hongaarse jeugd, van het weeskind tot en met de aanstaande predikant. Bij veel van deze hulp was Jenő Sebestyén betrokken.

Wat de scherpe waarnemer opvalt, is dat het aan protestantse kant, niet alleen, maar toch vooral, de volgelingen van Abraham Kuiper waren die zich intensief met Hongarije bezighielden. Ik noemde reeds de namen van de drie dochters van Abraham Kuiper, maar er is meer. Zo komt Hongarije op vele synodezittingen van de Kuiper-kerken voor, terwijl we in de hervormde handelingen der synode bijna tevergeefs naar Hongarije speuren. Zeker, men had in hervormde kring ook belangstelling voor Hongarije. Ik noemde de landelijke collecte uit februari 1920, en namens de hervormde synode hebben de hoogleraren J.A. Cramer en F.Th.M. de Liagre Böhl in 1923 een reis gemaakt door Hongarije en de zogenaamde randstaten, om zich een oordeel over de situatie aldaar te kunnen vormen en de beminde gelovigen een hart onder de riem te steken. Hoewel ze daar op het synodale front zeer voor geijverd hebben, is er nooit meer een tweede collecte specifiek voor Hongarije gehouden. Wel voor Oost-Europa, en in oecumenisch verband. Maar toch... Hervormde krachten waren ook aanwezig in het eerste comité dat zich richtte op de kindertreinen. In dat eerste comité zaten onder meer twee hervormde predikanten en hun echtgenoten. Een jaar later waren ze allen vertrokken. Het kan haast niet anders dan dat op een achtergrond van dit vertrek een conflict schuilgaat tussen hervormden en gereformeerden. Maar helaas heb ik daarvoor geen concrete bewijzen kunnen vinden.

En daarmee stuiten we op een breuklijn in de Nederlandse kerkgeschiedenis, die voor Hongaarse belangstellenden altijd weer moet worden uitgelegd: De Nederlandse kerk van de Reformatie is een gescheurde kerk. Voor het eerst scheurde die kerk in 1618, toen de ‘vrijzinnige’ Remonstranten de kerk uit werden gejaagd. In 1834 de ‘orthodoxe’ afgescheidenen de kerk werden uitgejaagd. In 1886 kwam het opnieuw tot een breuk, de zogenaamde Doleantie, min of meer om dezelfde redenen als in 1834. Die twee laatste groepen verenigden zich in 1892 tot de Gereformeerde Kerken in Nederland, in Hongarije vaak de Kuiper-kerken genoemd.

Het is van belang hier niet zozeer te kijken naar de theologische verschillen tussen hervormden en gereformeerden – die waren er ook – maar vooral naar de sociale en politieke verschillen. Het ging niet om theologie, maar om sociologie. Tussen 1880 en 1920 maakte Nederland een radicale verandering door: aanvankelijk was het een patriarchale samenleving. Slechts tien procent van de bevolking mocht meepraten over de inrichting van Nederland omdat ze genoeg belasting betaalden. Maar in 1920 was Nederland een democratische samenleving, waar de verschillende levensbeschouwingen via de zogenaamde zuilen met elkaar trachten samen te leven. In de weg daarnaar toe speelden socialisten en communisten, katholieken en opstandige hervormden een grote rol. Domela Nieuwenhuis, Herman Schaepman, Pieter Jelles Troelstra, én Abraham Kuiper hebben deze veranderingen ingeluid, verdedigd, en bevorderd.

Nederland heeft nooit revoluties gekend zoals Hongarije. Maar ook zo’n geleidelijke verandering gaat nooit zonder dat het ergens schuurt en scheurt, en in dat kader zijn de volgelingen van Abraham Kuiper buiten de Hervormde Kerk komen te staan. In die grote, stille omwenteling van een patriarchale naar een democratische samenleving. De Hervormde Kerk was de kerk waarin de Koning het voor het zeggen had, en, op het platteland ook na 1848, het patriciaat. Een zogenaamde ‘volkskerk’, de kerk van het Nederlandse volk, zo voelde het voor velen. God, Nederland en Oranje hoorden bij elkaar. Waarbij God staat voor de Hervormde Kerk. Dat er in Nederland ook nog vele katholieken, joden en andere niet-hervormden woonden, vergat men voor het gemak. We noemen dat: *captured christianity*, christendom dat gevangen is genomen door andere machten. Die machten bepalen de wetten en regels in de kerk, meer dan het evangelie.

Daartegen kwam verzet, dát leidde tot kerkscheuringen. Kuiper en zijn volgelingen, neo-calvinisten genaamd, waren per definitie strijd bare mensen, mensen met een ideaal, de herkerstening van kerk en samenleving op basis van de bijbel, samengevat in de ‘gereformeerde beginselen’. Velen van hen behoorden tot de kleine luiden, middenstanders en arbeiders die vooruit wilden in het leven, en daar wat voorover hadden. Religieuze en sociale motieven grepen in elkaar. Dat bezorgde hen de naam van drammers en scheurmakers. Mensen die het altijd beter wisten en met wie het soms moeilijk samenwerken was. Van hervormde zijde heeft men de Hongaarse kerk dan ook gewaarschuwd voor de neo-calvinisten: pas op, als je met hen in zee gaat, zal de Hongaarse Gereformeerde Kerk scheuren, net als de Nederlandse Hervormde Kerk.

Tot op de dag van vandaag speelt deze verschillende herkomst en geaardheid van hervormden en gereformeerden een rol, ook al zitten ze tegenwoordig weer in één kerk. Een hervormde gemeente is echt wat anders dan een gereformeerde kerk. Als dat nu nog zo is, hoeveel te meer gold dat dan niet in de jaren twintig! Juist in de jaren twintig, de tijd van de epigonen, de tweede en derde generatie gereformeerden. Wat voor ons toch niet zo’n probleem lijkt,

samenwerking van hervormden en gereformeerden, was toen geenszins vanzelfsprekend en veel moeilijker dan wij kunnen beseffen. Wat er gebeurd is in dat eerste kindertreincomité weten we niet. Wat we wel weten, is dat samenwerking tussen hervormden en gereformeerden toen nog heel moeilijk was.

Nu terug naar Jenő Sebestyén, die tijdens zijn verblijf in Nederland (1907-1910) via professor Hugo Visscher enthousiast was geworden voor het streven Abraham Kuyper. Dat wilde hij ook: een herkerstening van de Hongaarse samenleving op basis van de gereformeerde beginselen. Met het vertrek van de Roemenen in 1919 was het velen in de kerk duidelijk dat er wat moest gebeuren. Sebestyén was een van hen, en hij kwam met zijn plannen. Een van zijn eerste daden was de oprichting van een vereniging die zich op de politiek zou bezinnen. Dat wilde hij, een antirevolutionaire politiek, net als in Nederland. Zoals ook door zijn geestverwanten is geconstateerd, is zijn politieke streven mislukt: De verschillen tussen de Nederlandse en de Hongaarse samenleving waren te groot. Meer succes had hij met zijn theologisch streven. Wie zijn dictaten dogmatiek doorleest, waant zich in de collegezaal van dr. A. Kuyper. Bovendien droeg de theologische Hogeschool in Budapest gedurende het Interbellum zijn merkteken. Dat wilde hij bestendigen, vandaar dat hij naast het Stipendium Bernardinum nog een ander fonds wilde, een fonds dat het Hongaarse theologie studenten mogelijk zou maken aan de VU of in Kampen te gaan studeren. Twee opleidingen die geheel in handen waren van de gereformeerden, van de neo-calvinisten met wie Sebestyén zich zo verwant voelde.

Deze hadden daar wel oren naar. Neo-calvinisten waren mensen met een boodschap voor kerk en samenleving, voor de wereld, en vooral aan de VU was men geporteerd voor de gedachte van een eigen fonds. Daar had men vanouds veel kritiek op Utrecht, dat van meet af aan, dus vanaf de stichting van de VU in 1880, een grote concurrent was en ook bij het orthodoxe kerkvolk een goede naam had. Met de theologische ligging van de Utrechtse faculteit viel het overigens nogal mee, het klimaat was de laatste jaren aanzienlijk veranderd als gevolg van enkele 'gereformeerde' benoemingen. Vanaf 1905 doceerde daar H. Visscher, vanaf 1908 J.A.C. van Leeuwen en vanaf 1915 A. Noordt zij. Alleen Noordt zij was lid van de Gereformeerde Kerken, de beide anderen waren hervormd. Maar alle drie waren qua theologische en maatschappelijke overtuiging volgelingen van A. Kuyper. De overige docenten waren ethisch of wat men later is gaan noemen midden-orthodox. Dat was voor Sebestyén kennelijk geen probleem. Er is geen hoogleraar geweest die zoveel studenten verwees naar het Stipendium Bernardinum als hij. Hij had zelf veel goeds in Utrecht gevonden. Maar liever nog verwees hij zijn leerlingen naar Kampen en de VU.

Want, wie de jeugd heeft, heeft de toekomst. Al heeft Sebestyén zijn politieke idealen in de loop der jaren moeten opgeven, hij bleef ervan overtuigd dat er voor de Hongaarse gereformeerden veel te halen viel bij de Nederlandse neo-calvinisten. Hoe het de Hongaarse studenten van Kampen en de VU na hun studie is vergaan, is een vraag die Hongaarse kerkhistorici beter kunnen beantwoorden dan ik. Aan hen het woord.

MJA , 7 november 2022

3. 6 Maarten J. Aalders: Akié az ifjúság, azé a jövő! Sebestyén Jenő azon törekvése, hogy teológiai hallgatói megismerkedjenek a holland neokálvinizmussal

Bizonyára Önök is tudják, hogy a holland és magyar protestánsok között a két világháború között rendkívül intenzív kapcsolat létezett. Természetesen ez sokkal régebbi, azt is mondhatjuk, hogy több évszázadra nyúlik vissza. 1623-ban érkeztek az első hallgatók Hollandiába teológiát tanulni – erre hazájukban nem volt lehetőségük. Ezt többek közt a Stipendium Bernardinum 1761. évi megalapítása is elősegítette. 1921-ben Sebestyén Jenő közreműködése nyomán létrejött egy másik, gereformeerd tanulmányi alap is, melynek támogatása segítségével magyar hallgatók tanulhattak az amszterdami Vrije Universiteiten (továbbiakban: VU) és Kampenben. Erről az alapról szeretnék néhány dolgot elmondani.

Az első világháború után a Hollandia és Magyarország közti kapcsolat sokkal-sokkal intenzívebbé vált. 1920-ban például országos gyűjtést szervezett a Hervormde Kerk. Ez a gyűjtés időben majdnem egybeesett az első gyermekvonat Hollandiába érkezésével. Ezek a vonatok, melyek Johanna Kuyper – ő Abraham Kuyper lánya volt – és Jan Clinge Fledderus budapesti holland konzul kezdeményezésére indultak el, a Nagy Háborút követően nélkülözéstől kimerült gyermekeket hoztak Hollandiába, hogy itt magukhoz térhessenek. Magyarország területén is folytak különféle karitatív akciók. Itt említhetjük meg az 1920-1923 között működtetett budapesti gyermekétkezdét, amelyeket A. Kuyper legkisebb lánya, Cato Kuyper szervezett. Ehhez a pénz Hollandiából, amerikai hollandoktól és dél-afrikai hollandoktól érkezett. 1921-ben pedig, holland pénzből Henriëtte Kuypernek, A. Kuyper legidősebb lányának kezdeményezésére gyermekotthont létesített a budapesti Filadelfia Diakonissza Egylet. Végezetül álljon itt még egy példa: 1927-ben a holland és magyar református ifjak között jött létre kapcsolat. Ennek keretében érkezett Hollandiába Dobos Károly, hogy megismerkedjen az itteni ifjúsági munkával. Később pedig az amszterdami Knoppers lelkipásztor utazott Magyarországra, hogy támogassa a magyar ifjúsági munkát. Ez a kép akkor lesz teljes, ha ehhez még hozzátesszük, hogy 1920 és 1940 között negyven hallgató folytathatott tanulmányokat Utrechtben a Stipendium Bernardinum segítségével. A holland segítség az egész magyar ifjúságot érintette – az árváktól egészen a jövőbeni lelkészekig. Ezen akciók közül soknak részese volt Sebestyén Jenő.

Feltűnhet az éles szemű megfigyelőnek, hogy protestáns oldalról főként – de nem kizárólag – Abraham Kuyper követői voltak azok, akik intenzíven foglalkoztak Magyarországgal. Említettem már Abraham Kuyper három lányát, de többről volt szó ennél. Magyarország Kuyper egyházának számos zsinati tanácskozásán napirendre került, míg a hervormd egyház zsinati jegyzőkönyveiben hiába keresünk Magyarországra vonatkozó adatokat. Ennek ellenére hervormd körökben is érdeklődtek Magyarország iránt. Korábban már említettem az 1920. februári országos gyűjtést, a hervormd zsinat nevében pedig J.A. Cramer és F.Th.M. de Liagre Böhl professzorok 1923-ban körutat tettek Magyarországon és a szomszédos országokban, hogy ítéletet alkothassanak az ottani helyzetről és támogatást nyújtsanak ott élő szeretett hittestvéreiknek. Bármennyire is törekedtek rá a zsinaton, egy Magyarország javára indítandó második gyűjtésre soha többé nem került sor. Kelet-Európa számára igen, ráadásul ökumenikus kontextusban. De mégis... A hervormd egyház erői jelen voltak az első bizottságban is, amely a gyermekvonatok szervezésével foglalkozott. Az első bizottságban többek között részt vett két hervormd lelkipásztor, feleségeikkel együtt. Egy évvel később mindannyian visszaléptek. Nehéz másra gondolni, mint hogy a háttérben konfliktus alakult ki a hervormd és a gereformeerd tagok között. Ennek viszont sajnos semmilyen bizonyítékát sem találtam.

Ezzel elérkeztünk a holland egyháztörténelem másik törésvonalához, amit mindig újra el kell magyaráznunk a magyar érdeklődőknek. A reformáció holland egyháza több részre szakadt. Legelőször 1618-ban, amikor a „szabadelvű” remonstránsokat kiűldözték az egyházból. 1834-ben az „ortodox” szakadárokat kergették ki (ez volt az ún. Afscheiding). 1886-ban pedig következett egy újabb szakadás, az ún. Doleantie, nagyjából ugyanazon okok miatt, mint 1834-ben. Ezen két utóbbi csoport 1892-ben Gereformeerde Kerken in Nederland néven egyesült. Ezt Magyarországon gyakran Kuyper-egyháznak neveztek.

Fontos, hogy itt ne a teológiai különbségekre összpontosítsunk – voltak ilyenek is –, hanem elsősorban a szociális és politikai különbségekre. Nem teológiáról, hanem szociológiáról volt szó. 1880 és 1920 között Hollandia radikális változáson ment keresztül: kezdetben még patriarchális társadalom volt. Csupán a lakosság tíz százalékának volt beleszólása Hollandia berendezkedésébe, mivel ők fizettek elegendő adót. 1920-ban azonban Hollandia demokratikus társadalommá vált, ahol a különböző életfelfogásokat valló csoportok vertikális társadalmi csoportosulásokba tömörülve próbálták meg az együttélést – ezt hollandul *zuil-*oknak, azaz oszlopoknak, hívják. Az ide vezető úton a szocialisták és kommunisták, a katolikusok, és a lázadó hervormdok játszottak fontos szerepet. Domela Nieuwenhuis, Herman Schaepman, Pieter Jelles Toelstra és Abraham Kuyper indították el ezeket a változásokat, majd utána megvédték és segítették.

Hollandiában Magyarországtól eltérően sohasem voltak forradalmak. Viszont még egy ilyen fokozatos változás sem történhet meg úgy, hogy sehol semmi nem szakad vagy súrlódik – és ebben az összefüggésben esett meg, hogy Abraham Kuyper és követői a Hervormd Egyházon kívül rekedtek. A Hervormd Egyház volt az az egyház, ahol a királyé volt a döntő szó, majd vidéken még 1848 után is a patrícusoké. Ez egy úgynevezett „népegyház” volt, a holland nép egyháza, sokan érezték ezt így. Isten, Hollandia és az Orániai-ház összetartoztak. Közülük Istent a Hervormde Kerk jelenítette meg. A könnyebbség kedvéért elfeledkeztek róla, hogy sok katolikus, izraelita és más, nem hervormd-felekezetű is élt Hollandiában. Ezt angolul úgy hívják, hogy *captured christinity*, olyan kereszténység, amely más hatalmak fogságába esett. Ezek a hatalmak határozták meg az egyház törvényeit és szabályait – sokkal inkább, mint az evangélium.

Mindez ellenállást váltott ki, majd pedig egyházszakadáshoz vezetett. Kuyper és követői, akiket neokálvinistáknak neveznek, alapból harcos természetűek voltak, saját ideálokkal rendelkeztek az egyháznak és a társadalomnak a Biblia alapján keresztény alapokra való visszahelyezéséről. Ez az, amit összefoglalóan *gereformeerde beginselen* (gereformeerde hitelvek) névvel illették. Sokan közülük kisemberek, középosztálybeliek és munkások voltak, akik az életben előrébb akartak jutni, és ezért áldozatokra is készen álltak. A vallási és szociális motívumok összekapcsolódtak. Emiatt panaszkodóként és szakadárként váltak ismertté. Olyanokként, akik mindig mindent jobban tudtak és akikkel időnként nehéz volt együttműködni. Hervormd oldalról így aztán óva is intették a magyar egyházat a neokálvinistáktól: vigyázzatok, ha velük tartotok, akkor a Magyarország Református Egyház is szakadni fog, akárcsak a Nederlandse Hervormde Kerk.

Mind a mai napig jelentőséggel bír a hervormdok és gereformeerdek ezen származásból és karakterből fakadó különbsége, bár közben újból egy közös egyházban élünk. Egy hervormd gyülekezet igencsak másmilyen, mint egy gereformeerde. És vajon mennyire igaz lehetett ez a húszas években, ha még most is ez a helyzet! Éppen a húszas években, az epigonok korában, a gereformeerdek második és harmadik generációjának idején. Ami most azért nem tűnik akkora problémának, vagyis a hervormdok és gereformeerdek együttműködése, az akkoriban

korántsem volt magától értetődő és sokkal nehezebben ment, mint ahogy azt mi most megérthetjük. Azt nem tudjuk, mi történt az első gyermekvonat-bizottságban. Azt viszont tudjuk, hogy akkoriban még nehezen ment az együttműködés a hervormdok és gereformeerdek között.

Most térjünk vissza Sebestyén Jenőhöz, aki hollandiai tartózkodása (1907-1910) idején Hugo Visscher professzor révén lelkes híve lett Abraham Kuyper törekvéseinek. Ő is ugyanerre vágyott: helyezték ismét keresztény alapokra a magyar társadalmat a gereformeerde hitelvekre támaszkodva. A románok 1919-es kivonulását követően sokak számára világossá vált, hogy tenni kell valamit. Sebestyén is közéjük tartozott és ő terveket is hozott magával. Egyik első tette egy egyesület létrehozása volt, amelyik a politikával foglalkozott. Ugyanazt akarta, mint Hollandiában: antiforradalmi politikát. Amint azt lelki rokonai is megállapították, politikai céljaival kudarcot vallott. Túl nagy volt a különbség a holland és a magyar társadalom között. Több sikert ért el teológiai törekvéseivel. Aki elolvassa dogmatikai előadásának jegyzeteit, azt hiheti, hogy dr. A. Kuyper előadójegyzetében van. Ezen kívül nézetei a két világháború között rányomták bélyegüket a Teológiai Akadémiára. Ezt a helyzetet meg akarta szilárdítani, és ezért a Stipendium Bernardinum mellett egy másik ösztöndíj-alapot is szeretett volna útjára indítani, egy olyat, amelyik támogatásával magyar hallgatók az amszterdami VU-n vagy Kampenben folytathattak tanulmányokat. Ez a két képzés teljesen a gereformeerdek irányítása alatt állt, vagyis azok a neokálvinisták vezették, akiket Sebestyén annyira rokon lelkületűnek tartott.

Utóbbiaknál mindez meghallgatásra talált. A neokálvinistáknak világos üzenetük volt az egyház és a társadalom, vagyis a világ számára. Főként a VU-n fogadták lelkesen egy saját alap létrehozásának gondolatát. Ott már régóta sok dolgot kifogásoltak az utrechti teológiai karban, mely kezdettől fogva, vagyis a VU 1880-as alapítása óta, nagy versenytársnak számított és az ortodox hívek körében is jó hírnévnek örvendett. Az utrechti kar teológiai irányultsága egyébként elég jó irányba változott, az előző években történt néhány gereformeerde kinevezésnek köszönhetően. 1905-től H. Visscher, 1908-tól J.A.C. van Leeuwen és 1915-től A. Noordtzij kapott katedrát. A többi tanár az etikus vagy a későbbiekben közép-ortodoxnak nevezett irányzathoz tartozott. Csak Noordtzij volt a Gereformeerde Kerken tagja, a többiek hervormdok voltak. Viszont a többi tanár is A. Kuyper követője volt teológiai és társadalmi meggyőződése szerint. Sebestyén számára ez láthatóan nem volt probléma. Egyetlen más professzor sem ajánlotta annyi hallgatónak a Stipendium Bernardinumot. Ő maga is sok jót talált Utrechtben. Viszont tanítványait mégis szívesebben küldte Kampenbe vagy a VU-re.

Hisz akié az ifjúság, azé a jövő. Bár Sebestyénnek politikai ideáljait az évek során fel kellett adnia, azon meggyőződése nem változott, hogy a magyar reformátusok sokat tanulhattak a holland neokálvinistáktól. Azt a kérdést, hogy a Kampenben és a VU-n tanuló magyar hallgatóknak hogyan alakult további sorsa tanulmányaik befejeztét követően, a magyar egyháztörténészek jobban meg tudják válaszolni, mint én. Most átadom nekik a szót.

MJA 2022. november 7. – Fordította Téglásy Sándor

Függelék / Appendix

Részletes program

A korán érkezőknek azt ajánljuk, hogy tekintsék meg az utrechti dóm épületét (Domplein 9, 3512 JC Utrecht). A torony száz méteres magasságából páratlan kilátás nyílik a városra. Azoknak, akik a 495 lépcsőfokot nem vállalhatják, felvonó áll rendelkezésükre.

Jegyek elővételben online igényelhetők: <https://www.domtoren.nl/plan-je-bezoek/>

- 13:00** Koszorúzás az Utrechti Akadémia aulájában található magyar vándordíák domborművénél
- 13.30** Templomkapu nyitása, meghívottjaink és vendégeink fogadása
- 14:00** A jubileumi emlékünnepély és a kiállítások megnyitása: Dr. Hermán M. János.
Az ünnepség első műsorszámaként Kovács Kata vezényletével a Hágai Magyar Kórus előadja Kodály Zoltán 150. zoltárfeldolgozását
- 14.15** Nyitóáhitat: drs. Kelemen Csongor Attila és dr. G.H.v.d. Graaf lelkesek; kántorizál dr.Robert Helder
- 14.35** A szóló kvartett a 42. zoltár négyszólamú változatát adja elő
- 14.45** Köszöntések. Moderátor: dr. Hermán M. János
Dr. Kocsis András Magyarország nagykövetének üdvözlő beszéde magyar és angol nyelven
Ódor Balázs, a Magyarországi Református Egyház Zsinatának külügyi osztályvezetője, magyar és angol nyelven szól az ünneplőkhöz.
Dr. Baráth Béla professzor, a Debreceni Hittudományi Akadémia rektora mondja el köszöntését.
Díjátadás: Bethlen Gábor emlékplakett. Debreceni diákok énekszámja és Tulipán Márton szavalata.
- 15.15** *Hágai Magyar Kórus* előadja Gárdonyi Zoltán: Ahova te mégy... c. kórusművét
- 15.25** Előadások. Moderátor: Klaas Eldering
Hermán M. János: Peregrinatio és az anyanyelvű ígéhirdetés igénye ...
Bozzay Réka: Utrechti magyar kapcsolatok a kora újkorban és újkorban
Juhász Tamás: Holland diákok a kolozsvári teológián (1968-1986), erdélyi szemmel
Hágai Magyar Kórus előadja Szokolay Sándor szerzeményét: Ima a hazáért....
- 16.00-16.25** Kávészünet
- 16.30** Előadások. Moderátor: Juhász Tamás.
Henk v.d. Graaf: Az első németalföldi disszertáció Kolozsváron.
Ida Eldering-Jonckers Nieboer: Ki volt Hebe Kohlbrugge és Juhász Istvánnal együtt mit jelentett a kolozsvári holland teológusoknak?
Maarten J. Aalders Akié az ifjúság, azé a jövő! Sebestyén Jenő azon törekvése, hogy teológiai hallgatói megismerkedjenek a holland neokálvinizmussal
- 17:10** Kerekasztal beszélgetés. Moderátor: Gonda László.
dr. Réthelyi Orsolya bevezetésekként holland fordításban előadja Áprily Lajos költeményét: Tavasz a házsongárdi temetőben
Résztevők: Van Bolhuis-Szabó Emőke, Csanády Ágnes, drs. Klaas Eldering, Ódor Balázs, dr. Réthelyi Orsolya, dr. Sípos Dávid, dr. Székely József, dr. Varga Pál.
- 17.55** Záró áhitatot tart dr. Baráth Béla
- 18.10 – 18.40** Állófogadás
- 19.00** Templomkapuk bezárása.

Gedetailleerd programma

Als u vroeger aankomt in Utrecht, dan bevelen we u van harte aan om het gebouw de Dom in Utrecht (Domplein 9, 3512 JC Utrecht) te bekijken. Vanaf een hoogte van 112 m kunt u van een ongeëvenaard uitzicht op de stad genieten. Te voet moet u 495 treden beklimmen, of u kunt ook voor de lift kiezen.

Tickets kunt u van tevoren, online boeken: <https://www.domtoren.nl/plan-je-bezoek/>

- 13:00** Kranslegging bij het reliëf van de Peregrinus Hungarus in de aula van de Academiegebouw van de Universiteit Utrecht
- 13:30** Opening van de kerkpoort, ontvangst van onze gasten
- 14:00** Begin van de herdenking en opening van de tentoonstellingen: dr. János M. Hermán.
Optreden van het Haagse Hongaarse Koor, onder leiding van Kata Kovács: *Zoltán Kodály: Psalm 150*
- 14:15** Openingsdienst: drs. Attila Kelemen Csongor en dr. G.H.v.d. Graaf; muzikale begeleiding: dr. Robert Helders
- 14:35** Het solokwartet zingt een vierstemmige versie van Psalm 42
- 14:45** Groeten. Moderator: dr. János M. Hermán
Welkomstwoord door dr. András Kocsis, ambassadeur van Hongarije (Hongaars en Engels)
Balázs Ódor, hoofd afdeling Buitenlandse Zaken van de synode van de Gereformeerde Kerk in Hongarije, (Hongaars en Engels).
Professor Béla Baráth, rector Theologische Academie Debrecen.
Prijsuitreiking: Gábor Bethlen erepenning. Gezang van studenten uit Debrecen . Gedicht, gedeclameerd door Márton Tulipán.
- 15:15** Zoltán Gárdonyi: Ahova te mégy..., gezongen door het Haagse Hongaarse Koor
- 15:25** Lezingen. Moderator: Klaas Eldering
János M. Hermán: Peregrinatio en de noodzaak van prediking in de moedertaal...
Réka Bozzay: Betrekkingen tussen Hongarije en Utrecht in de vroegmoderne en moderne tijd.
Tamás Juhász: Neerlandse studenten theologie aan de Theologische Universiteit in Cluj-Napoca (1968-1986), een Transsylvaaans perspectief
Szokolay: Ima a hazáért..., gezongen door het Haagse Hongaarse Koor
- 16:00-16:25** Koffiepauze
- 16:30** Lezingen. Moderator: Tamás Juhász
Henk v.d. Graaf: Het eerste Nederlandse proefschrift in de Lage Landen in Cluj-Napoca.
Ida Eldering-Jonckers Nieboer: Wie was Hebe Kohlbrugge en wat was haar en István Juhász' betekenis voor de Nederlandse theologen in Cluj-Napoca?
Maarten J. Aalders Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst! Jenő Sebestyén en zijn streven theologische studenten in Nederland kennis te laten maken met het neocalvinisme
- 17:10** Rondetafelgesprek. Moderator: László Gonda.
Gedicht van Lajos Áprily: "Tavaszi házsongárdi temetőben", zal in Nederlandse vertaling worden gelezen door *Orsolya Réthelyi*
Deelnemers: Emőke Van Bolhuis-Szabó, Ágnes Csanády, drs. Klaas Eldering, Balázs Ódor, dr. Orsolya Réthelyi, dr. Dávid Sípos, dr. József Székely, dr. Pál Varga.
- 17:55** Afsluitingsdienst door dr. Béla Baráth
- 18:10 – 18:40** Receptie
- 19:00** Sluiting van de kerkpoorten.